

Vergaderjaar 2016–2017

34 004

Initiatiefnota van het lid Geurts: «Een eerlijke boterham, over het versterken van de voedselketen»

Nr. 28

VERSLAG VAN EEN NOTAOVERLEG

Vastgesteld 30 december 2016

De vaste commissie voor Economische Zaken heeft op 19 december 2016 overleg gevoerd met de heer Van Dam, Staatssecretaris van Economische Zaken, over:

- **de initiatiefnota van het lid Geurts «Een eerlijke boterham, over het versterken van de voedselketen» d.d. 27 augustus 2014 (Kamerstuk 34 004);**
- **de brief van de Minister van Economische Zaken d.d. 28 oktober 2014 met de kabinetsreactie op de initiatiefnota «Een eerlijke boterham, over het versterken van de voedselketen» (Kamerstuk 34 004, nr. 3);**
- **de brief van de Minister van Economische Zaken d.d. 20 maart 2015 met antwoorden op vragen van de commissie over de kabinetsreactie op de initiatiefnota van het lid Geurts «Een eerlijke boterham, over het versterken van de voedselketen» (Kamerstuk 34 004, nr. 4);**
- **de brief van het lid Geurts d.d. 7 september 2016 met antwoorden op vragen van de commissie over de initiatiefnota van het lid Geurts «Een eerlijke boterham, over het versterken van de voedselketen» (Kamerstuk 34 004, nr. 5).**

Van dit overleg brengt de commissie bijgaand geredigeerd woordelijk verslag uit.

De voorzitter van de commissie,
Vermeij

De griffier van de commissie,
Nava

Voorzitter: Dijkgraaf
Griffier: Konings

Aanwezig zijn elf leden der Kamer, te weten: Remco Bosma, Dijkgraaf, Dik-Faber, Van Gerven, Geurts, Graus, Koşer Kaya, Agnes Mulder, Ouwehand, Van der Velde en Vermeij,

en de heer Van Dam, Staatssecretaris van Economische Zaken.

Aanvang 11.02 uur.

De voorzitter:

Dames en heren. De echte voorzitter komt zo meteen, maar ik mag het even waarnemen. Welkom aan de initiatiefnemer de heer Geurts, de Staatssecretaris en de collega's. Wij hebben een notaoverleg over de initiatiefnota van het lid Geurts getiteld «Een eerlijke boterham, over het versterken van de voedselketen». We doen dat in twee termijnen. Na de eerste termijn volgt een schorsing van ongeveer twee uur, samenvallend met de lunchpauze. Vervolgens start de beantwoording door de initiatiefnemer en komt de Staatssecretaris aan het woord in zijn rol van adviseur van de Kamer. Dat is ook weleens een mooie rol om te mogen spelen. In de tweede termijn kunnen ook moties worden ingediend. De spreektijd per fractie is vermeld op de convocatie en is gerelateerd aan de grootte van de fracties. Die is inclusief de tweede termijn, dus inclusief de tijd voor het indienen van moties. Zo is het vastgesteld. Ik zie problemen, maar daar komen we zo op terug. Het verzoek is aan de Kamerleden om duidelijk aan te geven aan wie zij hun vragen stellen, omdat we twee beantwoorders hebben.

Mevrouw **Dik-Faber** (ChristenUnie):
Mag ik een punt van orde maken?

De voorzitter:

Als ik even mijn inleiding mag afmaken? Ik heb nog één zinnetje en dan komt u aan bod. Het voorstel voor interrupties is maximaal twee. Er is een punt van orde.

Mevrouw **Dik-Faber** (ChristenUnie):

Voorzitter. Mijn fractie heeft vijf minuten spreektijd voor een zeer belangrijk onderwerp. Ik heb er in de voorbereiding geen rekening mee gehouden dat de spreektijd voor beide termijnen geldt. Ik wil me voegen in het beperkte aantal interrupties, hoewel ik dat zeer beperkt vind. Vanwege het belang van het onderwerp vraag ik toch een minuutje extra om in de tweede termijn ook moties te kunnen indienen.

De voorzitter:

Het is een punt van orde en dus lijkt het mij goed om de collega's aan het woord te laten. Als woordvoerder van een kleine partij begrijp ik het punt wel.

Mevrouw **Ouwehand** (PvdD):

Dat geldt ook voor de Partij voor de Dieren. Steun voor het voorstel van de ChristenUnie.

Mevrouw **Agnes Mulder** (CDA):

Ik heb daar ook zwaar de behoefte aan.

De voorzitter:

Ik zie nog geen meerderheid. Mijnheer Van Gerven?

De heer **Van Gerven** (SP):

Een minuutje extra voor het indienen van moties in de tweede termijn moet toch wel kunnen, lijkt mij. We hebben ruim de tijd. Ik kijk even naar beide collega's aan de linkerzijde om dat te honoreren.

De **voorzitter**:

De coalitie gaat de doorslag geven.

De heer **Van der Velde** (PvdA):

Ik vind het prima.

De heer **Remco Bosma** (VVD):

Dan sluit ik mij daarbij aan.

De **voorzitter**:

U hebt een minuut extra.

Dan starten wij dit overleg en geef ik het woord aan de heer Van Gerven. Hij heeft acht minuten in totaal, mogelijk plus één. Geldt dat alleen voor de kleine fracties? Nee, voor alle fracties.

De heer **Van Gerven** (SP):

Voorzitter. Een groot compliment wil ik maken aan collega-Geurts en zijn medewerkers, want het is altijd heel bijzonder wanneer een Kamerlid de moeite neemt om een initiatiefnota in te dienen. Ik ga het niet spannend maken, want de SP kan zich achter de nota scharen. Er zijn veel overeenkomsten met punten die wij ook geregeld aankaarten.

De nota gaat nadrukkelijk over de machtspositie van boeren en vissers tegenover met name de inkopersorganisaties van supermarkten. Deze is scheef. Een schrijnend voorbeeld waren de eenzijdige prijsverlagingen van Jumbo en Ahold van 2% en 1,5%. Bijna de helft van de varkens- en kippenhouders leeft onder armoedegrens, gemiddeld al vijftien jaar, aldus ING. Dat moet dus echt anders.

In 2013 deed de SP een groot onderzoek onder de boeren, «De boer aan het woord». Daaruit bleek dat de boer zich tamelijk machteloos voelt bij het bedingen van een reële prijs voor zijn of haar product. Boeren zijn sterk afhankelijk van een beperkt aantal afnemers. 95% van de respondenten zei niet afhankelijk te willen zijn van subsidies, maar kostendekkende prijzen te willen. Onderschrijft de indiener dat een eerlijke prijs te verkiezen is boven subsidies en dat bijvoorbeeld het feit dat een kalverenhouder voor 92% afhankelijk is van subsidie geen wenselijke situatie is? In de discussies over landbouwbeleid lijkt het vaak te gaan tussen de conservatieven en de liberalen. De conservatieven willen een systeem in stand houden, waarin ondanks het feit dat 40% van het Europese budget wordt uitgegeven aan landbouwsubsidies, armoede en maatschappelijk bediscussieerde milieu en dier- en welzijnscondities en gezondheidsaspecten troef zijn. De liberalen staan voor een koude sanering en schaalvergroting.

Maar gelukkig zijn er nog meer smaken in de wereld. Het kan ook anders, niet conservatief, niet liberaal, maar sociaal. Een sociaal Europees landbouwbeleid is gericht op goede prijzen, productiebeheersing, een leefbaar en gezond platteland, duurzaamheid en dierenwelzijn. Een vorm van marktregulering is daarbij nodig. Maar als de SP dergelijke woorden uitspreekt, krijgt zij nog wel eens het verwijt dat zij voor sovchozen en kolchozen is, als ze nog bestaan. Nee, dat wil de SP niet. Een vorm van regulering vindt zij wel nodig en wenselijk. Dat heeft zij ook gezien bij het fiasco van de afschaffing van de melkquotering. Er is al ontzettend veel overheidsbemoeienis met de agrarische sector in de vorm van subsidies en regels. De SP wil dat de markt zo wordt gereguleerd dat de primaire sector, die in mijn ogen cruciaal is voor een land, economisch gezond kan produceren. Ik zou zeggen: wees niet bang voor marktregulering, maar ga

vooral voor een betere marktregulering dan nu. Ik denk daarbij aan versterking van de marktmacht van agrariërs, zoals opgenomen in het voorliggende voorstel. Ik denk ook aan productiebeheersing, aan risicobeheersingsinstrumenten en aan gemeenschappelijke marktordening. Graag krijg ik hierop een reactie van de indiener en van de Staatssecretaris.

Zo is er kort geleden in het Europees Parlement een resolutie van Delahaye over prijsverschommelingen op de landbouwmarkten en risicobeheersingsinstrumenten verschenen, waar veel zinnige dingen in stonden. Ik ben ook benieuwd naar de reactie hierop van de Staatssecretaris en de indiener van de nota. Beslispunt één betreft het instellen van een onafhankelijke toezichthouder. Daarbij zie ik veel overeenkomsten met de motie van collega Geurts en mij, waarin wordt verzocht om een ombudsman, specifiek voor boeren, tuinders, vissers en andere zelfstandige ondernemers in Nederland in te stellen, die klachten over oneerlijke handelspraktijken en inkoopmacht onderzoekt, bemiddelt en tevens op basis van geïnventariseerde gevallen aanbevelingen aan de politiek doet. Ik overweeg opnieuw een motie op dit punt in te dienen. Ik onderschrijf de analyse van de indiener dat het huidige initiatief Eerlijke handelspraktijken flinterdun is en veel te vrijblijvend. De huidige praktijk met verplichte EU-registratie werkt gewoon niet. Klopt het dat er nog steeds maar twee agrariërs geregistreerd zijn?

Het derde beslispunt gaat over afspraken die agrariërs kunnen maken over productie en gezamenlijke afzet. Dat onderschrijven we, maar we moeten niet doorschieten en producenten zo veel macht geven dat zij prijsbepalers worden ten koste van de consument. De zaak moet in evenwicht zijn. Dat is op dit moment niet het geval. Onderschrijft de indiener deze analyse of zienswijze?

Beslispunt vijf gaat over het ondersteunen van investeringen in nieuwe voedingsmiddelen en verdienmodellen van het mkb en van producenten. De SP merkt hierover op dat er al veel innovatiegelden zijn, maar dat deze nu te veel bij grote bedrijven terechtkomen en te weinig bij het mkb. Ook pleit de SP ervoor, deze gelden te richten op innovaties die wij maatschappelijk wenselijk vinden. Hoe kan worden gerealiseerd dat die innovatiemiddelen inderdaad vooral bij het mkb terechtkomen? De maatschappij vraagt om een milieu en diervriendelijke houderij. De SP zou zeggen: richt vooral ook daar de innovatiegelden op.

Uit het EU-onderzoek Study on the competitiveness of the European meat processing industry van 2011 blijkt dat van de prijs die de consument in de supermarkt betaalt, maar een zeer beperkt gedeelte bij de boer terechtkomt. Van de opbrengsten van varkensvlees bij de supermarkt krijgt de boer slechts 13%; bij het kleinwinkelbedrijf is slechts 7% voor de boer. Klopt het dat er weinig of geen recentere gegevens over die margeverdeling in de keten zijn? Zo ja, is de Staatssecretaris dan bereid om dit nader te laten onderzoeken en om te komen met een actueel rapport op dit gebied?

Voorzitter: Vermeij

De voorzitter:

Dank u. Ook dank ik de heer Dijkgraaf voor het tijdelijk overnemen van het voorzitterschap. Ik geef het woord aan de heer Bosma namens de fractie van de VVD.

De heer Remco Bosma (VVD):

Voorzitter. Een eerlijke boterham misgun je niemand, zeker niet een hardwerkende agrarische ondernemer die bij ons het eten op tafel zet. Toch komt het voor dat de boterham van de agrarische ondernemer wel degelijk erg mager is belegd na al het zware werk. Zo kwam ik geregeld bij een komkommerkweker over de vloer en zag ik dat er bijna zeven dagen

per week werd gewerkt om het hoofd boven water te houden. 's Ochtends was het vroeg opstaan om de planten om te winden, de ongewenste uitlopers eruit te krenten en vervolgens de rijpe oogst te plukken. Daarna was het sorteren en verpakken volgens de wensen van de afnemer, de telersvereniging of de veiling. Als je dan met je oude, gammele vrachtwagen de oogst hebt afgeleverd, kijk je met angst en beven naar de dagprijs. Dan blijkt helaas dat de opgelegde investeringen om te voldoen aan de milieueisen of keurmerken, nauwelijks kunnen worden terugverdiend. Het gaat daarmee dus direct af van het gezinsinkomen. De eerlijke boterham wordt zo wel erg klein, laat staan dat hij nog belegd kan worden. Het is dan wrang dat je met zo'n groot bedrijf zo weinig mogelijkheden hebt om de verkoopprijs te beïnvloeden. Je produceert immers voor de wereldmarkt, terwijl de politiek op lokaal of nationaal niveau wel even de regels verandert of de mogelijkheden voor je bedrijf om uit te breiden, beperkt. Het wordt helemaal wrang als je boodschappen doet bij de plaatselijke supermarkt en ziet dat jouw product in een actie zit of van Bonuskorting is voorzien. Het voelt dan of jij, als agrarisch ondernemer, de lokkertjes voor de supermarktketen hebt gefinancierd en je verwacht ook nog eens wat wederkerigheid van diezelfde supermarktketen. In dat geval ben je blij dat de politiek het signaal eens oppakt.

De VVD weet als geen ander dat het het een of het ander is. De Nederlandse agrarische sector produceert met name voor de wereldmarkt. Steeds worden nieuwe eisen gesteld en innovatie is noodzakelijk om daaraan te voldoen. Men moet immers tegemoetkomen aan steeds strengere eisen op het gebied van duurzaamheid, dierenwelzijn, of bijvoorbeeld het terugbrengen van fijnstof. Helaas vinden veel agrarische ondernemers niet bij iedereen support. Zo zijn er partijen die elke ruimte voor de landbouw om te ontwikkelen, willen beperken en zich niet afvragen waar ons eten dan vandaan moet komen. Er zijn ook nog partijen als het CDA, die het idee hebben dat een suikertaks de branche en de volksgezondheid helpt.

Toch heeft de politiek niet stilgezeten. In 2010 is er, op voorzet van de VVD, de PvdA en het CDA een initiatiefwet gekomen om de positie van leveranciers uit het mkb tegenover de inkoopmacht te verbeteren. Deze wet geeft de ondernemers met een gezamenlijk marktaandeel van maximaal 10% de mogelijkheid om mededingingsafspraken te maken. Uit de eerste evaluatie van die wet kan geconcludeerd worden dat deze voorziet in de behoefte en dat hij in bepaalde mate wordt gebruikt. Tevens geeft 8% van de bedrijven aan dat ze er mogelijk in de toekomst gebruik van willen maken. De bekendheid van het bedrijfsleven met de bagatelvrijstelling leek echter nog beperkt. Daar zit wat ons betreft ruimte voor verbetering in.

Er is dus een instrument voor de kleine agrarische ondernemer. Voor de grote agrarische ondernemer werkt het niet zo, maar ook voor hem zijn er mogelijkheden. Je kunt op basis van het gemeenschappelijke landbouwbeleid tot producentenorganisaties komen, zonder in conflict te komen met het mededingingsrecht. De voorwaarden zijn onder meer dat een afspraak de mededinger niet merkbaar beperkt. Het belangrijkste criterium is daarbij de vraag of de betrokken ondernemers een zwakke positie hebben op die bewuste markt. Consumenten moeten er bovendien voordeel van hebben.

De VVD wil ook even de andere kant belichten. Er bestaan in Nederland zulke grote producentenorganisaties dat supermarktketens daar niet omheen kunnen, waardoor een bilaterale afhankelijkheid ontstaat. Daarnaast moeten we ons realiseren dat maar 12,5% van de binnenlandse agrarische producten bestemd is voor de binnenlandse markt. Alleen dat deel wordt voornamelijk ingekocht door de vijf grote inkooporganisaties. 87,5% is bestemd voor de export en valt dus niet onder de probleemomschrijving.

Mijn collega van de SP refereerde al aan de Gedragscode Eerlijke Handelspraktijken. Daaruit bleek dat een vrijstelling van de mededinging nauwelijks effect heeft gehad op de inkoopmacht. Het vraagstuk van de verduurzaming van de productie in relatie tot het inkomen van agrariërs is echter wel maatgevend daarin gebleken. Vanuit de stuurgroep wordt daarom aangegeven dat zelfregulering de beste manier is om oneerlijke handelspraktijken aan te pakken. De stuurgroep Gedragscode Eerlijke Handelspraktijken heeft zich aangesloten bij de pilot van de Europese Supply Chain Initiative. Uit die evaluatie blijkt dat het merendeel van de aangesloten bedrijven tevreden is over het initiatief. In het afgelopen jaar zijn 49 klachten naar voren gekomen. Een grote meerderheid van deze klachten kon zonder tussenkomst van externe partijen worden opgelost. Ook is aangegeven dat de pilot een positieve uitwerking had, doordat er aandacht vanuit de politiek en de media was voor oneerlijke handelspraktijken. Formele instrumenten lijken dus niet het juiste antwoord. Ook volgens het Landbouw Economisch Instituut bleek via het onderzoek Marktbeleid voor groente en fruit; Aanbevelingen voor een Gemeenschappelijke Marktordening na 2013 dat er door de sector nog weinig wordt geïnvesteerd in product vernieuwing en marktontwikkeling. Mijn vraag aan de heer Geurts is welke ruimte hij ziet op dit punt. De VVD kan zich namelijk voorstellen dat men een betere positie krijgt in het onderhandelingsproces, als men zich als agrarisch ondernemer meer onderscheidt op de markt, doordat men bijvoorbeeld een herkenbaar product heeft waar de klant specifiek om vraagt. Het is namelijk lastiger om ingewisseld te worden door een ander product als klanten specifiek om dat product vragen. In dat kader noem ik maar even het voorbeeld van Kanzi-appels, waar ook de telersvereniging specifiek reclame maakt.

Verder ben ik benieuwd of de heer Geurts kansen ziet voor de sector om alternatieve verkoopkanalen te ontwikkelen. Daar wordt in de initiatiefnota niet op ingegaan, maar het is ook een mogelijkheid om zich als agrarische ondernemer te onttrekken aan de inkoopmacht van supermarkten. Ik denk niet alleen aan de promotie van landwinkels en boerderijwinkels, maar ook aan varianten van de HelloFresh Box. Ten slotte ben ik benieuwd of de «local for local»-benadering, een toenemende trend, mogelijkheden biedt om de positie van de agrarische ondernemer beter uit te nutten. Is de heer Geurts als initiatiefnemer bereid om deze aspecten verder in beeld te brengen en te integreren in zijn initiatiefnota, in het belang van de sector die wij een warm hart toedragen?

In het antwoord van het kabinet op de initiatiefnota wordt aangegeven dat de organisatiegraad en ketenstructuur per sector verschillen. Wil de heer Geurts een aanvullende verkenning doen per sector om te achterhalen of er mogelijkheden zijn voor de sector om zich beter te organiseren om uiteindelijk beter te kunnen acteren in de keten? En als die duidelijkheid er is, kan dan aangesloten worden bij het advies van de pilots over oneerlijke handelspraktijken, om deze vooral via eigen initiatieven en zelfregulering aan te pakken? Ik ben benieuwd naar de antwoorden op de gestelde vragen.

We kunnen concluderen dat het goed is om over dit onderwerp te spreken in de Kamer. Ik dank de heer Geurts daarvoor, en ook voor het werk dat hij tot nu toe heeft geleverd.

De voorzitter:

Dank u wel. Er zijn drie vragen voor u. Ik geef achtereenvolgens mevrouw Dik-Faber, mevrouw Ouwehand en de heer Van Gerven het woord.

Mevrouw Dik-Faber (ChristenUnie):

Ik hoor mooie woorden van de VVD-fractie over macht en tegenmacht, om het even in mijn eigen woorden samen te vatten, over de inkoopmacht van de organisaties, en over boeren die zich daartegenover kunnen

organiseren. Maar de VVD is wel de partij die de producentenorganisaties heeft afgeschaft. Heeft de VVD daar intussen niet heel veel spijt van?

De heer **Remco Bosma** (VVD):

Volgens mij is het nog steeds mogelijk om producentenorganisaties in leven te houden, alleen wel onder bepaalde condities, die het mededingen niet helemaal om zeep helpen. Volgens mij is er dus nog steeds ruimte.

Mevrouw **Dik-Faber** (ChristenUnie):

Ik vind dit geen antwoord op mijn vraag. Natuurlijk, de GMO biedt inderdaad ruimte om producentenorganisaties op te richten. Maar we hadden ze al. We hadden producentenorganisaties en door de VVD zijn deze afgeschaft. Nu moet de sector opnieuw het wiel uitvinden en daarbij lopen we nu tegen problemen aan, bijvoorbeeld bij het fosfaatrechtenstelsel en de algemeen verbindendverklaring. Heel veel gedoe was niet nodig geweest als voorheen die producentenorganisaties niet waren afgeschaft. Mijn vraag blijft dus of de VVD geen spijt als haren op het hoofd heeft dat die producentenorganisaties zijn afgeschaft.

De heer **Remco Bosma** (VVD):

Volgens mij doelt mevrouw Dik op de productschappen. Die productschappen zijn volgens mij iets anders dan de producentenorganisaties. Het gaat gewoon om een reactie op ontwikkelingen in de maatschappij. Die ontwikkelingen zijn er en die zullen nog verdere uitwerking moeten krijgen.

Mevrouw **Ouwehand** (PvdD):

Ik ben benieuwd welk type ondernemer de VVD voor ogen heeft als die partij het ook vandaag weer opneemt voor de agrarische ondernemer. In de Kamer is er regelmatig discussie over de positie van gezinsbedrijven. Het werd mij uit het betoog van de heer Bosma niet helemaal duidelijk wat voor type agrarische ondernemer de VVD nu probeert te verdedigen.

De heer **Remco Bosma** (VVD):

Wij staan voor een ondernemer die zich aanpast aan de markt. Daar zijn wij voor, en de schaalgrootte is daar geen maatgevend criterium voor. Wij zijn echter niet voor een museum van boeren die niet kunnen aanhaken bij de ontwikkelingen.

Mevrouw **Ouwehand** (PvdD):

Ik dank de heer Bosma, want het is wel belangrijk om vandaag dit verschil helder te maken. Enerzijds is er het uitgangspunt dat je gaat bekijken hoe we boeren in Nederland kunnen helpen hun positie te versterken, en anderzijds is er het uitgangspunt van de VVD, die eigenlijk zegt dat de grootste overeind blijft en dat dat jammer is voor degenen die het allemaal niet gaan redden, maar dat dat nu eenmaal de wereldmarkt is. De inbreng van de VVD komt erop neer dat er een paar grote spelers overeind blijven en dat we afscheid moeten blijven nemen van heel veel boeren in Nederland.

De heer **Remco Bosma** (VVD):

Dat is dus niet de uitleg die ik gaf. Het gaat om de partij die zich het beste weet aan te passen aan de steeds veranderende marktomstandigheden, en een groot bedrijf kan zich niet per definitie het beste aanpassen aan veranderingen die steeds plaatsvinden. Dat is dus geen uitleg van ons.

De heer **Van Gerven** (SP):

Het valt in de heer Bosma te prijzen dat hij zo duidelijk is. In mijn betoog heb ik aangegeven dat de liberalen staan voor een koude sanering en

schaalvergroting en de heer Bosma bevestigt dat eigenlijk in zijn antwoord op de vraag van mevrouw Ouwehand.

Mijn vraag is: leidt het niet tot een ongewenste schaalvergroting, als je de markt haar gang laat gaan? Die schaalvergroting zien we nu al, maar het punt is dat die nog veel sterker zal plaatsvinden, zodat we afscheid moeten nemen van het boerengezinsbedrijf zoals wij dat kennen als drager van het platteland, als we de markt ongebreideld haar gang laten gaan.

De heer **Remco Bosma** (VVD):

Hier worden oorzaak en gevolg een beetje door elkaar gehaald. Het is heel simpel. Nationaal en lokaal komen er allemaal eisen bij of de ruimte om te ontwikkelen wordt beperkt. Uiteindelijk heb je schaalgrootte nodig om extra kosten die aan de productie worden opgelegd terug te verdienen. Voedsel is niet elastisch qua prijs. Als de prijs lokaal te hoog wordt, dan wordt het van ergens buiten Nederland gehaald. Je wilt toch kunnen produceren tegen ongeveer de prijs die er op de wereldmarkt staat. Dat betekent dat er schaalvergroting moet komen. Wij hebben niet gevraagd om allerlei extra eisen die er nu zijn. Uiteindelijk moet het toch terugverdiend worden.

De heer **Van Gerven** (SP):

Nu breekt mijn klomp. De samenleving zegt dat je dieren voor productie op een fatsoenlijke wijze moet houden, met respect voor het dier. Dat zijn niet alleen politieke partijen als de SP en andere die dat zeggen. De VVD gaat toch niet beweren dat die legitieme eis leidt tot een onverantwoorde schaalvergroting? Het is inderdaad de markt die eist dat je zo goedkoop mogelijk moet produceren tegen een zo laag mogelijke prijs. Die leidt tot schaalvergroting.

De **voorzitter**:

Wat is uw vraag?

De heer **Van Gerven** (SP):

Zouden we niet moeten constateren dat die markt een heilloze weg is? Het boerengezinsbedrijf is de drager van het Nederlands platteland. Als we dat overeind willen houden, zoals we in meerderheid willen, moeten we de markt dan niet reguleren, zoals ook door veel mensen in het Europees Parlement wordt bepleit? We hebben gezien dat er extreme prijschommelingen zijn door de extreme droogte en de boycot in Rusland. Dan moet je dus wel reguleren om dat gezinsbedrijf overeind te houden. Erkent de VVD dat en is zij bereid om haar standpunt en haar beleid te wijzigen?

De **voorzitter**:

Mijnheer Van Gerven, ik prijs uw vasthoudendheid om uw bijdrage uit te breiden met nog meer argumenten, maar we stellen de vragen kort en krachtig.

De heer **Remco Bosma** (VVD):

Ik heb vooral een betoog gehoord tegen marktwerking en voor het conserveren van het bedrijf in kleine schaal zoals het misschien in 1980 levensvatbaar was. Wij zien dat er wat meer ruimte nodig is voor die sector. We weten dat we de wereldprijzen niet kunnen beïnvloeden. We vinden natuurlijk dat er eisen moeten zijn en dat er aanpassingen gedaan moeten worden vanwege steeds veranderende klantbehoeften. Enige marktregulatie is nodig. Wij maken ons echter wel zorgen over het tempo waarin je die dingen kunt wijzigen, omdat je heel veel kunt vragen, maar het wel terugverdiend moet kunnen worden. Dat is ons punt.

De heer **Dijkgraaf** (SGP):

Ik kom even terug op de vraag van mevrouw Dik-Faber, die dit rondje begon. De VVD heeft ervoor gekozen om die productschappen af te schaffen. Daar waren wij zeer tegen, want dat had grote negatieve gevolgen. De VVD heeft er ook niet voor gezorgd dat die producentenorganisatie al in de benen was toen die productschappen verdwenen. Waarom is daar toen niet voor gekozen?

De heer **Remco Bosma** (VVD):

Daarop blijf ik op dit moment even het antwoord schuldig. Dat wil niet zeggen dat je er nu niet iets mee zou kunnen doen.

De heer **Dijkgraaf** (SGP):

De ellende is wel dat we jaren verder zijn en dat er grote gaten gevallen zijn. Er zijn nog steeds grote gaten. Ik begrijp de VVD zo dat ze die fout in ieder geval gaat herstellen en het maximale zal doen om druk uit te oefenen om het zo snel mogelijk te regelen.

De heer **Remco Bosma** (VVD):

Dat zijn uw woorden, niet de mijne.

Mevrouw **Koşer Kaya** (D66):

Ik heb allereerst een constatering en daarna een vraag. Ik moet constateren dat de VVD alleen boeren steunt die groter kunnen worden en dus op de markt op de been kunnen blijven. Mijn vraag gaat ergens anders over. Uniekheid in de markt is ook heel belangrijk. De hele wereld kijkt met afgunst naar de familieboeren in Nederland en wat voor kwaliteit die wel niet leveren. Zegt de heer Bosma dat het hem niet interesseert als ze niet op hun benen kunnen staan en dat het dan klaar is met hen?

De heer **Remco Bosma** (VVD):

Begrijp ik hieruit dat familieboeren en ruimteontwikkelingen niet met elkaar samengaan? Volgens mij zijn er ook familieboerenbedrijven die heel groot zijn en behoefte hebben aan schaalontwikkeling.

Mevrouw **Koşer Kaya** (D66):

Dat is mijn vraag niet. Ik krijg geen antwoord op mijn vraag. Het gaat mij erom dat de uniekheid van de Nederlandse boer met de inbreng en het beleid van de VVD de nek wordt omgedraaid, terwijl de markt die uniekheid wel wil. Onze boeren leveren die. Hoe kijkt de VVD daar tegenaan?

De heer **Remco Bosma** (VVD):

Ik vind dit vooral een betoog om een eigen punt te maken. Het is heel simpel: als die uniciteit er is, moet er ook een prijs betaald kunnen worden voor wat zij produceren. Klaarblijkelijk is het dilemma dat dat niet gebeurt, want daarom hebben wij deze nota. Ik snap het betoog van mevrouw Koşer Kaya eigenlijk niet.

De heer **Van der Velde** (PvdA):

Voorzitter. Allereerst complimenteer ik de heer Geurts met de nota die hij op de agenda heeft gezet. De initiatiefnota van het CDA-Kamerlid hebben wij recentelijk en in het verleden met buitengewone belangstelling bestudeerd. Wij bedanken hem daar nogmaals voor.

De nota vraagt met name om een uitspraak op voorstellen die niet losstaan van de mondiale markt van vraag en aanbod voor land- en tuinbouwproducten. Het gaat om voorstellen die de Partij van de Arbeid niet los wil zien van de samenhang tussen mondiale veranderingen, de stand van zaken in de Nederlandse tuinbouw, het Europees landbouwbeleid en de transitie naar duurzaamheid. Boeren, agrarische onder-

nemers, merken als geen ander wat dit betekent en welke verantwoordelijkheid zij daarbij dragen voor consument en samenleving. Bij het nemen van deze verantwoordelijkheid is de Partij van de Arbeid van mening dat de boeren die hierin investeren, een goede boterham dienen te verdienen. Wij vinden dat zij daarbij wel zelf de sleutel tot succes in handen hebben, een sleutel die duurzame productie en verwerking mogelijk maakt via ondernemerschap, innovatie en samenwerking. Dat is ook nodig om zelf invloed te kunnen uitoefenen om tot een gezondere marktverhouding te komen in relatie tot de inkoopmacht van supermarkten. De Partij van de Arbeid wil deze ondernemers daarin ondersteunen en naast hen gaan staan om dit mogelijk te maken. De Partij van de Arbeid heeft de indruk dat de initiatiefnota een problematiek aansnijdt die bij de Partij van de Arbeid leeft, maar dat het ook een discussie is die alweer ingehaald is door de tijd, zie de recente voedselbrief van het kabinet, het rapport-Veerman uit november 2016, het antwoord van het kabinet op de vragen over mededinging, de quickscan van het LEI en de gedragscodes. De kernvraag – we hebben er een aantal – aan de heer Geurts is dan ook of de heer Geurts met de Partij van de Arbeid van mening is dat de recente brieven en rapporten die door mij zijn genoemd, aanleiding zijn om geduld te betrachten. Vindt de heer Geurts ten tweede ook niet dat er na 2014 al het een en ander is gebeurd en kan de heer Geurts aangeven waar de brief van het kabinet over mededinging wel of geen antwoord geeft op de wensen die hij met de notitie heeft aangekaart op mededinging? Ten derde is het kabinet met een voedselbrief gekomen en zijn er vervolgstappen aangegeven voor het proces naar beleid. Kan de heer Geurts aangeven wat de toegevoegde waarde van zijn initiatief is in het licht van de brief die nog moet verschijnen?

Ook het recentelijk verschenen rapport-Veerman is door de Minister min of meer omarmd. De Staatssecretaris heeft verder toegezegd met een reactie te zullen komen. Het rapport komt met vergelijkbare conclusies. Kan de heer Geurts aangeven wat de behandeling van zijn notitie hieraan toevoegt? Het landbouw Economisch Instituut, het LEI, heeft een quickscan gedaan naar wat de Gedragscode Eerlijke Handelspraktijken in de voedselketen doet. Wat vindt de heer Geurts van de aanbeveling die het Landbouw Economisch Instituut heeft gedaan?

Ook heeft het kabinet naar aanleiding van het WRR-rapport over mededinging aangegeven in te zetten op het creëren van ruimte voor duurzaamheid binnen het Europese mededingingskader. Inmiddels is dat gedaan middels de brief. Ten slotte heeft de Partij van de Arbeid de nota en de behandeling c.q. de beantwoording van de schriftelijke vragen bestudeerd. De Partij van de Arbeid concludeert dat de soep ergens heet wordt opgediend, maar dat het in de praktijk weleens mee zou kunnen vallen. Dat heeft ook te maken met onze indruk dat de hele landbouw op een hoop is gegoooid. Is het niet mogelijk om een differentiatie aan te brengen tussen sectoren? Ten slotte: wat is er nu nog niet gebeurd van wat de heer Geurts in zijn notitie aansnijdt?

De heer **Dijkgraaf** (SGP):

Ik zit hier eerlijk gezegd met enige verbijstering naar te luisteren. Ik ben vrijdag en zaterdag op de landbouwbeurs in Leeuwarden geweest en ik had de boeren daar dus moeten vertellen: het valt heus wel mee, hoor, dat jullie zo weinig inkomen hebben, want er zijn schriftelijke vragen gesteld, er zijn commissies geweest, er is een nota verschenen en de Partij van de Arbeid ziet het probleem eigenlijk niet. Ik denk niet dat dat een heel overtuigend verhaal zou zijn geweest voor die boeren, want die zien gewoon hun boterham krimpen. Er zit nog geen boter op, laat staan kaas! Waarom maakt de Partij van de Arbeid niet meer haast? Waarom vraagt zij de heer Geurts om geduld te hebben? Je moet toch volop gas geven

om te zorgen dat bedrijven een boterham verdienen en ook kunnen investeren in dierenwelzijn en milieu?

De heer **Van der Velde** (PvdA):

Dank u wel voor uw vraag. De kern is dat wij als Partij van de Arbeid naast die boeren willen staan. Wij erkennen dat een grote groep boeren, afhankelijk van de sector waar ze in zitten, een zeer matige tot slechte boterham verdient. Wij staan naast die boeren die een stap willen maken richting een andere vorm van ondernemerschap, richting transitie en duurzaamheid, om te zorgen dat ze uiteindelijk een goede boterham verdienen, afhankelijk van de sector waar ze in zitten.

De heer **Dijkgraaf** (SGP):

Ernaast staan is hartstikke mooi, maar voor je het weet sta je eraan, ervoor en erachter en kan de boer geen kant meer op. Er moeten toch gewoon concrete maatregelen komen waardoor de marge voor de boer vergroot wordt? De heer Van der Velde richt zich alleen op bedrijven die kunnen innoveren. Er zijn heel veel bedrijven die op dit moment die ruimte helemaal niet hebben. Waarom wel allerlei regels en lastenverzwaringen, maar geen maatregelen om die marge te vergroten?

De heer **Van der Velde** (PvdA):

U hebt mij niet horen pleiten voor meer regels, lastenverzwaring en alles wat daarmee te maken heeft. U hebt heel goed gehoord wat ik heb gezegd. Ik heb gezegd dat de Partij van de Arbeid die boeren wil ondersteunen die een toekomst voor hun bedrijf willen realiseren en voor wie perspectief nodig is op termijn. De nota ligt er nu. U hebt ook gehoord dat de Staatssecretaris heeft toegezegd dat er nog een nota verschijnt op basis van het onderzoek van de heer Veerman, dat in het verlengde ligt van de notitie van de heer Geurts. Dat komt op korte termijn. U hebt mij helemaal niet horen zeggen dat er geen haast gemaakt moet worden. U hebt mij wel horen zeggen dat ik vind dat er geduld betracht moet worden. Geduld heeft te maken met kwaliteit en niet met tijd. Zo heb ik het geformuleerd.

De heer **Van Gerven** (SP):

Er is een groot probleem onder de boeren. Dat heeft te maken met onduidelijkheid over de prijsvorming. Wij krijgen heel veel signalen dat de boeren niet uit kunnen met de prijs. Dat leidt tot veel armoede onder boeren enzovoorts. Uit de rapporten die er liggen, blijkt dat er weinig bekend is over welke marge er is voor de boeren en voor anderen in de voedselketen. Zou het geen goed idee zijn als de overheid een uitgebreid, actueel onderzoek doet daarnaar?

De heer **Van der Velde** (PvdA):

Ik heb de reacties van de heer Geurts gelezen op uw vragen, waarin u stelt dat er geen inzicht is in de marges voor een bedrijf. U verwees naar het meest recente onderzoek uit 2009. Dat zat impliciet in uw vraag. Dat zou kunnen betekenen dat er sinds 2009 geen inzicht meer is in de stand van zaken rondom de marge die ondernemers krijgen op hun product. In antwoord daarop heeft de PvdA gekeken welke actuele informatie en onderzoeken er zijn. Met de gegevens die bij de Rabobank en een aantal andere banken voorhanden zijn, zou je enig inzicht kunnen krijgen in sectoren die meer of minder succesvol zijn. Het zou kunnen dat ik uw mening moet delen, maar voor onderzoek die buiten de bestaande reguliere onderzoeksinstituten zijn gehouden, wijs ik op de onderzoeken die de bancaire wereld heeft gedaan.

De heer **Van Gerven** (SP):

Zeker, er is heel veel kennis bij de Rabobank en wellicht ook bij andere banken, maar het gaat erom dat wij zicht moeten krijgen op de manier waarop de prijzen zich hebben ontwikkeld, zodat we als politiek, zoals we hier zitten, maatregelen kunnen nemen om te zorgen voor een eerlijke prijsvorming en een eerlijke boterham voor die boer. Ik herhaal dus mijn vraag. Uit de antwoorden van de initiatiefnemer blijkt dat er geen actuele cijfers zijn. Zou het dus toch niet goed zijn als er onafhankelijk onderzoek komt naar de prijsvorming en de marges van de primaire producenten in de landbouwsector?

De heer **Van der Velde** (PvdA):

Ik ga even terug naar de vraag van de heer Van Gerven aan de heer Geurts, waarbij hij verwijst naar de laatste gegevens, van 2009. Als dat inderdaad klopt, dan zou je kunnen zeggen dat het na zeven jaar wel tijd wordt om extra inzicht te krijgen.

Mevrouw **Agnes Mulder** (CDA):

Voorzitter. Boeren, tuinders en vissers hebben het moeilijk in Nederland en in de rest van Europa. De prijzen staan onder druk en ook hebben heel veel bedrijven geen opvolger. Als het zwoegen van pa en ma niet wordt beloond, dan denkt de potentiële jonge boer of tuinder wel drie keer na voordat hij of zij de risico's van een bedrijfsovername aangaat. De problemen van onze boeren en tuinders gaan mij aan het hart, niet alleen vanwege deze gezinnen zelf maar ook vanuit het perspectief van Nederland. Het CDA is ervan overtuigd dat we voor onze voedselzekerheid en -veiligheid en voor onze economie agrarische ondernemers in Nederland moeten willen behouden. Als we boeren in Nederland willen houden, moeten ze wel wat kunnen verdienen. Om dat mogelijk te maken, wil het CDA dat de positie van de boer in de voedselketen wordt versterkt. Het CDA wil dat het marktfalen wordt aangepakt. Om dit enorme en complexe probleem te agenderen en er ook wat aan te doen, heeft de CDA-landbouwwoordvoerder, Jacco Geurts, de initiatiefnota «Een eerlijke boterham, over het versterken van de voedselketen» opgesteld. Ik weet uit eigen ervaring hoeveel werk er in het maken van een goede initiatiefnota zit. Mede daarom heb ik veel waardering voor het initiatief van mijn collega en zijn medewerker.

In de initiatiefnota wordt een analyse gegeven van het structurele probleem in de voedselketen van een sterk zandlopervormige marktstructuur: van tienduizenden boeren naar enkele retailers en vervolgens weer naar miljoenen consumenten. Het meeste voedsel kopen wij als consumenten via de supermarkt. We zien de ontwikkeling dat er steeds minder supermarktketens zijn, en daar kopen wij vervolgens de voedselproducten. Bovendien kopen de supermarkten in via inkooporganisaties. Zo is de druk op de primaire producenten en verwerkers om steeds goedkoper te leveren, enorm. Heel bijzonder is dat de retailers onder-tussen gewoon doorgaan met het behalen van stabiele winsten en omzetgroei. De prijs en de marges die de boer krijgt, fluctueren dus sterk terwijl in de supermarkt de prijzen nagenoeg gelijk blijven. De omzetgroei en de winst worden vervolgens gebruikt voor nieuwe overnames, zoals de overname van Delhaize door Albert Heijn.

De initiatiefnota is van 2014, maar de aanbevelingen zijn er helaas alleen maar actueler op geworden. Afgelopen maand is de Europese werkgroep Agrarische markten, onder leiding van de heer Veerman, gekomen met aanbevelingen die helemaal bij de initiatiefnota aansluiten. Daarnaast is onlangs de Nederlandse pilot tegen oneerlijke handelspraktijken gestaakt omdat dit, zoals de initiatiefnemer al voorspelde, geen oplossing bood. Vanwege de nieuwe ontwikkelingen heb ik nog een aantal vragen aan de Staatssecretaris in relatie tot de aanbevelingen van de initiatiefnota. Ten eerste wil het CDA een voedselscheidsrechter, net zoals in het Verenigd Koninkrijk, die onafhankelijk kan onderzoeken of de gedragscode

voor eerlijke handelspraktijken wel wordt nageleefd. Omdat er een zeer groot machtsverschil zit tussen de inkooporganisatie van de supermarkt en de producent, moet deze relatie onder het vergrootglas teneinde de producent te kunnen beschermen. Het CDA zou het liefst zien dat hier op Europees niveau regels voor komen, want Nederlandse producenten leveren ook aan de retail en aan verwerkers over de grens, bijvoorbeeld in Duitsland of Engeland. Is de Staatssecretaris bereid om de wetgeving hierover die door de Europese Commissie is aangekondigd, te ondersteunen?

Ten tweede is er, zoals in de initiatiefruimte wordt bepleit, meer duidelijkheid en ruimte nodig voor mededingingsregels. Ook de werkgroep van Veerman is met deze aanbeveling gekomen. De Staatssecretaris zegt hiermee aan de slag te willen, maar heeft zich wat dit betreft vooralsnog op nationaal niveau nog niet laten zien. Is de Staatssecretaris bereid om de uitzondering voor de landbouw op te nemen in de Nederlandse wetgeving? Is de Staatssecretaris bereid om de handleiding te herschrijven, zodat er echt ruimte komt voor samenwerking tussen boeren, tuinders en vissers?

Ten derde blijkt uit het LEI-rapport Prijsvorming van voedsel uit 2015 dat er sprake is van een trendbreuk. Het LEI kan niet langer bevestigen dat de supermarkt niet meer dominant is in de prijsvorming. Het CDA wil daarom diepgaande onderzoeken naar de marges in de voedselketen en de inkoopmacht van de retail. Is de Staatssecretaris daar nu wel toe bereid? Tot slot vraag ik wanneer de wijziging van de Mededingingswet ten behoeve van de duurzaamheidsafspraken naar de Kamer komt.

Mevrouw **Koşer Kaya** (D66):

Ik heb twee vragen. Mijn eerste vraag is: waarom een aparte toezichthouder, terwijl we ook de Autoriteit Consument & Markt hebben? Je zou dit toch heel mooi daar kunnen onderbrengen? Dan hebben we niet weer een zoveelste organisatie opgetuigd maar maken we gebruik van een organisatie die er al is. Misschien zijn daarvoor extra menskracht en extra mogelijkheden nodig, maar leg het daar. Dan gaat het ook sneller. Op zich vind ik dit wel belangrijk.

Mijn tweede vraag is wat mevrouw Mulder precies bedoelt met de uitzondering voor de landbouw in de mededingingsregels. Wordt er ook gekeken naar duurzaamheid? Bedoelt ze dat boeren die kunnen inzetten en dat daar een prijs voor wordt gegeven? Of bedoelt mevrouw Mulders in zijn algemeenheid dat boeren in de mededingingsregels maar een hogere prijs moeten krijgen? Het is mij niet helemaal duidelijk.

Mevrouw **Agnes Mulder** (CDA):

De ACM gaat niet over individuele casussen en dat is nou juist het probleem, want wij willen die wel verder kunnen aanpakken. Ik denk dat de initiatiefnemer daar straks in de beantwoording verder op kan ingaan. Wat het tweede punt van mevrouw Koşer Kaya betreft: wij stellen heel veel extra eisen aan de boeren. Dat doen wij niet alleen, maar dat gebeurt ook op Europees niveau. Wij zijn met de commissie voor Buitenlandse Handel en Ontwikkelingssamenwerking bij boeren in Afrika geweest die bijvoorbeeld rozen kweken, ook voor heel veel grote supermarktketens; ik zal geen namen noemen. Die eisen liegen er niet om. Uiteindelijk is dat beter voor het milieu en voor ons allemaal. Maar het betekent wel het een en ander. Als de boer geen rendement heeft van zijn werk, kan hij steeds minder voor zijn boterham zorgen. Bij varkensboeren zien wij onderhand dat zij het hartstikke knap doen als ze € 20.000 aan het eind van het jaar overhouden. Als je kijkt naar de staatjes van de afgelopen jaren, is het moeilijk te begrijpen dat er überhaupt nog mensen zijn die boer willen zijn, want het is echt ontzettend pittig. Er komen niet voor niets filmpjes op het internet over boeren die ten einde raad zijn, omdat er onder de streep te weinig overblijft. Ik denk dat de zorgen en de vragen van

mevrouw Koşer Kaya terecht zijn. Ik speel ze bij dezen door naar de initiatiefnemer. Hij kan hier straks misschien uitgebreid en goed op ingaan, want ik denk dat hij daar een prima verhaal over heeft.

Mevrouw **Koşer Kaya** (D66):

Met betrekking tot de Autoriteit Consument & Markt kijk ik uit naar de antwoorden, want volgens mij kun je er ook in fietsen dat er individueel naar gekeken kan worden. Mijn tweede vraag ging over de mededingingsregels. Als ik mevrouw Mulder goed beluister, zegt zij eigenlijk dat je een prijs mag zetten op al de eisen die wij aan boeren stellen en die te maken hebben met verduurzaming enzovoorts. Als dat zo is, zitten wij op één lijn, want het is inderdaad heel belangrijk om dat in de prijs terug te zien komen.

Mevrouw **Agnes Mulder** (CDA):

Ja, en niet alleen dat: het punt van de nota is dat de prijzen voor de boeren fluctueren en de prijzen in de supermarkt redelijk stabiel zijn. Daar wordt er dus wel geld verdiend, maar dat wordt niet eerlijk over de hele keten verdeeld. Dat is exact het probleem, want waarom zou je dan nog boer willen zijn? Ik ben hartstikke blij met alle boeren in Nederland en ik ben trots op de verschillende sectoren, maar ik vind wel dat het nu echt niet goed gaat. Dan kun je wel zeggen dat het ligt aan de markt, maar dit lijkt me niet verstandig. Daarom uit ik deze zorgen en doe ik deze oproep. Ik ben heel benieuwd naar de antwoorden van de initiatiefnemer.

De **voorzitter**:

Eerst de heer Graus, dan mevrouw Ouwehand en dan de heer Bosma. Probeer het allemaal kort te houden, als het kan, gezien de tijd.

De heer **Graus** (PVV):

Omdat mevrouw Mulder normaal gesproken niet in dit deel van de commissie zit, neem ik het haar niet kwalijk, maar over een beter en eerlijker verdienmodel voor boeren, tuinders en vissers bestaat er een aangenomen motie-Graus. Dat deel van de initiatiefnota begrijp ik dus niet, want het CDA heeft die motie nota bene gesteund. Bovendien wordt daaraan gewerkt. Dat heeft deze Staatssecretaris gezegd en de vorige ook. Ik heb een vraag aan het CDA over iets wat ik niet goed begrijp. De PVV was de enige partij die tegen Natura 2000 was, omdat dat de grootste nekslag voor onze boeren betekent naast het betere verdienmodel dat ze nodig hebben. Ik kan begrijpen dat destijds heel veel mensen tegen mijn motie over het verdienmodel waren, maar ik heb vervolgens ook gevraagd om het belang van boeren, tuinders en vissers boven dat van de Europese Unie te stellen. Dit verzoek werd alleen gesteund door de mannenbroeder professor Dijkgraaf en niet door het CDA. Ik heb meerdere moties ingediend waarvan ik mij afvraag waarom het CDA die niet steunt. Ik kan dat niet begrijpen. Het CDA is voor Natura 2000. Het is CDA is voor de nekslag van de boeren, maar het moet wel bekijken wat de nekslag betekent. Als ik dan vraag om het belang van onze boeren, tuinders en vissers boven het belang van de Europese Unie te stellen, stemt het CDA daartegen. Dat begrijp ik niet. Dat begrijpen de boeren ook niet en daarom is het aantal zetels van het CDA ook enorm gekelderd. Daarom staat deze professor hier momenteel op nummer één bij de boeren. Dat is een gevolg daarvan.

Mevrouw **Agnes Mulder** (CDA):

In mijn verleden als Statenlid heb ik in de mooie agrarische provincie Drenthe vaak te maken gehad met Natura 2000. Je zag dat er iedere keer net een kopje bovenop werd gezet en dat de boeren daar niet op zaten te wachten. Dat is niet alleen voor boeren vervelend. Het is ook hartstikke vervelend voor recreatieondernemers, want iedereen heeft daar dan

vervolgens last van. Als hij mij de nummers van die moties kan geven, zal ik in tweede termijn terugkomen op de specifieke moties waarop collega Graus doelt. Ik heb ze nu niet paraat.

De heer **Graus** (PVV):

Ik zal de nummers van de moties oplezen.

De **voorzitter**:

U kunt ze straks ook aan mevrouw Mulder geven.

De heer **Graus** (PVV):

Prima, maar dan heb ik toch een korte tweede termijn. De motie tegen Natura 2000 heeft niemand gesteund. Op een gegeven moment komen de mannenbroeders mee. Vervolgens dien ik een motie in waarin ik de regering oproep af te zien van verdere implementatie nu blijkt dat onze boeren en economie veel schade oplopen zonder dat de bereikte natuurdoelstellingen kunnen worden gehaald. Daar stemt het CDA ook tegen. Dat begrijp ik niet. Dus zelfs na jaren waarin het CDA stelde dat Natura 2000 niet kan en dat wij daartegen moeten zijn, stemt zij tegen als ik een motie indien. Zij stemt ook tegen deze motie die in 2014 is ingediend, en toen was het CDA toch al wakker geworden. Dat begrijpen de boeren niet. Overal waar ik spreek, zeggen de boeren: het CDA is geen boerenpartij meer, dat zijn de PVV en de SGP. De SGP en de PVV hebben veel meer voor boeren en tuinders gedaan dan het CDA.

De **voorzitter**:

Uw vraag is helder.

De heer **Graus** (PVV):

Ik snap het hele doel van die initiatiefnota niet; alsof het allemaal lopende zaken zijn op de productschappen na.

De **voorzitter**:

Dat kunt u straks in uw eigen inbreng naar voren brengen.

Mevrouw **Agnes Mulder** (CDA):

Ik zal in tweede termijn inhoudelijk ingaan op alle moties als de heer Graus de nummers via de e-mail wil opgeven. Het CDA is altijd kritisch geweest over Natura 2000 en de manier waarop dat wordt ingevuld. Dan kun je alleen «nee» zeggen, maar je kunt ook nadenken over de vraag hoe je de zaken kunt verbeteren. Dank aan de heer Graus, want ik zie inmiddels twee moties binnenkomen; ik zal daar in tweede termijn op reageren. Wij zien natuurlijk ook de positieve punten van de natuur en als het daar wel aan bijdraagt, dan hebben ook boeren, tuinders en recreanten daar belang bij. Nederland is een klein land en wij moeten altijd een balans zoeken. Wij zijn altijd kritisch geweest over Natura 2000.

Mevrouw **Ouwehand** (PvdD):

Zowel de initiatiefnota als de inbreng van het CDA in eerste termijn maakt duidelijk dat er geen verder onderzoek nodig is naar het feit dat de supermarkten en inkooporganisaties zo veel macht hebben. Dat weten wij al. Daarom vraag ik nu aan de indiener, maar ook aan het CDA, of het geen tijd is voor een volgende stap in plaats van nog een keer vragen om in kaart te brengen hoe groot die invloed precies is. Volgens mij kloppen de analyses. Die volgende stap kan zijn dat wij aan het kabinet vragen om een mogelijkheid te zoeken om bijvoorbeeld een bewijslast op te leggen aan de supermarkten, dat wil zeggen dat die moeten aantonen dat wat zij de boeren betalen, voldoende is om een goede boterham te verdienen en te voldoen aan alle regels die aan hen worden gesteld. Is mevrouw Mulder het daarmee eens?

Mevrouw **Agnes Mulder** (CDA):

Fijn om te merken dat de Partij voor de Dieren onze analyses deelt en in dat opzicht de initiatiefnota steunt. Ik hoor de suggestie die zij meegeeft. Het lijkt mij goed als de initiatiefnemer daarop reageert en aangeeft of hij het voordeel daarvan wel of niet ziet. Ik weet dat er een aantal concrete suggesties is gedaan. Als het kabinet die alvast zou oppakken, zijn wij in ieder geval alweer een stap verder. Ik ben dus ook heel benieuwd naar de antwoorden van collega Geurts die deze nota heeft geschreven.

Mevrouw **Ouwehand** (PvdD):

Ik ben blij met deze positieve grondhouding van de CDA-fractie. Ik denk dat het echt tijd is om een volgende stap te zetten. Ik herinner eraan dat Albert Heijn in 2012, kort na de verkiezingen, de zoveelste slechte streek uithaalde: de boeren werden van de een op de andere dag met 2% gekort. Ik heb sindsdien een persoonlijke Albert Heijn-boycot, maar in mijn eentje lukt het niet erg. Ik denk dat het tijd wordt om echte actie tegen dit soort streken een stapje verder te brengen. Ik ben benieuwd naar de reactie van het kabinet en de indiener.

De heer **Remco Bosma** (VVD):

Ik hoor mevrouw Mulder zeggen dat de eisen voor verduurzaming zouden moeten terugkomen bij de boer. Dat is heel mooi, maar dit betekent dat de prijs omhoog gaat. Hoe zorgt het CDA ervoor dat de consument kiest voor Nederlandse producten en niet uitwijkt naar producten uit het buitenland, omdat hij niet bereid is die hogere prijs voor voedsel te betalen? De prijs voor voedsel is niet elastisch, dat weet zij ook.

Mevrouw **Agnes Mulder** (CDA):

Het zit scheef in de verdeling in de keten. Daar gaat deze nota ook over. Ik denk dat de indiener daar straks uitgebreid op zal ingaan.

De heer **Remco Bosma** (VVD):

Dat vind ik een heel makkelijk oordeel. Mevrouw Mulder heeft het over de verdeling in de keten. Maar als er wordt uitgeweken naar een andere partij, is de Nederlandse boer geen onderdeel meer van de keten. Dan heeft hij helemaal niets. Ik snap dus niet dat het CDA zo makkelijk redeneert.

Mevrouw **Agnes Mulder** (CDA):

Ik vermoed zomaar dat de indiener het straks haarfijn aan de VVD-fractie zal uitleggen.

Mevrouw **Dik-Faber** (ChristenUnie):

Voorzitter. «Wij zijn géén industrie. Wij zijn gezinsbedrijven, die (...) elke dag zorgen voor goed en veilig voedsel voor iedereen.» Jolanda Kieftenbeld, pluimveehoudster uit Salland, schreef een blog op Facebook die 1.500 keer gedeeld is. Dit raakt mensen. Het raakt mij ook. De Postcode Loterij heeft het over de vee-industrie en keert een half miljoen uit aan een dierenorganisatie die niets anders doet dan boeren in een kwaad daglicht stellen. Boeren zijn geen vee-industriëlen, maar werken in prachtige familiebedrijven om te zorgen voor ons voedsel. Ze zijn wereldwijd koploper op het gebied van duurzaamheid en dierenwelzijn, maar ze worden daar niet voor betaald. Ik spreek dan ook mijn waardering uit voor het initiatief van collega Geurts. Boeren verdienen een eerlijke boterham. Het is broodnodig dat boeren een betere positie in de keten krijgen. De ChristenUnie vindt dat er een herwaardering van ons voedsel moet komen en van de manier waarop ons voedsel wordt geproduceerd. Consumenten gaan er maar van uit dat de supermarkten vol liggen met zo goedkoop mogelijk voedsel, maar dat is helemaal niet vanzelfsprekend. De burger wil goed en veilig voedsel en vraagt van boeren dat zij

innoveren en investeren in milieu en dierenwelzijn, maar tegelijkertijd is het inkomen van boeren laag in vergelijking met andere sectoren en werken zij soms zelfs onder de kostprijs. Onze primaire voedselproducenten worden langzaam uitgeknepen. De heer Geurts merkt in zijn nota terecht op dat de consument op korte termijn misschien lage prijzen heeft maar op langere termijn niet beter af is, onder meer door de stijgende prijzen en meer import.

De initiatiefnemer stelt een onafhankelijke toezichthouder voor de agro-nutriketen voor, die toeziet op de naleving van de gedragscode voor supermarkten. Dat lijkt mij een heel goed plan. Waarom kiest de initiatiefnemer voor een afzonderlijke Nederlandse toezichthouder eerlijke handel, landbouw en visserij? De ChristenUnie wil namelijk dat de ACM wordt omgevormd tot een autoriteit voor mens, milieu en markt. De ACM kijkt nu nog te veel naar de laagste prijs voor de consument op korte termijn en waardeert niet de beschikbaarheid, veiligheid en kwaliteit van ons voedsel. Juist wettelijke vastlegging van de gedragscode en omvorming van de ACM zou de balans wat rechter kunnen trekken. Ik ben benieuwd naar de reactie van de initiatiefnemer daarop.

Ik vraag aan de heren ook aandacht voor de margeverdeling in de keten en de macht van grote multinationals, zoals de heer Geurts dat in zijn nota ook uitgebreid heeft gedaan. Winsten komen meestal niet bij de boer of bij de visser terecht maar bij supermarktorganisaties en Bayer-Monsanto, multinationals die eerder groter dan kleiner worden. De ChristenUnie heeft grote zorgen over de toenemende machtsconcentratie en de oneerlijke en vaak onduidelijke machtsverhoudingen in de keten. Zo blijkt uit het onderzoek van het LEI (Landbouw Economisch Instituut) voor de ACM dat supermarktketens bij de prijsvorming veel meer op elkaar letten dan op ontwikkelingen in de keten. Anders gezegd: de prijs die de consument betaalt, is kennelijk belangrijker dan de prijs die de boer ontvangt. Moet hier niet opnieuw en grondiger onderzoek naar worden gedaan? Die vraag stel ik aan de Staatssecretaris.

Volgens LTO is de pilot gedragscode oneerlijke handelspraktijken mislukt en zal een toezichthouder die klachten in behandeling neemt, ook niet werken. Daarop wil ik graag een reactie van de indiener. Zijn er niet meer ingrijpende veranderingen nodig?

Eerder heeft de ChristenUnie gepleit voor een verbod op verkoop onder de inkoopprijs, net zoals dat in België en Duitsland bestaat. Is de initiatiefnemer het op dit punt met mij eens? Is de Staatssecretaris bereid om de mogelijkheden hiervoor te onderzoeken? Ik vraag de Staatssecretaris ook hoe het gaat met de aangenomen motie van de ChristenUnie en het CDA om het Duitse Tierwohl in Nederland te introduceren (21 501-32, nr. 865). We zagen recentelijk een positieve beweging bij de ACM om afspraken voor verduurzaming meer toe te staan, maar tegelijkertijd weten we ook dat de Kip van Morgen is afgekeurd. Zo komen we er natuurlijk niet. Is de Staatssecretaris bereid om de mogelijkheden te verkennen bij de Europese Commissie en de ACM om de mededingingsregels te versoepelen, zodat ook maatschappelijke voordelen worden meegewogen bij de beoordeling of er sprake is van kartelvorming? Ik sluit mij dan ook van harte aan bij aanbeveling 2 uit de nota van de heer Geurts. Wil de Staatssecretaris mededinging in relatie tot maatschappelijke baten ook tot thema maken voor het nieuwe GLB vanaf 2020?

De initiatiefnemer wijst ook op het nut van branche- en producentenorganisaties. Dat is heel goed, ook wat de ChristenUnie betreft, zeker nu de productschappen zijn afgeschaft. Maar overheden zijn terughoudend met de erkenning van producentenorganisaties, waardoor initiatieven om de marktpositie te verbeteren beperkt mogelijk zijn. Wil de Staatssecretaris in overleg met de sector de erkenning van de producentenorganisaties verbeteren?

Over verdienmodellen wil ik nog twee zinnen uitspreken. We moeten breder kijken, ook naar de multifunctionele landbouw en naar de

innovaties op het boeren erf. Die verdienmodellen zijn hartstikke belangrijk, ook om een toekomst te hebben voor jonge boeren.

Mevrouw **Ouwehand** (PvdD):

Voorzitter. Allereerst dank ik de heer Geurts voor het schrijven van zijn initiatiefnota over de problemen in de voedselketen en vooral over de positie van de boeren. Dat is veel werk en ik dank hem voor deze inzet. Dat gezegd hebbende, sluit de Partij voor de Dieren zich aan bij een van de opmerkingen van de initiatiefnemer. Inderdaad is voedselzekerheid naast energiezekerheid een van de grootste strategische uitdagingen van deze eeuw. De Partij voor de Dieren deelt die analyse, maar merkt wel meteen op dat het noodzakelijk is om strategische keuzes te maken als je dit erkent. Dat missen we in de nota. Ik begrijp dat de heer Geurts binnen de bestaande structuren oplossingen zoekt voor de grootste knelpunten, maar zonder die strategische keuzes zullen we deze strategische uitdaging niet aankunnen.

Voedsel is in eerste instantie namelijk geen handelswaar. Gezond en voedzaam voedsel is een mensenrecht. De Verenigde Naties hebben een commissie voor mensenrechten met een speciale rapporteur voor het recht op voedsel. Die is al jarenlang actief. Vanuit dat standpunt volgen dus ook allerlei verstandige aanbevelingen die niet alleen maar de situatie in Nederland zonder grote veranderingen een beetje beter proberen te maken, maar ook de voedselketen wereldwijd versterken. Daaruit volgen slimme analyses die je ook wel met je boerenverstand had kunnen bedenken. Hoe korter de ketens, hoe kleiner de kwetsbaarheid. Lokale voedselproductie verdient nu eenmaal de voorkeur boven gesleep met voedsel de wereld over. De initiatiefnemer gaat daar in zijn nota wel een beetje op in, maar durft niet door te pakken. Als Nederland zelfvoorzienend moet zijn voor zijn voedselproductie, ondersteunt de Partij voor de Dieren dat zeer, maar dat vraagt natuurlijk wel een goede analyse van de manier waarop ons voedsel nu tot ons komt. We maken gebruik van landbouwgronden elders om hier bijvoorbeeld ontzettend veel kippenpootjes en hamlapjes te produceren. Het lijkt mij geen zelfvoorzienendheid als je dat doet met behulp van soja dat van de andere kant van de wereld komt.

Die keuze zullen we dus moeten maken, evenals de keuze om de vrije wereldhandel niet leidend te laten zijn in ons landbouwbeleid. Geen nieuwe handelsverdragen die ervoor zorgen dat de concurrentie op de wereldmarkt nog veel moeilijker wordt voor onze boeren. Kies voor lokale en regionale productie. Daar hangt ook de keuze voor het type boer dat je in Nederland wilt behouden mee samen. Dat kwam zojuist al even aan de orde in een interruptiedebat met de VVD. Blijf je in de situatie zoals die nu is – de VVD wil dat nog wat verder trekken – met nog meer vrije wereldhandel, dan houd je een aantal heel grote landbouwindustriële ondernemingen over, maar zet de trend waar de initiatiefnemer zich terecht tegen keert wel gewoon door, namelijk dat steeds meer boeren moeten stoppen. Voor welk type boer kiest de initiatiefnemer? Kiest hij voor de gezinsbedrijven? Dat vraagt om andere keuzes ten opzichte van de wereldmarkt. Of kiest hij voor de VVD-lijn, waarvan wij de uitkomst kennen?

Binnen die gegevens kunnen we natuurlijk wel het een en ander doen. De initiatiefnemer stipt terecht de onevenredig grote macht van de supermarkten en de inkopersorganisaties aan. Ik heb zojuist al in een interruptiedebatje aan het CDA gevraagd of een volgende stap dan niet nodig is. We weten dat die verhouding scheef is en dat er iets moet gebeuren. De Partij voor de Dieren stelt voor, de supermarkten een bewijslast op te leggen – of het kabinet te vragen om de mogelijkheden daartoe te onderzoeken – dat de prijzen die zij de boeren betalen voldoende zijn voor het verdienen van een goede boterham en waarmee zij voldoen aan de milieu en dierenwelzijnsregels, zodat zij een krachtiger positie krijgen. De situatie die wij vier jaar geleden meemaakten, waarin Albert Heijn van de

ene op de andere dag zei dat zij 2% minder kregen omdat zij zoveel spullen afnamen, is te schandalig voor woorden. Dat fenomeen moeten wij toch echt zien te doorbreken.

Mevrouw **Koşer Kaya** (D66):

Voorzitter. Ik heb gisteren bij Vroege Vogels een heerlijke boterham gehad met salade, kaas en zalm. Ik hoop dat die duurzaam geproduceerd was. Ik vraag me af wat de heer Geurts gisteren op zijn boterham had. De consument is namelijk ontzettend belangrijk als het gaat om de prijs die hij of zij wil betalen. Hoe transparanter, hoe zichtbaarder, zowel qua duurzaamheid als qua prijsketen, hoe meer bewustzijn er komt bij de consument. Daar kom ik later langer op terug.

Van de laatste 46 jaar stond er 28 jaar een CDA-bewindspersoon aan het roer van landbouw, natuur en visserij. Het CDA heeft wel wat goed te maken vandaag. Ik vind het dan ook prijzenswaardig dat de heer Geurts met dit initiatief zijn nek uitsteekt en dit punt heeft geagendeerd. Ik maak hem daarvoor complimenten.

Hoe komt een eerlijk product tegen een eerlijke prijs tot stand? Dat is vandaag de vraag. Eerlijkheid, daar is volgens mij niemand op tegen. Toch is die erg lastig te regelen. Onderscheid doordat je wat extra's doet, is niet goed te vermarkten. Dat moet wel gebeuren. Consumenten hebben namelijk vaak geen zicht op de herkomst van producten. Voedselkeurmerken werken verwarrend en zijn onvoldoende onderscheidend, zo toont onderzoek op onderzoek aan. Verpakkingen zijn misleidend. Dat is al met al echter niet meegenomen in deze initiatiefnota. Ik heb hier zelf de visie Weet wat je eet! over geschreven. Door een en ander voor consumenten heel transparant te maken, kun je ervoor zorgen dat de prijs verandert. Dat aspect komt in deze initiatiefnota niet aan de orde. Dat vind ik een gemiste kans. De consument speelt namelijk een sleutelrol.

Over de inkoopmacht merk ik het volgende op. Ongelijkheid is inherent aan de keten. Het schema van het Planbureau voor de Leefomgeving laat dat zien: 65.000 boeren en tuinders, 6.500 levensmiddelenfabrikanten, 1.500 leveranciers, 5 inkoopkantoren, 25 supermarktformules en 4.400 supermarkten. U hoort het al, in dezen is niet echt het evenwicht waardoor een goede prijs tot stand kan komen. Er zijn dus twee oplossingen die we volgens mij allebei moeten proberen. Boeren kunnen zich verenigen. Dan worden ze sterker en kunnen ze een vuist maken. Er moet in de mededingingswetgeving meer ruimte komen voor afspraken over samenwerking die ook nog echt de duurzaamheid in de keten tot gevolg hebben. Ik weet dat Minister Kamp bezig is met initiatieven tot verduurzaming van de mededingingsregels, maar die zijn allemaal binnen de lijntjes. Nu hierom Kamerbreed wordt gevraagd, vraag ik de Staatssecretaris: waarom niet ook de Europese regels herzien, zodat we echt werk kunnen maken van verduurzaming en van een goede prijs voor boeren? We moeten franchisenemers en supermarkten meer ruimte geven om regionaal in te kopen. Dit is een belangrijk punt voor mijn fractie. Direct contact met de boer moet mogelijk zijn. Er moet worden gezorgd voor een regionale afzet van producten en voor een vergroting van de herkenbaarheid van producten. Dat kan boeren helpen bij het krijgen van een goede prijs. Supermarkten en organisaties worden dan weer terug in een rol geduwd waarin ze echt een prijs kunnen afspreken met die boer. Het achterhalen van cijfers voor welk percentage vrije inkoop door franchise-nemers is toegestaan, bleek lastig. Ik begreep zo'n 3,5%, maar misschien heeft de Staatssecretaris daarover meer cijfers. Is hij, gegeven die ongelijkheid, bereid om dit te bevorderen en om supermarkten de ruimte te geven om direct af te nemen van de boeren? Het lijkt mij namelijk heel belangrijk dat wij dit mogelijk maken. Dan kan ook die prijs omhoog. Ik overweeg om een motie op dit punt in te dienen.

Alles wat wij doen om een eerlijke prijs voor eerlijke producten te regelen, mislukt bij voorbaat als consumenten het verschil niet kunnen zien tussen

eerlijke en oneerlijke melk, kaas, sperziebonen enzovoort. Daarom is het van zo groot belang om toe te werken naar een dubbelstoplichtsysteem. Ik heb hier eerder voor gepleit. Ik wil dat de Staatssecretaris onderzoekt voor welke productgroep welke duurzaamheids- en milieukeurmerken opgenomen moeten worden in het stoplichtensysteem. Bij welke bestaande keurmerken kan worden aangesloten? Welke criteria moeten gelden? Ook hierover wil ik graag een toezegging, anders overweeg ik een motie. Ik kom bij de toezichthouder. Verschillende collega's hebben hier al over gesproken. Waarom moet er een aparte toezichthouder komen? Waarom beleggen we het toezicht niet bij de Autoriteit Consument & Markt? Waarom verbreden we die niet, zodat we zorgen dat dit onderdeel daar wordt opgenomen? Zo kan er echt toezicht op de keten komen en kan gezien worden hoe die prijs gevormd wordt. Ook op dit punt overweeg ik een motie.

De voorzitter:

Ik ga toch even iets zeggen. U kent mij al langer dan vandaag. Ik heb wat moeite met het overwegen van moties in eerste termijn. We hebben het over een initiatiefnota en krijgen nog antwoorden van de initiatiefnemer en van de regering. Het mag, er staat niet in het Reglement van Orde dat het niet kan, maar ik vind het netter om het pas na de beantwoording te doen. Daar is de tweede termijn voor bedoeld. Dan mag u moties indienen. Dat terzijde. Het is een opvatting.

Mevrouw **Koşer Kaya** (D66):

Dank voor de opvatting. Ik heb dit bij de behandeling van eerdere initiatiefnota's ook zo gedaan en toen heb ik er nooit iets over gehoord. Prima.

De voorzitter:

Nogmaals. Het is volstrekt geoorloofd om in eerste termijn moties aan te kondigen. Ik vind het echter wat netter voor de initiatiefnemer en de regering om eerst de antwoorden af te wachten.

De heer **Graus** (PVV):

Dat ben ik met u eens, maar mijn collega van D66 zei dat ze een motie overweegt. Dat vind ik wel zo netjes. Daarmee zet ze mogelijk lichte druk op de initiatiefnemers. Ze heeft niet gezegd dat ze een motie gaat indienen.

De voorzitter:

Daarin hebt u gelijk. Ze vraagt om een toezegging en anders...

Mevrouw **Koşer Kaya** (D66):

Hij is een echte ridder! Dank, mijnheer Graus.

Ten slotte de export. Een groot deel van de Nederlandse productie is voor de export en gaat de wereldmarkt op. De initiatiefnota ziet vooral toe op voorstellen om de nationale markt aan te pakken. D66 kijkt ook over de grenzen. Bij dit onderwerp vind ik dat een belangrijk onderdeel. Wat mij betreft is kwaliteitsmerk Holland nog te beperkt. Dat geldt voor bijvoorbeeld kaas en melk, maar het mag uitgebreid worden. Hoe gaan we het kwaliteitsmerk beter in de markt zetten? Het is buitengewoon belangrijk dat de wereld het kwaliteitsmerk Holland kent.

De heer **Van der Velde** (PvdA):

Ik heb het betoog van D66 gehoord. Ik heb een vraag die ik eigenlijk ook aan het CDA had kunnen stellen, maar ik doe het nu. Het gaat om de definitie van eerlijke handelspraktijken. Dat punt komt iedere keer terug, ook bij mededinging en de gedragscode. We hebben er al mee geworsteld. Laat ik de vraag omdraaien: wat is voor mevrouw Koşer Kaya een

oneerlijke handelspraktijk? Ik wil graag schetsen wat dit volgens de Partij van de Arbeid is...

De voorzitter:

Nee, u stelt een vraag.

Mevrouw **Koşer Kaya** (D66):

Ja, maar dan weet ik ook een beetje waar die vraag naartoe gaat. Dit is allemaal heel leuk, maar ik kan alleen vertellen wat ik eerlijke handel vind. Ik zou graag willen horen wat de PvdA van dit punt vindt.

De voorzitter:

Een interruptie is het stellen van een vraag. Het is geen heel betoog om een standpunt te verwoorden. De heer Van der Velde mag zijn vraag kort toelichten.

De heer **Van der Velde** (PvdA):

Ik zal dan wel de definitie geven, want ik respecteer de opmerking. Ik ben nieuwsgierig wat volgens mevrouw Koşer Kaya een eerlijke handelspraktijk is. Ik hoor graag dat zij dat afzet tegen een oneerlijke handelspraktijk, zodat we een beetje weten of we een gemeenschappelijk referentiekader hebben.

Mevrouw **Koşer Kaya** (D66):

Als ik niet weet wat het referentiekader van de PvdA is, is het heel moeilijk om het tegenover elkaar te zetten. Ik zal aangeven wat ik zelf onder eerlijke handel versta. Ik vind de mededingingsregels ontzettend belangrijk. Nu wordt er vooral op prijs geconcentreerd, maar worden kwaliteit, duurzaamheid, innovatie en samenwerking eigenlijk niet meegenomen. Het is mij een lief ding waard om een keer goed de mededingingsregels te bekijken en deze onderwerpen erin te borgen. Boeren die ontzettend hun best doen om te verduurzamen en om de kwaliteitsslag te maken, moeten waar voor hun geld krijgen. Dat is een onderdeel.

De heer **Van der Velde** (PvdA):

Ik begrijp dat mevrouw Koşer Kaya het zo definieert, maar daar kun je nog alle kanten mee op. Kan zij het toelichten aan de hand van een voorbeeld van een oneerlijke handelspraktijk van een telersvereniging met 70 leden? Kan zij uitleggen hoe tot uitdrukking komt dat er sprake is van een oneerlijke handelspraktijk?

Mevrouw **Koşer Kaya** (D66):

Ik begrijp die vraag wel, maar vind het een beetje moeilijk om het uit te leggen als de PvdA er zelf niet helder over is. Laten we kijken naar de keten. Ik heb net aangegeven dat je maar vijf inkoopkantoren hebt, terwijl er veel meer boeren zijn en overigens ook veel meer consumenten. Zij hebben totaal geen zicht op de wijze waarop de prijs tot stand komt. Vandaar mijn voorstel om bijvoorbeeld te bekijken hoe je meer streekproducten in die schappen kunt krijgen zodat je veel meer waar voor je geld kunt krijgen. Maar goed, ik zit nu een beetje te gissen naar de vraag van de PvdA, en normaal leer je hier heel snel dat je dat niet moet doen, maar dan moet er ook een wat concretere vraag komen waar ik antwoord op kan geven.

De voorzitter:

Mijnheer Van der Velde, u hebt al twee keer geïnterrupteerd.

De heer **Van der Velde** (PvdA):

Volgens mij kan ik niet concreter zijn.

De **voorzitter**:

U hebt al twee keer een vraag gesteld. Ik geef het woord aan de heer Dijkgraaf.

De heer **Dijkgraaf** (SGP):

Voorzitter. Ik wil mijn complimenten uitspreken voor het vele en mooie werk dat de heer Geurts heeft verricht. Ik zie hem nu ook driftig pennen, dus het werk is nog niet klaar, maar het is wel goed dat dit stuk er ligt. Het inkomen van boeren staat te veel onder druk. Boeren maken heel veel uren. Kamerleden maken veel uren, maar boeren maken er nog veel meer, met het verschil dat zij weinig inkomen hebben.

Jonge boeren met wie ik praat, twijfelen over de toekomst. Dat kan toch niet? De afgelopen jaren zijn de lasten telkens omhoog gegaan. Het deel van de consumentenprijs dat op het boerenerf landt, daalt. Ondertussen is er wel veel druk om te investeren in duurzaamheid, milieu en dierenwelzijn, omdat wij dat met elkaar willen. Daarover zijn we het eens, maar dan moeten we wel voor genoeg inkomen zorgen. Zorg voor die eerlijke boterham. Zorg ervoor dat boeren gewoon een goede boterham verdienen en dat ze kunnen investeren in de toekomst. Mijn fractie is het dus eens met de lijn van de aanbevelingen die de initiatiefnemer, de heer Geurts, doet.

Het is mooi dat dit stuk er ligt, maar laten we nu wel meters maken. Mijn belangrijkste vraag stel ik dus aan de Staatssecretaris: gaat hij hier snel mee aan de slag? Voor mij is het hoofdpunt dat het misgaat bij de ACM, want die organisatie is wel cruciaal. Hoe kijkt de ACM naar de praktijken op deze markt en hoe beoordeelt zij of die eerlijk zijn of niet? Ik ben het met de collega's eens die dit punt al genoemd hebben, dat de ACM breder zou moeten kijken dan alleen naar de laagste prijs.

Het gaat ons altijd om het maatschappelijk belang, en dat is niet alleen de prijs, hoe belangrijk die ook is. Het gaat ook om de vraag of die prijs een deel bevat om investeringen terug te verdienen, om een fatsoenlijke boterham te verdienen, om te investeren in dierenwelzijn, milieu en duurzaamheid. Deelt de Staatssecretaris dit?

Ik heb een paar technische vragen. Deze zijn niet bedoeld als kritische vragen, ik vraag me alleen af of het misschien ook op een andere manier kan en hoe dat dan kan werken.

Ten eerste kiest de initiatiefnemer voor een verplichte gedragscode en een voedselscheidsrechter die deze gedragscode gaat handhaven. Daarvoor kijkt de initiatiefnemer naar boek 6, titel 3, afdeling 3A van het Burgerlijk Wetboek. Deze regelgeving richt zich vooral op de verkoop door bedrijven aan consumenten en op het voorkomen van misleiding. Past een gedragscode voor de bescherming van leveranciers tegen oneerlijke inkoop door grote bedrijven daar wel bij?

Ten tweede richt het verbintenissenrecht in het Burgerlijk Wetboek zich vooral op het afsluiten en nakomen van contracten. Komt het niet regelmatig voor, zo vraag ik de initiatiefnemer, dat contracten zo opgesteld worden dat grote bedrijven veel ruimte nemen om zaken eenzijdig aan te passen omdat zij nu eenmaal die macht hebben? Kan de voedselscheidsrechter op deze manier wel een deuk in een pakje boter slaan?

Ten derde vraagt de SGP zich af waarom de initiatiefnemer zich niet heeft aangesloten bij de Mededingingswet en het verbod op misbruik van inkoopmacht. Op dit moment leidt dit verbod een slapend bestaan, omdat het pas mogelijk is om van misbruik te spreken als bedrijven een markt-aandeel van meer dan 40% hebben. Waarom scherpen we dit verbod niet aan, in ieder geval voor de voedselketen? Zo hebben Frankrijk en Duitsland een verbod op misbruik van economische afhankelijkheid. De mededingingsautoriteit zou dan een voedselkamer moeten krijgen om dit verbod te handhaven. Kun je op deze manier niet beter aansluiten bij bestaande structuren en effectiever optreden? Is het op deze manier niet

eenvoudiger om de aanpak van oneerlijke handelspraktijken breder te trekken dan het contractrecht?

Tot slot heb ik een aanvullend voorstel. Er is onduidelijkheid over de vraag wat als «relevante markt» en als «economische eenheid» beschouwd moet worden, en dat zijn natuurlijk wel heel cruciale begrippen in het mededingingsrecht. Volgens mij is de mededingingsautoriteit op dit moment strenger dan nodig is – de paprikasector is hier bijvoorbeeld de mist mee ingegaan – en daardoor durven bedrijven bijna niets meer samen te doen om een vuist te maken richting het beperkte aantal inkopers. Ook is onduidelijk wat bedrijven aan markt- en prijsinformatie mogen uitwisselen. Zou het niet goed zijn om hiervoor beleidsregels op te stellen? Wil de initiatiefnemer dit meenemen?

De heer **Graus** (PVV):

Voorzitter. Ik heb de afgelopen tien jaar, als het om boeren, tuinders en vissers gaat, met name samengewerkt met het CDA en de mannenbroeders. We hebben ons heel vaak samengepakt als het ging over boeren, tuinders en vissers. Dat was een heel fijne samenwerking, ook met de heer Geurts. Ik moet hem een beetje te vriend houden, want we moeten binnenkort een paar dagen samen in Berlijn doorbrengen. Daarom ga ik er vandaag niet te hard in.

Het gaat om het volgende. De heer Geurts kwam naar mij toe en zei: Dion, jij hebt een VAO aangevraagd, maar ik was eigenlijk degene die het eerst actie heeft ondernomen. Daar had hij gelijk in. Daarom liet ik hem de eerste spreker zijn. Ik heb gezegd: ik ga van de eerste plaats af, ga desnoods onderaan de lijst staan, maar laat hem de eerste spreker zijn. Zo sportief ben ik. Ere wie ere toekomt; zo noem ik dat. Dat doe ik al tien jaar lang. Ik begrijp het volgende echter niet. Er is al veel eerder een motie-Graus aangenomen voor een beter verdienmodel, een betere boterham. Ik ga nog veel verder. Ik wil dat niet alleen voor boeren en tuinders, maar ook voor vissers. Dat heb ik er nadrukkelijk in gezet. Staatssecretaris Dijkema, de voorganger van de huidige Staatssecretaris, zei dat de regering er volop mee bezig was, maar dat ze niet over één nacht ijs kon gaan en er heel wat water door de Maas moest stromen. Deze Staatssecretaris heeft bevestigd er volop mee bezig te zijn voor zo ver dat binnen de mogelijkheden ligt. Dan vind ik het niet netjes, niet leuk, dat er dan vlak voor de verkiezingen een initiatiefnota komt. Ik begrijp de paniek bij de initiatiefnemer wel, want het CDA is nogal gekelderd bij de boeren. Dat is niet meer de boerenpartij. Ik begrijp het wel. Ik heb er wel enig begrip voor, maar ik vind het niet leuk naar mij toe, omdat ik niet zo handel naar de initiatiefnemer. Ik wil aan de Staatssecretaris vragen hoe het nou zit met die aangenomen motie-Graus. Als de Staatssecretaris een goed antwoord geeft, kunnen we de helft van de initiatiefnota al in de prullenbak gooien. Dan zijn we daarmee klaar. Daarom zal ik ook niet bij de tweede termijn zijn. Dat heeft allemaal geen zin. Ik wil gewoon dat mijn motie wordt uitgevoerd. Die is gesteund door het CDA.

Het tweede deel gaat over die verschrikkelijke productschappen. Wij hebben de Kamer aan een meerderheid geholpen om daarvan af te komen. Wij zijn voor vrijwillige bedrijfsclustering. Wij willen helemaal geen verplichte bijdrage. Dat willen boeren, tuinders en vissers ook helemaal niet. Ik zal het nog sterker vertellen. Ik ben in 2007, toen ik net een jaar Kamerlid was, op visite geweest bij een aantal bloemenkwekers in Noordwijkerhout. Die hadden zo'n vrijwillig bedrijfscluster. Die waren veel succesvoller. Zij hadden geen verplichte bijdrage, maar ze pakten zich samen. De initiatiefnemer doet enkele concrete voorstellen. Een van die voorstellen is dat er een onafhankelijke toezichthouder moet komen. Dat ben ik met hem eens. Dat zal ik dus ook steunen. Daar moet ik eerlijk in zijn. Dat snijdt hout en daar wil ik mijn fractie positief over adviseren. Dat gaat over die onafhankelijke toezichthouder die anonieme klachten van leveranciers behandelt en leveranciers voorziet van advies en arbitrage bij

geschillen. Tevens moet er volgens de initiatiefnemer een uitzonderingsbepaling op het mededingingsrecht komen, zoals in Duitsland, of richtsnoeren, zoals in het Verenigd Koninkrijk. Hierdoor zouden boeren hun krachten kunnen bundelen in – daar komen ze – de producenten- en brancheorganisaties. Dat zijn die verschrikkelijke productschappen. Ik begrijp wel waarom de initiatiefnemer dat doet. Dat is omdat heel veel uitgerangeerde CDA'ers daar nog een goede baan konden vinden. Ik begrijp dat wel. Een PVV'er staat op straat, maar een CDA'er kon vaak nog bij een product- of bedrijfsschap terecht met een mooie en goed betaalde baan. Dat willen wij dus niet.

De initiatiefnemer wil ook dat de Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid onderzoek gaat doen naar de toenemende inkoopmacht van supermarkten. Ook daar zijn genoeg oplossingen voor. Dat zal ik dadelijk zeggen. Ik vind het initiatief, kortom, grotendeels achterhaald, gezien mijn aangenomen motie die nog verder gaat, omdat ook de vissers erbij betrokken worden. Ik heb het over de motie-Graus op stuk nr. 127 (33 400-XIII). Ik heb al gezegd dat het ten laste van de retail komt en in overleg met de retail gebeurt. Dat loopt allemaal. Ik vind het een spuitelfactie – zo zou mijn oma het noemen – om vlak voor de verkiezingen met een initiatiefnota te komen. Dat vind ik niet sympathiek naar mij toe. Wij hebben de regering destijds ook gevraagd om een werkgroep op te richten om de boeren, tuinders en vissers bij te staan in hun strijd tegen de monopolistische...

Mevrouw **Agnes Mulder** (CDA):

Misschien mag ik even ingaan op dat laatste punt. Ik hoor de heer Graus tot twee keer toe zeggen dat de heer Geurts vlak voor de verkiezingen met de initiatiefnota komt. De heer Graus is zich er toch wel van bewust dat die al in 2014 is ingediend?

De heer **Graus** (PVV):

Ja, daar ben ik net al mee begonnen. Mijn aangenomen motie, die ook door het CDA is gesteund, is ingediend in 2013. Een jaar na mijn aangenomen motie komt de heer Geurts nog een keer met mijn aangenomen motie en een initiatiefnota. Dat is een beetje raar, omdat de werkzaamheden in uitvoering zijn. Dat is een rare zaak. Dat benoemde ik. Mevrouw Mulder is goed geïnformeerd, terwijl ze normaal niet eens in de commissie zit. Daar prijs ik haar voor.

Mevrouw **Agnes Mulder** (CDA):

Nee, maar het beeld ontstond dat er nu vlak voor de verkiezingen opeens een nota naar buiten komt. Dat beeld klopt niet en de heer Graus heeft dat ook gecorrigeerd, dank daarvoor.

De heer **Graus** (PVV):

Dat laatste klopt dus wel, en dat corrigeer ik dan ook niet. Die nota lag er allang maar wordt nu vlak voor de verkiezingen opeens gepresenteerd. Dat begrijp ik ook wel. Ik ben niet voor niets begonnen met de opmerking dat het CDA het momenteel niet goed doet onder de boeren. Ik spreek boeren en tuinders die tegen mij zeggen: we gaan of PVV of SGP stemmen. Dat zeggen de boeren nu massaal tegen mij, terwijl ze me vroeger niet eens zagen staan. Die mensen zijn ook wakker geworden. Je kunt niet toestaan dat de Europese Unie onze boeren de nekslag geeft, iets waar wij wel voor waarschuwen, en vervolgens de barmhartige Samaritaan spelen. Dat gaat er bij de boeren niet in. Boeren zijn niet dom! Er werd jarenlang gedacht dat boeren dom zijn, maar boeren zijn niet dom! Dat zijn hartstikke slimme kerels. Die zijn niet achterlijk. Wij hebben trouwens de mooiste boerinnen. Daar heb ik nog over getwitterd. Wij hebben de mooiste boerinnen van de wereld!

De voorzitter:

Mevrouw Ouwehand heeft een vraag. Daarna gaat u verder met uw bijdrage.

Mevrouw **Ouwehand** (PvdD):

Het houdt een beetje het midden tussen een vraag en een punt van orde. De Partij voor de Dieren staat niet vooraan wanneer er opgekomen wordt voor het CDA en dat weet de heer Graus heel goed, maar ik vind dit toch niet helemaal eerlijk. De heer Geurts heeft een initiatiefnota geschreven die veel verder gaat dan een algemeen geformuleerde motie dat er een beter verdienmodel moet komen voor de boeren. De heer Graus doet echt veel te weinig recht aan de aard van het werk dat nodig is om zo'n verdienmodel daadwerkelijk te realiseren. De heer Geurts doet daar voorstellen voor. Daar kun je inhoudelijk kritiek op hebben, maar wat de heer Graus nu doet, is echt een beetje flauw. Bovendien was het juist de Kamer die heeft besloten om de nota vandaag te behandelen. Als de heer Graus dat anders had gewild, had hij vaker naar de procedurevergaderingen moeten komen en daar moeten zeggen: kom op, we gaan die nota meteen behandelen.

De heer **Graus** (PVV):

Bij een procedurevergadering wordt vaak alles van tevoren bekokstofd. Dat heeft totaal geen enkele zin. Soms doe ik wel eens een voorstel, maar alleen als ik daar van tevoren steun voor heb gekregen. Anders ga ik daar niet eens zitten, want het is allemaal bühnewerk, nou en of.

De voorzitter:

Mijnheer Graus, ik ben voorzitter van deze commissie. Ik ken mijn leden vrij goed. Ik durf met de hand op het hart te zeggen dat we in de procedurevergadering niet alles van tevoren bekokstoven en dat er zeker veel initiatieven worden genomen. Maar inderdaad, de Kamer bepaalt zelf wanneer zij spreekt over een initiatiefnota. Ik zou zeggen: gaat u verder met uw betoog.

De heer **Graus** (PVV):

Maar ik wil daar wel op kunnen reageren. Ik begrijp wel waarom de Partij voor de Dieren hier iets van zegt, want als er een partij is die vaak iets van mij heeft gekopieerd dan is het de Partij voor de Dieren wel. Ik dien een motie in over een verbod op het invoeren van trophies en de Partij voor de Dieren komt er twee jaar later als spuit elf ook mee! Het dictum was exact hetzelfde! Ik begrijp dus wel waarom mevrouw Ouwehand het nu ook maar voor het CDA opneemt. Dat is een verdachte zaak! Als mevrouw Ouwehand het voor de heer Geurts opneemt, dan deugt er iets niet. Geloof me, mevrouw de voorzitter!

De voorzitter:

Het lijkt me het allerbeste dat de heer Geurts nu doorgaat.

Mevrouw **Ouwehand** (PvdD):

Ik snap uw strategie wel, maar ik wil echt herhalen dat ik het niet fair vind wat de heer Graus hier doet. Ik snap waarom de heer de heer Graus algemene moties indient, want die kunnen vaak ook nog wel op steun rekenen. Maar de heer Geurts heeft een poging gedaan om gedetailleerd uit te werken waar we met z'n allen naartoe willen. Dat is echt iets anders en de heer Graus kan het dan ook niet maken om te zeggen: het is allemaal onzin want daar gaat het niet over, en in de tweede termijn ben ik er niet. Het gaat daar wel over! De heer Graus moet dat tegenover de initiatiefnemer durven erkennen.

De heer **Graus** (PVV):

Daar heeft ze een punt, maar ik heb niet gezegd dat het allemaal onzin is. Dat heb ik helemaal niet gezegd! Kijk naar de Handelingen: die beste man daar zit het allemaal bij te houden! Ik heb helemaal niet gezegd dat het allemaal onzin is. Ik heb alleen maar gezegd dat ik het al heb ingediend. In mijn motie heb ik heel gedetailleerd gezegd dat het ten laste en in overleg met de retailer moet gaan en dat erover overlegd moet worden met de sector. De Staatssecretaris, de regering en de hele Kamer hebben dat toen begrepen en de motie gesteund. Dat mevrouw Ouwehand het nu een vluggertje noemt, kan ik niet begrijpen.

Voorzitter, ik wil toch nog één ding zeggen: ik mag de heer Geurts bilateraal. Hij is een van de weinige maatjes die ik in de Kamer heb. Maar ik moet wel eerlijk zijn: als mijn vrouw met een foeilelijke jurk naast me staat en vraagt hoe vind je hem, dan zeg ik «het is een foeilelijke jurk». Ik houd zielsveel van haar, maar dat moet je wel eerlijk kunnen zeggen. Ik moet hier ook eerlijk kunnen zijn. Ik moet eerlijk kunnen zeggen wat ik vind. Dat doet ook niets af aan de initiatiefnemer.

De **voorzitter**:

Gaat u verder.

De heer **Graus** (PVV):

Ik heb gelukkig een vrouw die dat accepteert. Als ze een foeilelijke jurk aanheeft, zeg ik gewoon: een foeilelijke jurk.

De **voorzitter**:

Gaat u verder.

De heer **Dijkgraaf** (SGP):

Mag ze dat over jou ook zeggen?

De heer **Graus** (PVV):

Ja, ja. Het worden leuke feestdagen!

Mevrouw de voorzitter, ik weet niet hoeveel tijd ik nog heb. Hoelang heb ik nog?

De **voorzitter**:

Niet lang meer. Echt niet lang meer!

(Hilariteit)

De heer **Graus** (PVV):

Ik denk nu ook dat mijn huwelijk niet lang meer heeft.

De **voorzitter**:

De voorzitter hamert zo echt af.

(Hilariteit)

De heer **Graus** (PVV):

Mevrouw de voorzitter, hoe lang heb ik nog?

De **voorzitter**:

U hebt nog drie minuten voor de eerste en tweede termijn samen.

De heer **Graus** (PVV):

Een tweede termijn heb ik niet, dus ik heb nog drie minuten. Ik zal die niet gebruiken.

Wij hebben dus gezegd dat wij het onderzoek waar de initiatiefnemer om vraagt, overbodig vinden. Het vertraagt het proces. Wij hebben al gevraagd om een actie tegen het monopolistisch «kartelgedrag» van

enkele machtige retailers. De boeren krijgen inderdaad al jaren een vrijwel gelijkblijvende prijs. Juist de retailers profiteren van de investeringen, bijvoorbeeld in dierenwelzijn, door hogere prijzen en winsten. Daar heb ik ook aan meegedaan. Dat is gewoon zo. Ik heb er ook voor gezorgd dat er beter dierenwelzijn kwam. Daarom heb ik tegen de boeren gezegd, als ze boos op mij waren: luister, er moet gewoon een beter verdienmodel voor jullie komen. Daar zijn de boeren het wel mee eens, want de meeste Nederlandse boeren zijn ook voor een beter dierenwelzijn.

De uitzonderingsbepaling op de Mededingingswet waar de initiatiefnemer om vraagt, zou de PVV sympathiek kunnen vinden, omdat wij tegen de huidige geldende EU-verordening 1308/2013 zijn. Deze heeft directe werking en staat intensieve samenwerking op producentenniveau horizontaal toe, net als verticale samenwerking tussen producenten en marktpartijen in brancheorganisaties. Vandaar dat ik de initiatiefnota in die zin niet zou kunnen steunen. Mogelijk moet de heer Geurts zijn initiatiefnota intrekken. Het eerste deel is gedekt door mijn motie en het tweede deel gaat over de vurige wens om de land- en tuinbouworganisatie ter wille te zijn, namelijk om terug te keren naar de publiekrechtelijke bedrijfsorganisaties, de pbo's. Die zijn mede door de PVV afgeschaft, zoals ik al zei. Ik zal het niet over wanprestaties hebben, want sommige hebben het beter gedaan dan andere, maar het is wel een old boys network met belangenverstrengelingen en verplichte bijdragen van ondernemers die er helemaal niet op zaten te wachten en die deze vaak ook niet konden of wilden betalen. Dat willen wij niet. Ik wil eigenlijk enkel steunen dat er een onafhankelijk toezichthouder komt en dat boeren een eerlijke boterham verdienen. Ik prijs de heer Geurts ervoor dat hij dit nog een keer ter sprake brengt.

Er bestaan al legio rechtsvormen die boeren kunnen gebruiken om zich te verenigen en een sterke positie te bevechten. Ik heb het aan het begin van mijn betoog al gehad over de vrijwillige maatschap of corporatievereniging, en over het vrijwillige bedrijfscluster van de kwekers dat ik al in 2007 bezocht heb. Zij hebben daar heel grote successen mee geboekt. Ik wens iedereen nog een gezegende dag verder.

De **voorzitter**:

We zijn aan het eind gekomen van de eerste termijn van de zijde van de Kamer. Er zijn vragen gesteld aan de indiener van de initiatiefnota en aan de Staatssecretaris. Wij schorsen tot 14.00 uur. Daarna zal de beantwoording plaatsvinden. Aansluitend doen we de tweede termijn. We hebben het overleg tot 16.30 uur ingepland.

De vergadering wordt van 12.32 uur tot 14.00 uur geschorst.

De **voorzitter**:

Wij gaan weer verder met de behandeling van de initiatiefnota van de heer Geurts, «Een eerlijke boterham, over het versterken van de voedselketen». Ik heet iedereen nogmaals welkom: zowel de Staatssecretaris en de mensen die hem begeleiden als de heer Geurts en zijn medewerker, die ongetwijfeld een belangrijke bijdrage heeft geleverd aan de totstandkoming van de initiatiefnota. Wij beginnen met de beantwoording in eerste termijn. Ik schat zo in dat wij zeker een uurtje nodig zullen hebben voor de tweede termijn. Ik zal dus streng zijn op de interrupties in die zin dat ik vooral streng zal toezien op het stellen van een vraag. Dan weten de leden waar zij aan toe zijn. Ik sta twee interrupties toe. Uiteraard geef ik allereerst het woord aan de heer Geurts voor zijn antwoord in eerste termijn.

De heer **Geurts** (CDA):

Voorzitter. Allereerst wil ik de collega's bedanken voor de schriftelijke en mondelinge opmerkingen over mijn initiatiefnota, «Een eerlijke boterham,

over het versterken van de voedselketen». Als ik over boeren spreek, bedoel ik ook tuinders, fruittelers, vissers et cetera, maar gezien de tijd zal ik dat niet telkens benoemen. Als ik «boer» zeg, bedoel ik dat dus breder. Afgelopen weekend las ik een interview met advocaat Joris van der Goes over zijn boek Geef ons heden ons dagelijks brood. De kenners weten dat die titel uit Mattheüs 6 vers 11 komt en onderdeel is van het gebed Onzevader. Hij sprak in zijn interview zijn verwondering uit over het complexe proces van voedselvoorziening. «Wie realiseert zich nog dat voor ons dagelijks brood boeren nodig zijn?», zo vroeg hij zich af. «Voedsel wordt in de westerse samenleving als vanzelfsprekend gezien» en «de agrarische sector is de meest essentiële sector voor de mensheid», stelde hij. Hij pleit voor eerherstel van de boer, een pleidooi dat ik krachtig wil ondersteunen.

Sinds ik Kamerlid ben, is de kern van de inzet een eerlijke boterham, een eerlijk inkomen voor de boer. Ik pleit voor een inkomen waarvan je kunt leven, waarmee je voor je gezin kunt zorgen en waarvan je ook eens op vakantie kunt gaan. Ik pleit voor een inkomen waarin ook een winstcomponent zit, zodat je kunt investeren. Boeren staan zeven dagen per week en 24 uur per dag gereed voor hun bedrijf. Dat heb ik vandaag ook van diverse collega's gehoord. Ze hebben ook te maken met veel invloed van buitenaf, zoals het weer, een samenleving of een grillige politiek. Dat je soms een goed jaar en soms een slecht jaar hebt, hoort bij het vak, maar structureel een te laag inkomen is niet vol te houden. Dat kunnen en moeten we niet laten gebeuren. Varkenshouders zitten met hun inkomen gemiddeld op het minimumloon. Ook melkveehouders en fruittelers hebben het moeilijk. Zonder een redelijk inkomen zijn er geen boeren en daarmee ook geen producenten van ons voedsel. Voor de voedselzekerheid van Nederland en Europa is het van belang dat we onze boeren niet het land uit jagen met onmogelijke regelgeving, maar ook dat voedselproducenten niet worden uitgeknepen door grotere partijen verderop in de keten. Ik ben van mening dat Nederland de beste boeren van de wereld heeft. Laten wij dat koesteren. Zij zorgen ook voor ons landschap en dragen bij aan onze economie.

Als christendemocraat zie ik een rol voor de overheid om, indien de markt niet goed functioneert, daarin in te grijpen zonder marktwerking onmogelijk te maken. Daarom wil ik twee zaken. Ten eerste vereist de steeds schevere marktstructuur tussen voedselproducenten en retail een actief overheidsbeleid om oneerlijke handelspraktijken te voorkomen, inclusief onderzoek naar de inkoopmacht waardoor oneerlijke praktijken mogelijk zijn. Ten tweede wil ik meer ruimte voor samenwerking tussen boeren onderling.

De agrosector is terechtgekomen in een bijna permanente crisis door de prijsdruk. De prijsvorming drukt door op de zwakste schakel, de boer. Wij zien dat de beroepsgroep door de slechte vooruitzichten voor deze belangrijke sector vergrijst. Vele boeren zijn genooddaakt om te stoppen. Ik wil dat fusies als die tussen AH en Delhaize niet nog slechtere afspraken met producenten en verwerkers tot gevolg hebben. Ik kom daar straks nog even op terug. Ketens mogen niet eenzijdig lagere prijzen opleggen. Ik wil dat verdere concentratie onder een vergrootglas wordt gehouden, omdat die niet ten goede komt aan de marktwerking.

Aan de andere kant moet de boer naar mijn overtuiging niet alleen meer ruimte krijgen om samen te werken, maar daarin ook actief ondersteund worden. Dat heeft ook de werkgroep onder Veerman aangegeven. Er is ruimte voor samenwerking, maar die is onduidelijk en daarnaast te beperkt. We moeten niet wachten op de Europese Commissie om wat te doen. We kunnen dat nu zelf al. Ik vind het jammer dat de heer Graus nu niet meer aanwezig is. Laten we werk maken van mijn aanbevelingen en de positie van de boer versterken.

Ik ga nu over naar de beantwoording van de gestelde vragen. Ik hanteer daarbij een aantal blokjes om het voor mezelf en daarmee voor de

collega's makkelijker te maken. Het eerste blokje is: voedselzekerheid, Nederlandse boeren die onder druk staan door achterblijvende inkomens en risico's voortkomend uit de marktpositie, en ondersteuning van jonge boeren. Het tweede blokje is: oneerlijke handelspraktijken en de voedselscheidsrechter. Het derde blokje is: mededinging, meer ruimte voor samenwerking en ondersteuning van de samenwerking. Het vierde blokje is: meer ruimte voor samenwerking ten behoeve van duurzaamheid. Het vijfde blokje is: onderzoek naar inkoopmacht van supermarkten, nationaal en Europees. Tot slot is er nog een blokje «diversen», dat ik geprobeerd heb zo klein mogelijk te houden.

Ik begin met het eerste blokje, over voedselzekerheid, Nederlandse boeren die onder druk staan, et cetera. Voor de eerste vraag kom ik bij de PvdA-fractie. Die stelde mij de volgende vraag. Boeren en agrarische ondernemers merken als geen ander wat dit betekent. Welke verantwoordelijkheid zou de consument, de samenleving daarin hebben? Ik ben blij om te horen dat ook de heer Van der Velde wil dat landbouwers en tuinders die kiezen voor duurzaamheid, een goede boterham kunnen verdienen. Ik wil benadrukken dat landbouw als geen andere sector kiest voor duurzaamheid. Ik noem als voorbeeld de duurzame energie en het bouwen van duurzame stallen. Er zijn agrarische collectieven voor weidevogelbeheer. Om energie en middelen in duurzame keuzes te steken, is het noodzakelijk dat zij een redelijk inkomen krijgen en verdienen. Ik wil de PvdA verleiden om op deze manier agrarische ondernemers positief tegemoet te treden en hen te ondersteunen in hun opgave zonder verplichting op verplichting te stapelen.

Een andere vraag van de PvdA-fractie was: landbouw is toch meer dan voedsel? De tuinbouwsector heeft ook bloemen en planten. Dat hoort er toch ook allemaal bij? Waar praten we uiteindelijk over? Geconcludeerd werd dat de soep heet wordt opgediend door te generaliseren, althans zo formuleer ik het.

De heer Van der Velde vroeg naar de grote verschillen in de agrarische sector. Ik ben het met mijn collega eens dat niet alle sectoren, zoals de boomkwekerijsector, bijdragen aan de voedselzekerheid. Maar ook deze ondernemers hebben te maken met oneerlijke handelspraktijken van de bouwmarkten of de retail. Daarom kies ik er bewust voor om de voedselscheidsrechter ook naar de relaties in deze sectoren te laten kijken. In 2013 hadden we hier een rondetafelgesprek met ondernemers. De meeste collega's kunnen zich dat waarschijnlijk wel herinneren. Daar kwam het voorbeeld van de boomkwekers ook naar voren, met de problemen die zij ervaren met de bouwmarkten en de retail.

De PvdA-fractie vroeg ook: wat bedoelt de heer Geurts met «een sterke landbouwsector»? Ze hoort graag hoe die er naar mijn mening uitziet en of de landbouw nu adequaat functioneert. Er was ook een vraag over het omvormen van gangbare landbouw naar natuurinclusieve landbouw. Als ik zo'n vraag krijg, dan kan ik nog wel een dag praten. Ik zal dat niet doen. Ik zal proberen het kort en krachtig samen te vatten. Wat is een sterke Nederlandse landbouwsector? Voor mij is dat een agrarische sector waarin men een eerlijke boterham verdient, een sector waarin opvolgers niet door pa en moe wordt afgeraden om boer te worden – mijn collega Agnes Mulder had het daar in haar bijdrage ook over – en een sector waarin de agrarische ondernemers zijn ingebed en bijdragen aan de maatschappij. Ik zie bijvoorbeeld heel veel boeren sportverenigingen ondersteunen met kleding et cetera. Ook dat is een bijdrage leveren aan de maatschappij. Zo zijn er nog heel veel meer voorbeelden te noemen. Boeren moeten de ruimte hebben om te investeren en om gezamenlijk onderzoek of gezamenlijke afzet te organiseren.

Moet de landbouw natuurinclusief zijn? Ik vraag mijn collega: wat krijgt die boer daar dan voor? Kan hij dat ook eten? Het is goed dat boeren oog hebben voor hun omgeving. Zover ik hen ken, hebben ze dat allemaal ook. Ze leveren ook een bijdrage aan het landschap. Dat maakt de sector

ook sterker. Het moet echter niet zo worden dat agrarische ondernemers aan de afgrond komen te staan omdat wij als politiek iets over «natuurinclusief» hebben gezegd.

Ik kom op de vraag van de PvdA-fractie naar aanleiding van wat ik had geschreven, namelijk dat de huidige marktstructuur te veel belemmeringen kent voor het verdienen van een eerlijke boterham. De fractie vroeg welke rol de markt van vraag en aanbod volgens mij speelt en of overproductie niet een belangrijke oorzaak is van lage prijzen. Is een lage prijs van een product niet het gevolg van een te groot aanbod? Er werd ook gevraagd of er minder productie zou moeten plaatsvinden en daarmee minder vee in Nederland gehouden zou moeten worden. Het woord «minder» zo vaak achter elkaar heeft ook weer andere connotaties, maar eigenlijk vraagt de fractie van de PvdA dus naar mijn mening over de marktstructuur. In mijn ogen zijn lage prijzen voor een deel te wijten aan de schommelingen op de wereldmarkt. Je kunt hierbij denken aan misoogsten, slecht weer of ziekten. Het is inderdaad zo dat de prijzen achterblijven bij meer productie dan vraag. Daarbij wil ik twee zaken opmerken.

Een. De individuele agrarische ondernemer reageert op lage prijzen door zijn productie juist te verhogen, want hij moet meer van hetzelfde produceren om eenzelfde inkomen te krijgen. Onderhand hebben wij wel gezien dat dat niet werkt. Daarom is het goed om ernaar te streven om samen te werken en om samen nieuwe en sterkere producten af te zetten. Als er een heel groot aanbod is, moet je met elkaar afspreken dat je daar wat meer op zou kunnen sturen dan op dit moment. Ik weet dat ik daar ver mee ga, maar wij moeten wel een paar stappen zetten om de prijs voor de boer te verbeteren.

Twee. De prijs die de boer krijgt, is losgezongen van de prijs in de supermarkt. De advocaat Joris van der Goes heeft een mooi voorbeeld gegeven over koffie. Lees het maar na in Boerderij. Daar staan ook berekeningen in, maar die zal ik omwille van de tijd nu niet herhalen. Iedereen zal schrikken als hij hoort wat een boer die koffiebonen produceert, daarvoor krijgt en wat wij uiteindelijk betalen als we koffie bestellen op een terrasje. Dat is mijn reactie op deze vraag.

Verder werd mij gevraagd of ik vind dat wij in de toekomst alle monden in de wereld moeten voeden. Dat was in het verleden meer een vraag voor de VVD-fractie. Die wilde dat wij de eerste agrarische exporteur in de wereld werden, maar de laatste jaren hoor ik de VVD-fractie daar niet meer over. Dat snap ik wel, gezien de inzet van dit kabinet. Gezegd wordt dat ik de VVD-fractie uitlok, maar dit is meer uitlokking van de Staatssecretaris.

De heer **Remco Bosma** (VVD):

U vult precies aan wat ik zelf wilde zeggen.

De heer **Geurts** (CDA):

Ik zal proberen om mij aan deze kant van de tafel – het is zoiets als vak-l van de initiatiefnemer – te gedragen.

Een vraag was ook: trekt de heer Geurts niet een te grote broek aan als hij vindt dat Nederland alle monden moet kunnen voeden et cetera? De heer Van der Velde van de PvdA-fractie vraagt eigenlijk of Nederland de hele wereld moeten voeden. Dat staat nergens in mijn initiatiefnota. Lees hem maar een keer daarop na, want het staat er echt niet in. Ik vind wel dat wij vanuit ons mooie, vruchtbare land daaraan een bijdrage kunnen leveren. Wij hebben in Nederland met de gouden driehoek van productie, overheid en de Universiteit Wageningen – die universiteit in de mooie provincie Gelderland kan ik niet vaak genoeg noemen – veel kennis in handen. Dat is mogelijk door onze sterke agrarische sector, die boert in een vruchtbare delta. Voor ondernemers die hebben geïnvesteerd in duurzaamheid en de omschakeling naar bijvoorbeeld biologisch, is het ook belangrijk dat daar

geen overproductie ontstaat. Het is belangrijk dat zij blijvend beloond worden met een goed inkomen.

Dan werd er een vraag gesteld over het recentelijk verschenen rapport-
Veerman dat de Staatssecretaris min of meer heeft omarmd. In dat rapport staan conclusies die vergelijkbaar zijn met die in mijn initiatiefnota. Ik ben daar trots op, zo mag ik zeggen. Mijn nota is in 2012 bedacht, in 2013 gepubliceerd en in 2016 kwam de heer Veerman met zijn nota. Die volgordelijkheid past wel bij mij. Ik zal de complimenten voor de heer Veerman aan hem doorgeven. De Staatssecretaris spreekt hem trouwens vaker dan ik.

De heer Van der Velde van de PvdA-fractie en anderen, zoals de woordvoerders van D66 en PVV, vragen wat mijn initiatiefnota toevoegt aan het rapport van Veerman en de laatste brieven en rapporten die door het kabinet zijn verstrekt. Zoals ik net al zei, voel ik mij zeer gesterkt door het rapport van de werkgroep Agrarische markten. De Staatssecretaris omarmt het rapport, maar we moeten hierna wel blijven opletten wat ermee gaat gebeuren. Het CDA wil dat er nationaal en Europees maatregelen worden genomen zoals door de werkgroep Agrarische markten voorgesteld. Daarvoor hoeven wij niet te wachten op wat er op Europees vlak gebeurt. In Engeland hebben ze ook een voedselscheidsrechter. Waarom zouden wij dat in Nederland niet doen? Daar kunnen wij vandaag nog mee beginnen.

De vrijwillige gedragscode heeft geen oplossing gebracht. Ik zeg het nog maar een keer. Meer samenwerking tussen landbouwers wordt bemoeilijkt door het mededingingsrecht. De heer Dijkgraaf van de SGP heeft dit terecht opgemerkt. Ik wil dat wij inzetten op het ondersteunen van samenwerking tussen producenten en brancheorganisaties, zeker nu de productschappen zijn afgeschaft. Voor de mensen die die twee dingen met elkaar verwarren: productschappen, producenten en brancheorganisaties zijn echt totaal verschillende dingen. Ik zou daar vanmiddag wel een college over kunnen geven, maar ik doe dat misschien eens op een andere manier op een ander moment. Nogmaals, ik vind het heel jammer dat de productschappen zijn afgeschaft. Kijk naar de melkveehouderij en de problemen waar je dan in terechtkomt.

De woordvoerder van de PvdA-fractie merkte op dat het kabinet met een voedselbrief is gekomen. Daarin worden vervolgstappen aangekondigd in een proces naar beleid. De vraag is of ik de toegevoegde waarde van mijn initiatief kan aangeven en wat ik verder nog verlang. Met het woordje «verlangen» kunnen wij ook een middag vullen en zo heb ik al drie middagen gevuld. De vraag is vooral gericht op het derde punt van de brief van de Staatssecretaris: hoe borgen we dat het voedselsysteem voldoende veerkrachtig is om schokken op te vangen en bij te dragen aan voedselzekerheid? Daarbij wordt ingegaan op de producenten en bedrijfsorganisaties. Juist op dit punt is mijn nota essentieel. Zonder verdienste geen duurzaam voedsel en geen boer, en niet andersom.

De heer **Van der Velde** (PvdA):

Dit is een kip-eidiscussie. Geeft de heer Geurts daarmee aan dat investeren in duurzame of natuurinclusieve landbouw pas kan ontstaan als het bestaansrecht van het bedrijf is gegarandeerd?

De heer **Geurts** (CDA):

Als ik de vraag zo hoor, zou ik het liefst gelijk ja zeggen en dan punt. Ik verwijs naar het rapport over de inkomens in de land- en tuinbouw dat onlangs door de ING Bank is gepubliceerd. Het is schrikbarend om te lezen bij hoeveel bedrijven het inkomen 25% en soms zelfs meer dan 50% onder het sociaal minimum ligt. Dan kun je als politiek, als samenleving van alles wensen voor die bedrijven, maar er moet geld worden verdiend om te kunnen investeren. Ik las in het weekend een opmerking van een Statenlid in Brabant die zei dat bedrijven in vijftien jaar zijn afgeschreven

en dat er daarna een nieuw bedrijf worden kan neergezet. Ik vraag mij af op welke planeet de schrijver leeft. Er moet toch eerst geld worden verdiend en inkomen gegenereerd. Er moet dus winst – dat is voor sommigen ook een lelijk woord – worden gemaakt om te kunnen investeren in de toekomst.

De heer **Van der Velde** (PvdA):

De heer Geurts omarmt het rapport van de heer Veerman. De tekst daarvan is naar mijn mening vergelijkbaar met de uitspraak die mevrouw Fresco enige tijd geleden heeft gedaan. Zij wijst erop dat het succes van de landbouw met name investeren in duurzaamheid impliceert. Met andere woorden: het bestaansrecht op lange termijn is gegarandeerd met investeringen in duurzaamheid. Daarbij is het voorbeeld gegeven van biologische landbouw. Staat de opmerking dat er eerst inkomen moet worden gegenereerd alvorens er kan worden geïnvesteerd in duurzaamheid, in feite niet haaks op het rapport-Veerman?

De heer **Geurts** (CDA):

Ik denk niet dat het haaks staat op het rapport-Veerman, maar die vraag kan beter worden gesteld aan de heer Veerman. Dat de termen van mevrouw Fresco terugkomen in het rapport is niet zo bijzonder, want zij heeft namens Nederland deel uitgemaakt van die commissie. Ik verwijs naar Elsevier van afgelopen weekend waarin mevrouw Fresco in een interview zegt dat iedereen recht heeft op zijn eigen mening, maar dat er goed onderzoek aan die mening ten grondslag moet liggen voordat je daarmee de wereld in gaat. Dat wil ik hiermee ook zeggen. Ik ben er oprecht van overtuigd dat als wij de voedselproducenten, de boer, blijven uitknijpen en als de boer steeds als laatste in de keten aan bod komt voor zijn inkomen, wij van alles kunnen wensen, maar dat die wensen dan echt niet uitkomen. Ik vind dat wij als politiek stappen moeten zetten om te voorkomen dat bedrijven ten onder gaan aan de publieke wensen.

De **voorzitter**:

Gaat u verder, mijnheer Geurts.

De heer **Geurts** (CDA):

Ik heb met deze interruptie al een heel stuk afgehandeld. Ik spreek dus mijn dank uit voor de interruptie.

De VVD-fractie heeft gevraagd of ik nog ruimte zie voor onderscheidendheid in de markt. Zij verwees daarbij naar een aantal alternatieve verkoopkanalen. Wat betreft alternatieve verkoopkanalen zie ik niet direct een taak voor de overheid, zeg ik tegen de heer Remco Bosma. Ze worden privaat ontwikkelt, en dat vind ik een goede zaak. De heer Bosma noemde zelfs een paar merknamen. Die zal ik niet herhalen, maar het ontwikkelen van diverse voedselboxen en dit soort initiatieven is in mijn ogen geen taak van de overheid. Als er ruimte gecreëerd moet worden voor lokale voedselinitiatieven, zou een gemeente daarbij betrokken kunnen worden. Eventueel kunnen er ook vanuit de rijksoverheid wat aanjaagsubsidies worden verleend. Het gaat dan niet om die boxen, want dat is een nieuw onderwerp. Maar als het gaat om een ander soort initiatieven, namelijk initiatieven op lokaal niveau – de heer Bosma noemde dat «local for local» – kan er misschien best wel een taak voor de overheid zijn, maar ik zie het dan meer in het licht van aanjaagsubsidies. Bij eventuele belemmeringen zou er misschien een oplossing vanuit de overheid geboden moeten worden. In dit licht zie ik nagenoeg geen belemmeringen, al kunnen verschillende busjes misschien een straat blokkeren in de stad.

De VVD-fractie heeft ook gevraagd of ik aspecten verder in beeld wil brengen en een aanvullende verkenning wil doen. Allereerst dank ik haar voor het vertrouwen, maar ik was nog niet van plan om alternatieven te verkennen. Ik denk dat de nota duidelijk genoeg is. Er zijn diverse

schriftelijke vragen gesteld. Vandaag zijn er ook mondelinge vragen gesteld. Daar probeer ik antwoord op te geven. Zo hoop ik het nog verder te verduidelijken. Maar ik denk dat het duidelijk genoeg is dat we nu gewoon aan het werk moeten met de uitvoering van mijn initiatiefnota. Mevrouw Ouwehand van de Partij voor de Dieren sprak over voedselzekerheid en strategische uitdagingen en pleitte voor een zelfvoorzienend Nederland. Zij heeft ook gevraagd welke keuze ik maakte: gezins- en familiebedrijven of...? Tegen mevrouw Ouwehand zeg ik dat in het huidige systeem voedsel al als handelswaar wordt gezien. Dat is al eeuwen het geval. Eeuwenlang zorgden mensen eerst voor hun voedsel en daarna pas voor de rest. Dat zijn we een beetje kwijtgeraakt in de hedendaagse samenleving. Je gaat nu naar de supermarkt en denkt dat alles wat je wilt, er ook wel is. Maar het is helemaal niet zo mooi als het eruitziet. Ik verwijs naar datgene waar ik mijn introductie mee begon.

De Partij voor de Dieren verwees ook naar de overname van C1000 door Ahold en de overname van Delhaize door Ahold. Ik kan mij herinneren dat we op dat punt samen hebben opgetrokken. Zowel de PvdD-fractie als het CDA zijn boos over de wijze waarop voedselproducenten maar ook leveranciers worden benaderd. Ik vind het ook triest dat, als zo'n overname is goedgekeurd, zo'n organisatie gelijk haar leveranciers een brief stuurt waarin staat: wij zijn groter geworden, want we zijn gefuseerd, en wij willen even praten over de leveringsvoorwaarden. Lees: de prijs moet naar beneden. Daar verwerpen wij ons tegen. Dat wordt ook breder beleefd in mijn achterban. Ik verwijs maar even naar de opinie van gedeputeerde Jan Jacob van Dijk uit de mooie provincie Gelderland. Zelfs Cees Veerman sprak daarover op een heel groot symposium in Flevoland. Maar het heeft er ook in geresulteerd dat LTO, CBL, FNLI en de genoemde gedeputeerde afgelopen vrijdag een gezamenlijke brief hebben gepubliceerd, getiteld Ruimte voor waardevolle afspraken. Er moet immers ruimte komen voor ketenbrede afspraken. Ik zie die brief als een ondersteuning van deze initiatiefnota. Ik denk dat we daar de komende maanden ook in de Kamer over te spreken zullen komen. Ik vind de brief echt een ondersteuning. In de laatste zin staat «voor een beter Nederland». Dat vind ik helemaal perfect, want dat staat ook in de slogan van het CDA.

Nederland is voor een deel al meer dan zelfvoorzienend, zo zeg ik tegen mevrouw Ouwehand. We exporteren en daar verdienen we als Nederland BV behoorlijk wat geld mee. Dat geld wordt ingezet voor sociale zekerheid, voor zorg en noem de onderwerpen maar op.

Ik kies voor familie- en gezinsbedrijven en niet voor aandeelhoudersgedreven bedrijven. Ik kies voor die bedrijven die gericht zijn op de toekomst en die door de generaties heen hun waarde doorgeven en waar, als er eens tegenwind is, het personeel of hun medewerkers niet direct hun ontslag krijgen. Deze familie- en gezinsbedrijven snijden eerst in hun eigen vlees. Soms gaat dat dan heel ver.

Dan kom ik bij het tweede blokje.

De voorzitter:

Mevrouw Ouwehand?

Mevrouw **Ouwehand** (PvdD):

Na al deze mooie woorden moet het toch weer wat scherper worden, anders wordt het saai. Die uitgangspunten delen we wel. De Partij voor de Dieren heeft het over het zelfvoorzienend zijn in voedsel en dat staat ook letterlijk in de nota van de heer Geurts. Ik wil graag geloven dat het CDA ook graag kiest voor gezinsbedrijven, maar er zijn wel diepere strategische keuzes nodig om dat ook mogelijk te maken. Ik heb daarom een quizvraagje voor de heer Geurts. Als Nederland in zijn eigen voedsel moet kunnen voorzien, welke omvang van de veestapel hoort daar volgens hem dan bij?

De **voorzitter**:
Geen a, b, of c?

De heer **Geurts** (CDA):

Ik ben al blij dat het geen multiple choice is. Het is een open vraag waar ik een open antwoord kan geven. Ik kan me niet herinneren dat ik in mijn initiatiefnota zo'n gesloten vraag heb geponeerd. Dat is ook absoluut niet aan de orde. Ik heb zojuist al aangegeven dat ik trots ben op de export. We verdienen daar ook fors geld mee. Een groot deel van die export is naar Duitsland, dus hoe ver is dat? Als mevrouw Ouwehand bedoelt hoe ik naar de strategie voor de rest van de wereld kijk, wijs ik haar erop dat ik daar een aantal keren wat over heb gezegd. De voedselzekerheid moet hoger op de agenda van het kabinet komen. Over het postbedrijf hebben we recent discussies meegemaakt, maar voor voedsel laten we het gewoon gebeuren. Ik heb een keer mevrouw Agnes Mulder mogen vervangen toen het ging over buitenlandse handel en toen heb ik aangegeven dat wij echt moeten nadenken over de vraag of wij zomaar Nederlandse bedrijven moeten laten verkopen aan het buitenland. Ik wijs op a.s.r., die 28.000 hectare van onze landbouwgrond in haar bezit heeft. Als die door een grote mogendheid in bezit wordt genomen, zou dat een enorme betekenis hebben voor de pacht prijs en de Europese voedselvoorziening.

Mevrouw **Ouwehand** (PvdD):

Ik vermoed dat de heer Geurts toch niet uitkomt op de vraag wat het zelfvoorzienend zijn betekent voor de omvang van de Nederlandse veestapel, ook al laten we hem de hele middag aan het woord. Het CDA pakt de Partij voor de Dieren altijd hard aan als we zeggen dat we waarschijnlijk meer dan 30% van de dieren die we nu in ons land hebben staan niet met onze eigen grond kunnen voeden. Ik ben er benieuwd naar welk getal het CDA durft te noemen als het – terecht – zegt dat wij zelfvoorzienend zouden moeten zijn, in elk geval veel meer dan nu.

De heer **Geurts** (CDA):

Mevrouw Ouwehand kan een concreet antwoord krijgen. Het CDA noch de heer Geurts is er van om het aantal dieren in Nederland te verminderen. Daar is ook helemaal geen noodzaak toe. In het huidige mestbeleid zou er juist door nog wat meer mineralen op de grond te brengen juist weer wat evenwicht komen in de balans. Wij putten de grond op dit moment uit, niet omdat er zo veel afgehaald wordt maar omdat er te weinig mineralen ingebracht mogen worden. Deze discussie hebben wij bij de melkveehouderij gevoerd, bij de akkerbouw, en zo zijn er nog wel sectoren te noemen. Het aantal dieren hoeft voor mij dus echt niet terug. Het gaat erom dat het systeem wordt veranderd, zodat er een betere prijs voor de boer, de tuinder en de visser komt.

De **voorzitter**:
Gaat u verder.

De heer **Geurts** (CDA):

Dan kom ik bij het tweede blokje, de oneerlijke handelspraktijken en de voedselscheidsrechter. Mevrouw Dik-Faber van de ChristenUnie vroeg waarom de initiatiefnemer kiest voor een afzonderlijke Nederlandse toezichthouder. De ChristenUnie wil de ACM namelijk omvormen tot een autoriteit voor mens, milieu en markt, de M&M's. Ook D66 sprak daarover in een interruptie met collega Agnes Mulder van het CDA. In mijn ogen gaat de Autoriteit Consument & Markt over de naleving van het mededingingsrecht. De ACM kan afspraken dus niet toetsen aan een Gedragscode Eerlijke Handelspraktijken. Zij kan in een conflictsituatie terechtkomen als zij dat wel doet. In mijn ogen kan een voedselscheidsrechter het onafhan-

kelijke onderzoek en de door mij voorgestane bindende uitspraken wel doen op basis van die huidige gedragscode. Daarnaast kan een aparte voedselscheidsrechter de relatie en de disbalans tussen leveranciers en supermarkten beter naar voren brengen. We moeten het belang van de consument en de voedselproducent dicht bij elkaar en in evenwicht brengen. Wat mij betreft delen de ACM en de voedselscheidsrechter dezelfde voorkeur, maar worden het wel aparte organen met eigen bevoegdheden.

Mevrouw **Koşer Kaya** (D66):

Waarom zou de voedselscheidsrechter niet ondergebracht kunnen worden bij de ACM zodra uit onderzoek gebleken is dat de ACM uitgebreid kan worden? Dat begrijp ik niet. Waarom een nieuwe organisatie?

De heer **Geurts** (CDA):

Ik probeer het maar heel beeldend te maken. De ACM heeft van de politiek de opdracht gekregen om het belang van de consument te beoordelen en niet het belang van de voedselproducent. Het belang van de consument staat dus heel hoog. In de wet- en regelgeving staat niets over de voedselproducent en ook niets over de Gedragscode Eerlijke Handelspraktijken et cetera. Het belang van de consument moet hoog blijven staan, maar dat van de voedselproducent moet vele malen hoger komen. Dat stel ik voor. Dat die belangen in evenwicht komen, is misschien wel «wishful thinking», maar het is wel mijn inzet om ze dicht bij elkaar te brengen. Ik denk dat de ACM een heel andere verantwoordelijkheid qua mededinging heeft dan zo'n voedselscheidsrechter. In het Verenigd Koninkrijk is de Groceries Code Adjudicator, zoals hij daar wordt genoemd, al in werking getreden, maar niet onder de ACM geplakt. Daarvoor hebben ze daar een reden gehad.

Mevrouw **Koşer Kaya** (D66):

Ik denk dat we beiden de problemen terecht schetsen, maar dat we een verschil van mening hebben over de manier waarop we een en ander voor elkaar moeten krijgen. Het lijkt mij zo logisch om te onderzoeken of hetgeen wij beiden eigenlijk willen, ingepast kan worden in de Autoriteit Consument & Markt zonder dat we weer iets heel nieuws gaan optuigen. Staat de mogelijkheid wellicht open om dat eerst eens goed uit te zoeken en daarna te kijken of daarbij aangehaakt kan worden?

De heer **Geurts** (CDA):

Toen ik met dit proces begon, had ik een aparte organisatie voor ogen. Ik heb echter ook naar de schriftelijke vragen van de collega's gekeken en ben dus al een heel stuk opgeschoven in het denken, ook richting u, mevrouw Koşer Kaya, en richting de ChristenUnie en een aantal andere partijen die dergelijke vragen hebben gesteld. Ik spreek nu al over dezelfde voorkeur, maar ik denk dat je, als je dit gaat opzetten, eerst een soort aparte afdeling met een eigen verantwoordelijkheid moet opstarten. Er zal ook wetgeving voor moeten komen. Dan moeten we bij de uitvoering van de wetgeving nagaan waar we haar precies gaan positioneren. Ik sprak al over dezelfde voorkeur, dus we zijn al een heel eind opgeschoven.

Mevrouw **Dik-Faber** (ChristenUnie):

Ik vind het idee van een aparte scheidsrechter echt niet slecht. Volgens mij heb ik dat net zoals de heer Geurts in debatten in het verleden ook wel eens geroepen. Het onderliggende probleem is namelijk heel lastig op te lossen. Ik denk dat die scheidsrechter makkelijker te verwezenlijken is dan het omvormen van de gehele Autoriteit Consument & Markt. Vindt de initiatiefnemer, de heer Geurts, wel dat we daar in ieder geval ook naar moeten kijken? De Autoriteit Consument & Markt kijkt eigenlijk alleen

maar naar de prijs voor de consument, terwijl beschikbaarheid, milieu en dierenwelzijn ook belangrijk zijn. Al deze factoren vindt de consument ook belangrijk, maar eigenlijk wordt daarop helemaal niet getoetst. Moeten we niet het een doen, maar het ander niet nalaten?

De heer **Geurts** (CDA):

Ja, je moet het een doen en het ander niet nalaten, maar ik heb wel een zekere argwaan bij de instemming van de ACM op dit punt. Ik zal duiden waarom. Op een gegeven moment stond er in de krant een artikel van of een interview met de Chief Economist, die zei: die boeren moeten niet zeuren over hun lagere prijzen. Dan denk ik: ho! Daar komt bij mij een zekere mate van argwaan vandaan en daarom vraag ik mij af of we dit wel zo direct bij de ACM moeten positioneren. Het kan dezelfde voordeur hebben, maar een eigen verantwoordelijkheid. Ik weet niet of de desbetreffende persoon er nog werkt. Het is al een aantal jaren geleden geweest, maar daar zit een beetje mijn argwaan.

Mevrouw **Dik-Faber** (ChristenUnie):

Ik deel die argwaan. De focus ligt nu echt op de prijs voor de consument en niet op de prijs voor de producent. Volgens mij kunnen we daar veel meer oog en waardering voor krijgen als we het toetsingskader van de ACM omvormen. Nu is het de Autoriteit Consument & Markt. Als je daar Autoriteit van Mens, Milieu en Markt van maakt en je zou het gehele toetsingskader daarop aanpassen, krijg je volgens mij automatisch dat de producent veel beter in positie wordt gebracht.

De heer **Geurts** (CDA):

Ja, ook dat. Maar voor de mededingingsregelgeving is bijna alles Europees geregeld. De Europese regelgeving werkt door in de Nederlandse regelgeving. Ik mis de heer Graus nu, maar dat leg ik hem graag een keer uit. We hebben nog een behoorlijk lange weg te gaan als wij de Europese regelgeving aangepast willen hebben. Ik kies voor een wat snellere weg door een eigen voedselscheidsrechter in de Nederlandse wetgeving te positioneren. Zo hebben ze dat in het Verenigd Koninkrijk ook gedaan.

De heer **Dijkgraaf** (SGP):

Op zich snap ik dat. Aan de andere kant heeft het in het Verenigd Koninkrijk ook jaren geduurd. Er zijn nog maar twee onderzoeken, zoals ik begrepen heb uit de schriftelijke antwoorden. Het vergt dus vele jaren. Ik begrijp de heer Geurts zo dat het hem gaat om het doel. Hij heeft gekozen voor dit instrument. Als het via de ACM kan met een voedselkamer, zou de heer Geurts daar geen bezwaar tegen hebben. Een goede bemensing is dan wel van belang. Dat iedereen erachter staat, is duidelijk. Wij gaan in principe niet over de bemensing, maar wel over de vraag wat de ACM moet gaan doen.

De heer **Geurts** (CDA):

Ik hoor vandaag de opmerkingen van de collega's. Ook in dit huis wil je dingen voor elkaar krijgen. Daarvoor heb je 76 zetels nodig. Als dit het prangende punt is van alle partijen om een meerderheid te vormen die instemt met het voorstel, komen we daar vandaag wel uit.

De **voorzitter**:

Gaat u verder.

De heer **Geurts** (CDA):

Dan kom ik bij de vragen van de ChristenUnie. Mevrouw Dik-Faber spreekt over de pilot oneerlijke handelspraktijken. Ze zei dat LTO heeft aangegeven dat de pilot mislukt is en dat een toezichthouder die de klachten in

behandeling neemt, niet werkt. Ze zou graag een reactie van mij hierop krijgen. Ze vraagt of er niet meer ingrijpende veranderingen nodig zijn. Het is goed dat LTO, CBL en FLNI, dus de land- en tuinbouworganisatie, de koepel van supermarkten en de koepel van de voedselverwerkende industrie, het hebben geprobeerd. Ik ben vanaf het begin echter niet enthousiast geweest over de pilot. Er werd al door een aantal collega's aan gerefereerd, dus dat is niet onopgemerkt gebleven. Bij de rondetafel-gesprekken over de inkoopmacht, die in 2013 in de Kamer werden gehouden, kwam naar voren dat er juist wel gevallen zijn waarbij druk wordt uitgeoefend op boeren, die voorbij de stevige onderhandelingen gaat. Gezien de opzet van de pilot gaan voedselproducenten of andere schakels niet hun hele hebben en houden voorleggen aan de commissie van sectorvertegenwoordigers. Het was zelfs voor de Nederlandse Akkerbouw Vakbond reden om een eigen klachtenloket in te richten. In de pilot zagen ze namelijk niets. Het klachtenloket draait op dit moment. Ik kom bij de SGP-fractie, die het mij behoorlijk moeilijk heeft gemaakt over boek 6, titel 3, afdeling 3 van het Burgerlijk Wetboek. Gelukkig heb ik goede ondersteuning. Die heeft nog een flink aantal vragen aangereikt. Een voedselscheidsrechter valt onder het Burgerlijk Wetboek. Het gaat immers niet zozeer om het voorkomen van misbruik door inkoopmacht. Kan de voedselscheidsrechter op deze manier wel een deuk in een pakje boter slaan? Ik heb geprobeerd om het simpel te beantwoorden, zodat we het allemaal begrijpen en met name dat ik het zelf nog begrijp. Er werd gevraagd waarom is gekozen voor het Burgerlijk Wetboek en niet voor het wijzigen van het mededingingsrecht door er de beginselen van de eerlijke handelspraktijk in op te nemen. Het Nederlandse mededingingsrecht is een kopie van het Europese mededingingsrecht. Ook de toezichthouder op het mededingingsrecht komt voort uit de Europese regels. Om de toezichthouder op een andere manier te laten kijken naar inkoopmacht, zou dat veranderd moeten worden in de Europese regels. Ik gaf al aan dat er nog een lange weg te gaan is. Het is gewoon niet eenvoudig. Je moet ook bedenken dat de huidige mededingingsregels in het Europese verdrag die de kern zijn van het mededingingsrecht, nog nooit zijn gewijzigd. Hier heeft dus nog nooit een wijziging op plaatsgevonden. Daarom kies ik ervoor om een haakje te maken voor de Gedragscode Eerlijke Handelspraktijken in het Burgerlijk Wetboek. Ik denk wel dat het goed is – daar hadden we het net ook over – om te bekijken hoe de voedselscheidsrechter een onderdeel kan zijn van de Autoriteit Consument & Markt. Ik zal ook echt heel goed nota nemen van de opmerkingen van de SGP en die betrekken bij het vervolg, want dat ik denk dat dat wel hard nodig is. De heer Graus zei het al: als de mannen-broeders zo'n opmerking maken moet je altijd drie keer nadenken voordat je die terzijde legt.

De heer **Dijkgraaf** (SGP):

Begrijp ik het goed dat de heer Geurts nog ruimte ziet? In mijn interpretatie is het zo dat Europa een aantal dingen noodzakelijkerwijs voorschrijft, maar de interpretatie die in de Nederlandse wetgeving zit, kent ook weer haar eigen historie, dus er zit ook wel ruimte in om zelfstandig dingen te doen, natuurlijk met toestemming van Brussel en binnen de kaders van Brussel. Enige aanscherping die helpt voor deze sector is volgens mij wel degelijk mogelijk.

De heer **Geurts** (CDA):

Ik ben het zeker met de heer Dijkgraaf van de SGP eens dat er nog ruimte zit in Nederland, om het zo te zeggen. We hebben daar volgens mij in wisseldienst wel eens moties over aangenomen. Ik meen me te herinneren dat het kabinet eind dit jaar, begin volgend jaar met een nadere verduidelijking over dit soort regels zal komen. Maar mijn inschatting is dat er nog veel meer nodig zal zijn en als wij dat Europees willen gaan

regelen, wordt dat nog een lange weg. Ik wil het geen lijdensweg noemen, maar ik herhaal wel wat ik net zei, namelijk dat deze regelgeving in Europa nog nooit is aangepast. Er zal nog heel wat water door de diverse rivieren in Europa moeten stromen voor dat zal gebeuren. Daarom kiezen wij voor de kortere slag door te proberen het met ons eigen Burgerlijk Wetboek te regelen. Ik heb net al gezegd waarom dat op dit moment mijn voorkeur heeft, maar ik verlies ook zeker het andere spoor niet uit het oog.

De heer **Dijkgraaf** (SGP):

Dat zou ook mijn pleidooi zijn. De lange wegen van Brussel zijn bekend, maar ik zou zeggen: doe dan en-en. Kies voor de kortetermijnoplossing en doe wat je binnen de regels kunt doen, maar ga ook zeker die lange termijn in. We zijn immers al jaren bezig met het hele verdienmodel, dus als de heer Geurts dat bedoelt, dan ben ik het daarmee eens.

De heer **Geurts** (CDA):

De heer Dijkgraaf sprak zojuist over het doel. Ik heb dat doel voor ogen en over de middelen en de weg daarnaartoe valt met mij te praten, als het maar geregeld wordt en het niet te lang duurt. Ik ben nu vier jaar Kamerlid en na die vier jaar sta ik pas hier. Er werd mij ook gevraagd of ik wat geduld wilde hebben, maar dat vind ik geen gemakkelijke karaktereigenschap. Daar kom ik straks wel op terug.

Ik kom bij het derde blokje: meer ruimte voor samenwerking van producenten en brancheorganisaties en ondersteunde samenwerking. De SP-fractie sprak over risicobeheersing en marktordening en verwees ook naar een Europese resolutie van Delahaye over prijschommelingen op de landbouwmarkt en risicobeheersingsinstrumenten. Ik heb in de korte tijd die ik had deze resolutie niet kunnen opzoeken, maar als de SP-fractie zegt dat er zinnige dingen in staan, zal dat uiteraard zo zijn, daarin wil ik haar best volgen. Recent heeft de werkgroep onder voorzitterschap van de heer Veerman echter ook al voorstellen gedaan over transparantie van de markt en risicobeheersingsinstrumenten. Het is geen geheim dat ik deze voorstellen steun – ik heb zelf een motie over de commissie-Veerman ingediend – maar ik ben vooral ook benieuwd hoe die voorstellen Europees en in Nederland worden uitgewerkt, want daar zal de Kamer wel bovenop moeten blijven zitten. Dan heb ik in de tussentijd ook tijd om even die resolutie te bekijken. We moeten er bovenop blijven zitten, zeg ik dus in antwoord op de heer Van Gerven.

De heer **Van Gerven** (SP):

De notitie kan ik aanbevelen. Ik ben het er niet helemaal mee eens, maar de auteur is een christendemocraat uit Frankrijk, dus de heer Geurts kan met haar vast nog eens contact opnemen om de inhoud verder te bespreken. Ik wil even terugkomen op het tweede punt: productiebeheersing. Dat had ik genoemd in het kader van een betere marktregulering. We kennen natuurlijk het echec van de melkquotering. Vindt de heer Geurts niet dat we toch ook op dat vlak stappen moeten zetten om te komen tot een eerlijke boterham?

De heer **Geurts** (CDA):

Dat werd me eerder door de Partij voor de Dieren gevraagd. Dit is een vervolg erop. Ik denk dat aanbodbeperking in het geval van een crisis door de sector zelf wel ingezet zou kunnen worden om overaanbod te voorkomen. Dat moet wel onder zeer strikte voorwaarden gebeuren. Laat ik het maar netjes zeggen: ik zou het in slechts beperkte mate willen stimuleren. Ik ben namelijk zeer terughoudend ten aanzien van de rol van de overheid bij aanbodbeperking. Voor je het weet wordt het misbruikt. Dan weet ik één ding zeker: daar zijn de boeren de dupe van. Met name vanwege die laatste zin ben ik zeer terughoudend met aanbodbeperking.

De heer **Van Gerven** (SP):

Ik kom daarop omdat de liberalisering van de markt, die sinds de jaren tachtig, negentig heeft plaatsgevonden, een van de redenen is waarom zo veel boeren in de problemen zitten, met name als het gaat om het verdienen van een fatsoenlijke boterham. We steunen die voorstellen van een scheidsrechter en dergelijke, omdat we denken dat die zinlijk zijn. Zou het dan toch niet verstandiger zijn om wat fundamenteeler te werk te gaan en om in dat Europese verband af te spreken om een zekere regulering door te voeren? Dat kan heel goed en zorgt ervoor dat prijschommelingen niet al te groot zijn en dat niet heel veel boeren in de problemen komen.

De heer **Geurts** (CDA):

Dan denkt de heer Van Gerven dat er, als je het aanbod maar beperkt, geen kleerscheuren meer worden opgelopen in de sector. Dat ben ik niet met hem van mening. Ik denk dat Nederland de status en de grootte niet heeft om dat in Europa eenzijdig te regelen. Ik zou de SP-fractie willen adviseren om nog eens met de Duitse, Franse en Poolse collega's over dit punt te praten om te bekijken of er daar sympathie voor is. Mijn christen-democratische collega's in die landen lopen nog niet echt warm voor aanbodbeperking met alle gevolgen van dien. In het Europees Parlement vormen zij de grootste fractie. Dan komt dezelfde zin terug als die ik net uitsprak: de boeren mogen daar niet de dupe van worden. Als de overheid dat middel in handen krijgt, dan bestaat die kans.

De **voorzitter**:

Gaat u verder.

De heer **Geurts** (CDA):

Dan kom ik bij de vragen van de PvdA-fractie. Die vraagt of ik meer ruimte wil geven aan de branche- en producentenorganisatie en of ik van mening ben dat de regels die er zijn te weinig ruimte laten. Daarnaast werd er gevraagd of ik niet ook vind dat er na 2014 het een en ander is gebeurd. In antwoord op de vraag van de heer Van de Velde van de PvdA-fractie over waaruit blijkt dat er te weinig ruimte is voor producenten- en brancheorganisaties wil ik het volgende zeggen. Laat ik allereerst iedereen duidelijk maken dat producenten- en brancheorganisaties geen productschappen zijn. Ik heb net al tegen de heer Graus, die mee zit te luisteren, gezegd dat het mededingingsrecht voor samenwerking in de landbouw onduidelijk is. Dat is onlangs nog bevestigd door het rapport van de heer Veerman. Dus ja, hier is een probleem. Bovendien geeft de handleiding, die we op dit moment in Nederland al wel hebben, naar mijn mening te weinig duidelijkheid. Daarin is de toon dat er wel afspraken gemaakt mogen worden, maar dat de mededinging niet beperkt mag worden. Dat is gewoon niet te doen. De heer Dijkgraaf wees daar in zijn bijdrage ook al een beetje naar. Naar mijn overtuiging moet samenwerking in de Nederlandse landbouw zo veel mogelijk worden toegestaan en aangemoedigd. Alleen excessen moeten worden voorkomen.

De collega's van VVD en D66 hebben vragen gesteld over het feit dat boeren ervoor moeten zorgen dat hun producten onderscheidend zijn. Ik ondersteun dat producenten nieuwe producten ontwikkelen en op de markt brengen. Aan de andere kant wil ik hier een kanttekening bij maken. De retail wil juist dat producten niet onderscheidend zijn, zodat producenten voor de retail inwisselbaar zijn en tegen elkaar uitgespeeld kunnen worden. Denk aan de eigen huismerken, maar denk ook aan uitwisselbare producten zoals paprika's, die allemaal in gelijke volumes en inwisselbare verpakkingen geleverd moeten worden, liefst geen eigen merken. Daar zijn de supermarkten heel blij mee.

Voorzitter. Over de keurmerken gaan we in debat wanneer we het rapport van de Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid bespreken. Ook

ik zie een woud aan keurmerken en dat dat woud het voor de consument moeilijk maakt om een keuze te maken, onder meer omdat er ook misleidende informatie op de verpakkingen staat. Ik zag dit weekend bijvoorbeeld via twitter voorbijkomen dat een koe 120 uur per dag buiten liep en dat lijkt me erg moeilijk.

Er wordt nu gewerkt aan een rangorde van keurmerken. Eigenlijk denk ik dat er moet worden gekeken naar een beperking van het aantal, want de verpakkingen zijn onderhand te klein voor al die logo's. Ik zie dat de Staatssecretaris daarmee bezig is en ik laat het onderwerp ook graag aan hem over. Ik weet wel dat het een complex onderwerp is. Mijn lijvige initiatiefnota heb ik daarmee niet willen belasten en daarom staat er ook niets over in.

De voorzitter:

U weet dat dit uw tweede interruptie wordt.

Mevrouw Koşer Kaya (D66):

Deze is wel belangrijk, voorzitter.

De heer Geurts stapt er wel heel snel overheen door te zeggen dat retailers alleen maar hetzelfde soort producten willen. Daarmee zegt hij dat er eigenlijk niets te doen zou zijn aan het feit dat bepaalde kwaliteiten die je aan een product kunt geven, niet meetellen. Ik begrijp dat niet. Het heeft ook te maken met hoe transparant je het neerzet, want waarom zou een streekproduct dat aan bepaalde eisen voldoet, duurzaam wordt geproduceerd en kwalitatief beter is dan veel producten uit de rest van de wereld, geen plek kunnen krijgen bij de retailers? Waarom zouden zij alleen maar eigen merken willen voeren?

De heer Geurts (CDA):

Dan heb ik me misschien niet duidelijk genoeg uitgedrukt.

Ik ben van mening dat de standaardisatie en de omvang van de retailbedrijven ervoor zorgen en eraan bijdragen dat er grotere volumes worden gevraagd door de retailbedrijven. Dat draagt vervolgens weer bij aan schaalvergroting in de land- en tuinbouw. Supermarkten worden steeds groter. Daarom vragen ze om steeds grotere volumes bij hun distributiecentrums en dat jaagt weer de schaalvergroting in de sector aan. Ik denk dat de overheid maar een zeer beperkte rol kan spelen bij het aansturen van wat boeren produceren. Vraag en aanbod en de vrije wereldhandel zijn daar namelijk de opmaat toe.

We spraken daarstraks over liberalisering. Ik denk dat we verschillende liberale geluiden in de Kamer horen, want uit de interrupties blijkt wel dat de VVD precies de andere kant op wil als u.

Mevrouw Koşer Kaya (D66):

Het punt is dat mijn vraag kennelijk niet goed is overgekomen. Ik vraag niet om ingrijpen door de overheid. Ik vraag niet van de overheid dat zij tegen de boer zegt: u moet dit gaan produceren. Integendeel! Ik denk dat de overheid vooral moet sturen op innovatie en verduurzaming van de productie. Mijn inbreng heb ik er dan ook op toegespitst dat de boer direct met de retailers zou moeten kunnen spreken, zodat die boer plaatselijke producten kan aanleveren. Daarvan zijn al een heleboel mooie voorbeelden in het land en ik zou daar graag veel meer van willen zien, omdat de boer op die manier meer geld voor zijn waar krijgt.

De heer Geurts (CDA):

Ik begrijp u nu zo dat u doelt op «local for local», namelijk dat lokale boeren aan een lokale supermarkt kunnen leveren. Daartegen verzet mijn initiatiefwet zich niet en daartegen verzet de heer Geurts zich ook niet. Wellicht kan het op een hoger niveau worden getild, maar we weten gewoon dat het een behoorlijk grote supermarktketen vooral gaat om

volume voor zijn retailketen. Dat wordt ook gewoon in de leveringsvoorwaarden verplicht gesteld. Die voorwaarden moeten ervoor zorgen dat er op een bepaalde dag op een bepaald tijdstip zoveel kilo's in het distributiecentrum liggen. Met een plaatselijke kleine landbouwer red je dat echt niet als grote supermarkt. Daarom hebben we ook die grotere producentenorganisaties in het leven geroepen.

De heer **Remco Bosma** (VVD):

Ik wil nog even reageren op het aspect van eigen merken voor landbouwproducten. Het gaat ons erom dat je daarmee als producent voorbij de inkoopmacht van supermarkten met de consument kunt communiceren en in feite je product in de markt kunt zetten. Dan krijg je een heel specifieke vraag, bijvoorbeeld, om maar een willekeurige naam te noemen: ik wil Chiquitabananen hebben. Een supermarkt zal daaraan moeten voldoen. Dat geldt ook voor andere producten, zoals Kanzi-appels. Dat was mijn idee: eigen marketing voorbij de inkoopmacht, waardoor je vraag van de consumenten krijgt en daarmee ook een verplichting voor inkooporganisaties om daaraan te voldoen. Die afhankelijkheid wilde ik graag promoten en onder de aandacht brengen.

De heer **Geurts** (CDA):

Dat hebt u nu gedaan en ik verzet met daar ook helemaal niet tegen. De initiatiefnota gaat daar verder niet op in, maar als je een nieuw merk in de markt wilt zetten via de supermarkten, moet je vierkante meters kopen of huren. Dat valt gewoon niet mee. Er zijn wel voorbeelden van gevallen waarin zo iets zo goed is gaan lopen dat een supermarkt besloot om het zelf ook te gaan doen. Dan krijg je weer die uitwisselbare huismerken. Maar er zijn heel mooie voorbeelden te noemen, bijvoorbeeld van de cherrytomaatjes, die de wereld hebben veroverd. Complimenten voor de ondernemers die dat gedaan hebben, maar uiteindelijk is dat maar een deel van de oplossing.

De heer **Remco Bosma** (VVD):

Wij hebben ook niet gesuggereerd dat één oplossing het hele probleem zou kunnen wegnemen, maar wat ons betreft is dit een samenspel van allerlei dingen. Wij wilden dit aspect naar voren halen als een van de mogelijke opties. Wij vonden het jammer, een gemiste kans, dat dit in de initiatiefnota niet als sturingsmogelijkheid is meegenomen.

De heer **Geurts** (CDA):

Waarvan akte.

De **voorzitter**:

Ik kijk even naar de tijd. De Staatssecretaris moet nog antwoorden en er volgt nog een tweede termijn. Ik hoop dat u uw antwoorden binnen twintig minuten kunt afronden.

De heer **Geurts** (CDA):

Ik ga het tempo proberen te verhogen zonder de collega's tekort te doen. Ik ben bij het vierde blokje: onderzoek naar de inkoopmacht van supermarkten, nationaal en Europees. Sommige collega's hebben vragen gesteld over verder onderzoek naar de marges in de keten. Volgens mij is er geen onderzoek naar die marges nodig. Wij weten dat de marges voor boeren, tuinders en vissers klein zijn. Wel wil ik onderzoek naar de inkoopmacht van de retail door de toezichthouder op het mededingingsrecht, naar analogie van wat in Duitsland gedaan is door de Duitse variant van de ACM, die wel zo'n onderzoek gedaan heeft. Ik heb dit al eens eerder geprobeerd te bewerkstelligen als CDA-Kamerlid, maar kreeg daar toen geen meerderheid voor. Maar dat terzijde.

Ik kom bij de vragen van mevrouw Dik-Faber van de ChristenUnie. Zij gaf aan dat zij eerder gepleit had voor een verbod op verkoop onder de kostprijs, net als in België en Duitsland. Zij vraagt of ik dat met haar eens ben. Ook de SP en de Partij voor de Dieren vroegen daarnaar. Ik vind het voorstel op zichzelf sympathiek, maar ben niet van mening dat dit de oplossing is. De discussie over een verbod op verkoop onder de inkoop-prijs loopt al enige tijd. Als we het toch hebben over moties en aanstichters: dit was een motie van Atsma c.s. Die lag er dus al zo'n beetje voor de tijd dat de heer Graus in de Kamer zat. Daar is toen onderzoek naar gedaan door het Economisch Instituut voor het Midden- en Kleinbedrijf (EIM). In dat onderzoek wordt een aantal dingen geconcludeerd. Ik zal er een paar conclusies uit lichten. De effecten op de structuur van de foodsector lijken beperkt. Verschillen tussen inkooprijzen komen voort uit verschillende inkoopmacht. Grote supermarktketens kunnen gunstiger voorwaarden krijgen dan kleinere, zelfstandige supermarkten. De effecten van een verbod op verkoop beneden de inkooprijzen lijken niet gunstig voor leveranciers. Er is dus al wat onderzoek naar gedaan. Uit de praktijk in Europese landen die zo'n verbod op verkoop onder de inkooprijzen hebben, dus Frankrijk, België, Duitsland en Oostenrijk, blijkt dat het moeilijk is om de inkooprijzen precies vast te stellen en daarmee het verbod te handhaven. In Duitsland en Oostenrijk, waar het verbod in de mededingingswet staat, wordt het verbod op verkoop onder de inkoop-prijs eigenlijk hoegenaamd niet toegepast c.q. gehandhaafd. Wij zien dus wat vooroplopende landen waar dat in de wetgeving staat, maar niet functioneert.

Mevrouw **Dik-Faber** (ChristenUnie):

Ik ben natuurlijk van harte bereid om in gesprek te gaan over de argumenten die de heer Geurts nu noemt. Gelet op de tijd lijkt me dat nu niet heel relevant; dat komt vast op een later moment nog wel. Maar als al die argumenten nu kloppen – laten we daarvan uitgaan, want het is kennelijk al een keer onderzocht naar aanleiding van een eerdere motie van het CDA – welke andere instrumenten hebben we dan nog om ervoor te zorgen dat de boeren een betere positie in de keten krijgen? We zijn nu met elkaar in gesprek over een betere prijs en kijken naar het mededingingsrecht. Er is al mededingingsrecht, maar dat functioneert niet; we gaan dat verbeteren. We zien dat de supermarkten een heel dominante positie hebben. Ze kijken vooral naar de prijs voor de consument en ze kijken naar elkaar, maar ze kijken niet naar wat er in de keten gebeurt. Een verbod op verkoop onder de kostprijs zou volgens mij een makkelijk en snel in te voeren maatregel zijn om ervoor te zorgen dat boeren een iets betere positie krijgen.

De heer **Geurts** (CDA):

Deze vraag kreeg ik een paar maanden geleden ook van een journalist. Toen zei ik: ik ben op zoek naar een concreet antwoord daarop. Hoe kunnen we de prijs bij de boer omhoog krijgen? Het is een samenstel van een heel aantal zaken. We moeten dan bijvoorbeeld stoppen met het in de Kamer aannemen van moties die een nationale kop op Europese regelgeving en daarmee het gelijke speelveld onderuithalen. Dat zou al een heel belangrijke zijn. En kijk eens wat de provincie Noord-Brabant nu aan het doen is. Zij stelt dat er acht jaar eerder door boeren moet worden geïnvesteerd, terwijl de afspraak «2028» was. Het wordt dus acht jaar naar voren gehaald. Dat zijn geen dingen die bijdragen aan de inkomenspositie van boeren. Zo zijn er nog wel een heel aantal dingen te bedenken. Misschien gaat het te ver om die vanmiddag allemaal te noemen. Ik ben zeker bereid om op een ander moment met mevrouw Dik-Faber te bekijken of we daarop zaken kunnen doen. We hebben volgens mij ook wel laten zien dat we dat op een aantal dossiers in de Kamer ook hebben gedaan in de afgelopen vier jaar.

Mevrouw **Dik-Faber** (ChristenUnie):

Dat aanbod kan ik natuurlijk niet laten lopen. Op het punt van kostprijsverhogende maatregelen steunen we elkaar ook altijd. De kostprijsverhoging moet zich altijd in de markt terugverdienen. Dat moet dus ook vanuit de markt komen. Ook wat betreft de situatie in Noord-Brabant trekken we volgens mij goed samen op, in de Staten. Wie weet vinden we vanmiddag in het debat de sleutel nog. Ik zie nu dominantie vanuit de supermarkten. Er wordt niet gekeken naar de keten. De boer zit echt helemaal onderaan. Ik wil voorkomen – ik weet zeker dat de heer Geurts dat ook wil voorkomen – dat we vanmiddag uit elkaar gaan en dat er dan nog een jaar lang onderzoek moet worden gedaan. Dat zou heel jammer zijn. Laten we met elkaar op zoek gaan naar instrumenten om de boer een beter inkomen te geven.

De **voorzitter**:

Mevrouw Ouwehand, heel kort op dit punt.

Mevrouw **Ouwehand** (PvdD):

Ik vraag me, op ditzelfde punt, af waarom het CDA de motie van de Partij voor de Dieren niet heeft gesteund waarin werd gevraagd om onderzoek naar de mogelijkheden om in elk geval de bewijslast bij de supermarkten te leggen. Zij moeten kunnen aantonen dat ze een goede prijs hebben betaald, wat betekent dat in elk geval de kostprijs is gedekt, inclusief alle milieu en dierenwelzijnsmaatregelen, waardoor de boeren een goede boterham kunnen verdienen. Waarom vindt het CDA zo'n onderzoek niet wenselijk?

De heer **Geurts** (CDA):

Ik kan mij nog herinneren dat het kabinet aangaf dat dit zou zorgen voor een gigantische – ik weet niet of dit woord is gebruikt; anders komt het nu uit mijn koker – verhoging van de administratieve lasten. Daar is het CDA zeker niet voor. Het is moeilijk om het, zoals mevrouw Ouwehand het formuleert, bij de supermarkten te regelen. Als het op die manier niet lukt, of als het moeilijk of helemaal niet kan, en als de gigantische administratieve lasten zich zouden doorvertalen in een nog lagere prijs voor de boer, dan gaat de heer Geurts daar niet in mee.

Mevrouw **Ouwehand** (PvdD):

Dat is dan toch jammer. Het kabinet ziet een voorstel, maakt zijn vinger even nat en zegt: nou, dat wordt een beetje te ingewikkeld. Het voorstel was juist om er onderzoek naar te doen en om de resultaten daarvan aan de Kamer voor te leggen, zodat deze kan bekijken of ze het proportioneel vindt. Ik vind het jammer dat het CDA zich op zo'n belangrijk punt, op zo'n punt waarover we het eens zijn, namelijk dat de supermarkten een normale prijs aan de boeren moeten betalen, zo makkelijk door het kabinet laat wegsturen met het argument dat het veel administratieve lasten zou opleveren. Die lasten kunnen makkelijk door de supermarkt worden betaald.

De heer **Geurts** (CDA):

Mevrouw Ouwehand kent mij wel een klein beetje. Als het kabinet roept dat iets niet kan, dan denk ik niet meteen ook dat we het dan dus niet moeten doen. Ik heb er ook mijn eigen boerenverstand even op losgelaten. Ik vond dat het kabinet best wel een redelijke reactie gaf op de motie van mevrouw Ouwehand om het niet te doen. Ik heb ook nog geen nieuwe argumenten gehoord die mij ervan overtuigen om het wel te doen. Maar laten wij buiten de vergadering om proberen om argumenten uit te wisselen.

De **voorzitter**:

Gaat u verder.

De heer **Geurts** (CDA):

Ik kom bij blokje vijf. Dat gaat over meer ruimte voor samenwerken ten behoeve van duurzaamheid. De PvdA-fractie gaf aan dat de boer erbij gebaat is dat wij nu een heldere en duurzame visie op de landbouw geven en adequaat optreden om die visie te realiseren. Wat vindt het CDA daarvan, zo werd gevraagd. Ik maak daar maar van: wat vindt de initiatiefnemer ervan om stimuleringsmaatregelen voor samenwerking, innovatie en ondernemerschap te koppelen aan criteria die leiden tot duurzaamheid en waar wenselijk «natuurinclusief»? Ik geef als antwoord op de vraag van de heer Van der Velde over het ondersteunen van duurzaamheid dat de overheid kan sturen. Dat gebeurt ook door onderzoek en innovatie te ondersteunen. Dat neemt niet weg dat er een structurele wijziging moet komen in ons denken over de markt en over wat voor een goed functioneren van de markt nodig is. Dan agendeer ik toch echt mijn initiatiefnota en daarvoor doe ik voorstellen.

De PvdA-fractie vroeg ook of het kabinet naar aanleiding van WRR-rapport over mededinging heeft aangegeven, in te zetten op het creëren van ruimte voor duurzaamheid binnen het Europese mededingingskader. Veel van wat er wordt aangegeven, is opgepakt. Minister Kamp heeft inderdaad aangekondigd om te komen met wetgeving over duurzaamheid en mededinging. Er wordt Europees gepleit voor ruimte hiervoor. Mededinging en duurzaamheid zijn geen onderdeel van de initiatiefnota, maar ik ondersteun dit zeer. Ik heb het dus niet zozeer over duurzaamheid, want daarmee maak je deze initiatiefnota nog zwaarder. Maar ik ondersteun dit wel. Er zijn woorden gebezigd, maar in de praktijk gaat het veel moeilijker. Daarvoor refereer ik maar aan wijziging van de Europese regelgeving.

De **voorzitter**:

Korte vraag.

De heer **Van der Velde** (PvdA):

In het begin heeft de heer Geurts de PvdA-fractie een compliment gemaakt. Toen ging het over de duurzaamheidscriteria, zoals genoemd. Bedoelt de heer Geurts nu te zeggen dat we ergens komen, als we een stip op de horizon zetten met betrekking tot het thema duurzaamheid? Dit is geen onderdeel van de initiatiefnota van de heer Geurts, maar dit betekent dat hij het wel omarmt. Dat is gelijk een antwoord op het inkrimpen van de veesector.

De heer **Geurts** (CDA):

Ja, dat is een aardige vondst, maar duurzaamheid heeft in mijn ogen drie elementen: ecologische duurzaamheid, sociale duurzaamheid en economische duurzaamheid. Ik stel vast dat de PvdA-fractie zich de afgelopen tijd en eigenlijk al jaren met name richt op sociale en ecologische duurzaamheid. Ik vind dat de economische duurzaamheid ook een belangrijke pijler is van het woord «duurzaamheid». Als de PvdA-fractie zegt die drie pijlers te ondersteunen, komen wij al een heel eind. Dan ben ik blij dat de PvdA-fractie vanmiddag steun gaat verlenen aan ons initiatiefvoorstel voor een voedselscheidsrechter. Dan kom ik bij de SP. Die had een onderzoek gedaan, getiteld De boer aan het woord. Daaruit bleek dat de boer zich tamelijk machteloos voelt als het gaat om het bedingen van een reële prijs voor zijn product. Gevraagd werd of ik onderschreef dat een eerlijke prijs te verkiezen is boven subsidies. Daarbij werd er verwezen naar de kalverhouderij die voor 92% afhankelijk is van subsidies. Gevraagd werd of dat een wenselijke situatie is. In een ideale wereld zouden we geen subsidie nodig hebben. Maar helaas wij hebben geen ideale wereld. Zolang andere EU-landen ervoor

blijven gaan, zullen ook wij ervoor moeten blijven gaan om Europese subsidies en een gemeenschappelijk landbouwbeleid in de benen te houden. Bij een eerlijke economie hoort ook een eerlijk inkomen. Het gemeenschappelijk landbouwbeleid biedt voor een aantal agrarische takken inkomensondersteuning, maar lang niet voor alle. In de Kamer wordt alles op een hoop geveegd, maar er zijn heel wat agrarische takken die geen inkomensondersteuning krijgen. Denk aan de varkenshouderij en de pluimveehouderij. Vaak wordt ook gezegd dat meer dan 30% van de EU-begroting naar het gemeenschappelijk landbouwbeleid gaat. Dat lijkt veel, maar dat is minder dan 1% van de totale overheidsuitgaven van geheel Europa. Het gemeenschappelijk landbouwbeleid kost een Europeaan ongeveer € 2 per week. Dat is € 2 per week voor voedselzekerheid.

Volgens mij hebben wij eerder in het kader van de commissie-Nijpels een debat gevoerd over die 92% en de kalverhouderij. Dit is simpel rekenen over de rug van de kalverhouders. Het is bekend dat de inkomens van Europese veehouders laag zijn. Het onderzoek van het LEI was gericht op alleen blank vlees. Bovendien deed maar een klein aantal bedrijven aan het onderzoek mee; bedrijven die de LEI-boekhouding voeren. Als de toeslag wordt gezien als een onderdeel van de omzet, is het percentage heel anders. Ook voor andere takken van landbouw gelden vergelijkbare cijfers. Bij rosébedrijven, meer dan de helft van de vleeskalverbedrijven, gelden ook heel andere cijfers. Wij moeten ons realiseren dat het grote gevolgen zal hebben voor de melkveehouderij als de kalverhouderij als schakel uit de keten wordt getrokken. Niet alleen voor de 1.500 kalverhouders in Nederland die dan worden geraakt, niet alleen voor de dik 3.500–4.000 mensen die direct werkzaam zijn in de periferie van de kalverhouderij, maar ook voor de 18.000 Nederlandse melkveehouders die gigantisch zullen worden getroffen. Dan ziet de rekensom er plotseling heel anders uit. De uitlating dat kalverhouders voor bijna 100% leven van subsidies, behoeft wel enige nuance.

Dan kom ik bij het woordje «overig». Mevrouw Dik sprak over het bericht op Facebook van Jolanda Kieftenbelt, een pluimveehoudster uit Overijsel. Zij heeft de afgelopen week haar familiebedrijf, inclusief haar box met de jongste tussen de eieren, via Boerburgertweet naar buiten gebracht en aan de wereld gepresenteerd. In haar bericht sprak zij over de Postcodeloterij en de antiboerencampagne van Wakker Dier. Ik ben het met mevrouw Dik eens dat boeren geen vee-industriëlen zijn, maar dat zij in prachtige familiebedrijven werken om te zorgen voor ons voedsel. Ik heb het verhaal ook via mijn Facebook verder gebracht en daar heeft het ook een aantal bezoekers gehad. Het aantal mensen dat mevrouw Dik noemde, is dus nog vele malen groter, ook doordat ook anderen dat hebben gedaan. Nederland is koploper op het gebied van duurzaamheid en dierenwelzijn, maar onze boeren worden daar niet voor betaald. Wij kunnen dit niet vaak genoeg benoemen, zeg ik tegen mevrouw Dik.

Mevrouw Koşer Kaya heeft gevraagd wat ik gisteren heb gegeten. In het kader van maximale transparantie wil ik dat wel vertellen. Broodjes met kaas en kruidenboter, en gisteravond een stuk worst uit het vuistje, voor het evenwicht. Ik merk dat dit veel commotie wekt. Ik zie de koppen in de kranten morgen wel. Die gaan dan niet over het initiatief maar over de vraag wat de heer Geurts heeft gegeten. Maar goed, ik hoorde vanochtend op de radio dat de bril van onze Minister-President ook veel commotie teweegbrengt.

Tegen de heer Graus zeg ik dat ik de PVV veel zie zenden maar niets ontvangen van wat andere partijen zeggen. Zo krijgt zij niet veel voor elkaar, kan ik de heer Graus zeggen. Je kunt wel moties aangenomen krijgen, maar de uitvoering gaat niet vanzelf en je moet er bovenop blijven zitten. Veel van de moties van de PVV die zijn aangenomen, zijn in het systeem van het kabinet al als afgedaan beschouwd. Dat heb ik gezien in de update die wij jaarlijks bij de begroting krijgen.

Afrondend, voorzitter. Een gezonde land- en tuinbouw en visserij zorgen voor ons voedsel, nu en in de toekomst. De land- en tuinbouw en de visserij leveren bovendien een grote en stabiele bijdrage aan het verdienvermogen van Nederland. Om boeren, tuinders en vissers in Nederland te behouden, moet proactief beleid worden gevoerd om een goede en eerlijke marktwerking te garanderen. Daarom pleit het CDA voor een voedselscheidsrechter om de scheve marktverhouding tegen te gaan. Afsluitend, voorzitter. Waar een bewindspersoon vele ambtenaren tot zijn beschikking heeft, heb ik Barend. Hij zit naast mij. Ik wil mijn bijzondere dank uitspreken voor onze beleidsmedewerker Barend van Wonderen. Ik mag hem «delen» met collega Agnes Mulder. Een Kamerlid denkt soms dat hij heel wat kan en is, maar zonder onze ondersteuning – in mijn geval zijn dat Iris, Margot en Barend – zijn wij nergens. Met deze woorden wil ik mijn betoog in eerste termijn besluiten.

De voorzitter:

Heel hartelijk dank en dank ook aan Barend van Wonderen; een mooie naam overigens.

Ik geef het woord aan de Staatssecretaris voor het antwoord op de vragen die aan hem zijn gesteld. Ik vraag hem dit binnen dertig minuten te doen.

Staatssecretaris Van Dam:

Voorzitter. Die uitdaging ga ik graag aan, maar niet dan nadat ik mij heb aangesloten bij de laatste woorden van de heer Geurts. Ik wil hem en zijn medewerkers grote complimenten maken. Ik weet uit ervaring dat het als Kamerlid veel werk is om een initiatiefnota of een initiatiefwetsvoorstel te maken en dat het zeker ook veel werk is om het te laten behandelen. Dat kunnen we ook allemaal zien in de stukken. Dan wordt er een schriftelijke ronde ingepland en vervolgens krijg je een hele serie vragen. Sinds een jaar weet ik hoe luxe het is om een en ander met de hulp van een ministerie te kunnen afdoen, maar het is lastig als je het als Kamerlid moet afdoen. Ik heb begrepen dat de heer Geurts zich gelukkig mag prijzen met de ondersteuning van drie medewerkers. Ik herinner mij het initiatiefwetsvoorstel dat ik zelf ooit heb ingediend, waarbij ik werd ondersteund door één medewerker. Ik moest toen steeds bij collega's bedelen of hij even beschikbaar kon zijn om mij te helpen bij het beantwoorden van de vragen van de Kamer. Ik complimenteer de heer Geurts en zijn medewerkers dus voor de beantwoording, maar zeker ook voor de kwaliteit van de nota. Het is een doorwrocht en doordacht stuk. Het leidt ook hier tot een boeiend debat op visieniveau. De kracht van een initiatiefnota is misschien juist wel dat we er gezamenlijk in slagen om boven de materie uit te stijgen.

De initiatiefnota gaat over de werking van de markt en over de vraag wanneer en hoe overheidsinterventie op haar plaats is. Dat is toch een kernpunt van de politieke discussie en van veel politieke verschillen van inzicht. Dat blijkt ook vandaag. Het gaat nu specifiek over de inkomenspositie en de marktpositie van boeren in Nederland. Laat ik daarover een paar dingen zeggen. Ten eerste zijn de inkomens van boeren in Nederland zeer volatiel. Ze bewegen sterk mee met de internationale marktontwikkelingen. De meeste boeren in Nederland zijn prijsnemers van de internationale markt. Dat heeft de afgelopen jaren geleid tot veel zorgen. Vandaag, iets meer dan een uur geleden, kwamen de cijfers van het Centraal Bureau voor de Statistiek over het lopende jaar naar buiten. Het gaat economisch beter. Daar moeten veel mensen van profiteren. Hopelijk gaan zij daar ook van profiteren. Dat geldt ook voor de Nederlandse boeren. De inkomens zijn dit jaar gemiddeld met 8% gestegen. Er zijn niet veel Nederlanders die dat ook kunnen zeggen. Het gemiddelde inkomen van een agrarisch ondernemer in Nederland is dit jaar ongeveer € 53.000, terwijl het modale inkomen € 36.500 is. Dit is een kleine relativering van alle bijdragen waarin vooral werd gesproken over zorgen. Over het

algemeen gaat het best goed. Tegelijkertijd is het duidelijk dat er kwetsbaarheden zijn. Dit zijn gemiddelden die alle sectoren en alle boeren betreffen, maar er zijn ook sectoren die hier duidelijk onder zitten. Er is grote variatie met betrekking tot de inkomensontwikkeling in de verschillende sectoren.

Ten tweede bestaat een deel van deze inkomens uit Europese inkomenssteun. De heer Geurts sprak er daarnet al even over. Ik vind het altijd kwetsbaar als een te groot deel van je inkomen uit inkomensondersteuning of subsidie bestaat, want dat kan altijd veranderen. Daarmee ben je afhankelijk van overheidsbeleid, en in dit geval van Europees overheidsbeleid. Er is veel discussie over de vraag hoe die inkomenssteun zich verder ontwikkelt.

Ten derde – dat is, denk ik, het belangrijkste punt voor vandaag – zijn de inkomens in sommige sectoren lange tijd zeer laag geweest. Varkensboeren zijn vandaag heel positief in het nieuws, want ineens is het gemiddelde inkomen van een varkensboer meer dan een ton, maar vorig jaar was het gemiddelde inkomen negatief. Je ziet daar dus grote prijsschommelingen. In sommige sectoren zijn de cijfers langdurig laag geweest en in andere sectoren zijn de cijfers zeer onvoorspelbaar en zeer volatiel. De primaire oorzaak daarvan is dat de Nederlandse boer produceert voor de export, voor een buitenlandse markt. Daardoor is hij heel gevoelig voor de internationale prijsontwikkeling. Ook in de begrotingsbehandeling hebben we daar uitgebreid met elkaar over gedebatteerd. Ik vind dat het beleid vanuit de overheid erop gericht moet zijn om de positie van boeren te verstrekken in de internationale concurrentie. Dat is de hoofdzet, namelijk om boeren minder kwetsbaar te maken voor dit soort prijsontwikkelingen. Dat betekent in de eerste plaats dat je zorgt voor een meer onderscheidend product. Je bent het kwetsbaarst als je een grondstof, een bulkproduct levert dat zich op kwaliteit niet echt onderscheidt van dat van buitenlandse concurrenten. Dan ga je namelijk alleen maar prijsconcurrentie aan en dan krijg je te maken met dit soort prijsbewegingen. Dus een meer onderscheidend product. Ook moet je zorgen voor onderscheidende kwaliteit, voor duurzaamheid, innovativiteit en gezondheid. Dat zijn belangrijke kansen voor Nederland. In de tweede plaats moet je zorgen voor ondersteuning van innovatie in de productie. Door innovatie van de productie, waar wij lang heel goed in zijn geweest, zorg je ook voor lagere kosten. De tuinbouw is de agrarische sector met verreweg het grootste economische belang voor ons van alle agrarische sectoren. Daar verdienen we het meest aan. Ook daar zie je dat je met innovatie bijvoorbeeld een van de belangrijkste kostenposten – energie – naar beneden kunt brengen. Sterker nog, sommige tuinbouwers zijn nu al energieleverancier. Zij verdienen aan energie in plaats van dat het geld kost.

In de derde plaats gaat het om het versterken van de nationale markt. Daardoor word je minder kwetsbaar voor internationale ontwikkelingen, via korte ketens, via koplopersconcepten en via transparantie, zodat boeren ook een gezicht krijgen en daardoor ook een sterkere positie in de keten krijgen. Voor de nationale markt is de vraag van belang of de nationale voedselketen inderdaad zodanig functioneert dat je daadwerkelijk kans hebt om daarin te ondernemen en je niet afhankelijk bent van andere spelers.

De heer Geurts wijst als initiatiefnemer van deze nota terecht op de onevenwichtigheid in machtsposities in de voedselketen. Hij wijst ook terecht op de sterke prijsdruk van boven naar beneden. Dat is overigens iets anders dan wat door sommige leden werd gezegd, namelijk dat door andere partijen in de keten veel meer werd verdiend. Dat is tweemaal onderzocht. De vraag is gesteld of we niet meer inzicht konden krijgen in de marges. Het laatste inzicht dateert van 2014 en ik heb niet veel reden om aan te nemen dat er sindsdien heel veel veranderd is. Daaruit blijkt dat de marges in de keten, de verschillende schakels, ongeveer gelijk zijn. Als

je 2% of 3% marge maakt en je een enorme omzet hebt, zoals supermarkten, is een lage marge wel makkelijker te hanteren dan wanneer je een kleinere speler bent. Het is echter niet zo dat verderop in de keten heel veel meer verdiend wordt. De schaalgrootte is heel anders verderop in de keten. Nogmaals, de meest recente cijfers zijn van 2014. Als de Kamer op niet al te lange termijn weer een nieuw onderzoek wil, kan ik dat altijd vragen aan de ACM, maar de ACM heeft in 2009 en 2014 onderzoek laten doen. Daar komt dit uit naar voren. Gelet op de onevenwichtigheid in de keten en gelet op de prijsdruk van boven naar beneden, dat wil zeggen de zware concurrentie tussen supermarkten wie de consument binnenhaalt, wordt dat doorvertaald in de prijsniveaus verderop in de keten. Dan is het logisch om te kijken naar het versterken van de positie van de boer of de tuinder als de zwakste schakel in de keten, omdat het de kleinste ondernemer is die in die keten acteert. De heer Geurts maakte daarover een aantal opmerkingen in zijn nota. De heer Dijkgraaf zei in zijn rol als voorzitter dat ik vandaag slechts adviseur van de Kamer ben, dus laat ik daar in die hoedanigheid een paar van die punten uitlichten. Het is niet een heel logische volgorde, want ik begin bij punt vijf van de vijf. De heer Geurts geeft aan dat ingezet moet worden op nieuwe voedingsmiddelen en nieuwe verdienmodellen. Dat is ook de essentie van het beleid dat wij voeren. Dat doen wij via de twee topsectoren, een in de agrofood en een in tuinbouw- en uitgangsmaterialen. Daarin wordt veel onderzoek gedaan om nieuwe verdienmodellen te creëren om nieuwe voedingsmiddelen te ontwikkelen via rechtstreekse ondersteuning van innovaties. Ik wijs in dit verband op de paragraaf over de voedselagenda in de laatste begroting. Het gaat daarbij ook om het ondersteunen van starters, juist ook in de hoek van agrarische technologie en voedselinnovatie, het ondersteunen van groene eiwitten als een belangrijke, nieuwe en kansrijke ontwikkeling, het versterken van de positie van Wageningen en ook de campus van Wageningen met het daar gevestigde Dutch Food Institute, het samenballen van TNO en DLO, het inzetten op kortere ketens en het Nationaal Actieplan Groente & Fruit. We maken ook gebruik van Europese regelingen, zoals de GMO Groenten en fruit of het Europees Fonds voor Maritieme Zaken en Visserij. Ik geef ook ondersteuning aan het plan-Rosenthal, dat precies deze richting uitgaat. Een tweede vraag van de heer Geurts, herhaald door sommige leden, was of de uitzonderingsbepalingen uit het Europees recht, het Europees Verdrag en de Europese GMO-verordening opgenomen konden worden in het Nederlandse mededingingsrecht. Zoals aangegeven in de kabinetsreactie, is dat niet nodig omdat het Europees recht al een rechtstreekse werking heeft in Nederland. Je kunt in Nederland dus al gebruikmaken van die uitzonderingsbepalingen. We hoeven die niet in het Nederlandse mededingingsrecht op te nemen. Dat heeft geen toegevoegde waarde. De kern van de vraag is in mijn ogen wat je eigenlijk mag doen om je positie te versterken en je te organiseren. De heer Geurts gaat daar in zijn nota ook goed op in. Er is inderdaad verduidelijking nodig van wat er binnen de bestaande mededingingskaders mogelijk is. Dat heb ik ook naar aanleiding van het rapport van Cees Veerman, voorzitter van de Agricultural Markets Task Force, ingebracht in de Europese Landbouw- en Visserijraad. Het lijkt mij essentieel dat de Europese Commissie die aanbeveling uit het rapport-Veerman oppakt en duidelijk gaat maken hoe men zich mag organiseren en wat voor een afspraken men mag maken binnen het Europees recht. De overtuiging van het kabinet is dat er veel meer mogelijk is dan tot nu toe lijkt, maar de Europese Commissie moet daarover echt helderheid bieden. Dit geldt ook voor duurzaamheidsinitiatieven. Daarvan hebben we eerder in reactie op vragen uit de Kamer gezegd dat we ervan overtuigd zijn dat er meer mogelijk is dan gedacht wordt. Ook daarover vragen we de Europese Commissie om meer duidelijkheid. Ik zeg er wel bij dat de organisatiegraad van twee markten al best goed is, te weten van de zuivel- en van, op een andere manier, de

varkenssector. In de zuivelsector wordt er gewerkt met coöperaties. In de varkenssector zie je dat de belangrijkste slachter en verwerker van varkensvlees, Vion, in handen van boeren is, via de ZLTO. Desondanks zijn de afgelopen jaren nu net op deze twee markten de problemen voor boeren het grootst geweest. Het feit dat je je kunt organiseren alleen is niet genoeg om ook weerbaar te zijn tegen de prijsdruk. Dat heeft heel veel te maken met wat ik net al zei, namelijk dat de prijs vaak internationaal bepaald wordt en niet op de nationale markt.

De heer Geurts vraagt ook om een onafhankelijke toezichthouder. Dat staat ook in het rapport-Veerman. Laat ik zeggen dat dat een van de weinige punten uit het rapport-Veerman is ten aanzien waarvan ik iets terughoudender ben. Ik ben er ten eerste namelijk niet zo van overtuigd dat we dingen Europees moeten regelen om dit soort problematiek in verband met nationale voedselketens te verbeteren. Ten tweede ben ik terughoudender, omdat ik niet meteen de toegevoegde waarde zie van een onafhankelijke toezichthouder. Ik zie de partijen die zich nu niet melden, zich ook niet bij een onafhankelijke toezichthouder melden. Zoals sommigen van u ook al hebben gezegd, hebben we de ACM waartoe zij zich kunnen wenden als er sprake is van oneerlijke handelspraktijken en misstanden. De partijen in de keten zijn al met elkaar in gesprek om tot een onderlinge geschilbeslechting te komen. Via een vorm van zelfregulering kunnen zij dan geschillen aan een eigen geschillencommissie voorleggen.

Mevrouw **Agnes Mulder** (CDA):

De Staatssecretaris ziet net als de initiatiefnemer tot de nota een probleem. Hij zegt dat we dat in ieder geval landelijk moeten bekijken, maar dat hij niet ziet dat een onafhankelijke toezichthouder iets kan toevoegen. Kan ik daarin ook horen: maar misschien ook wel, dus we kunnen het gewoon proberen en later evalueren? Is dat een optie voor deze Staatssecretaris?

Staatssecretaris **Van Dam**:

Dit is net een van de punten waar de Europese Commissie zich nu over gaat buigen, dus over de wenselijkheid om te komen tot onafhankelijke toezichthouders overeenkomstig het Britse model. De heer Geurts en anderen van u hebben daaraan gerefereerd. Precies dit is een van de punten die de Europese Commissie moet oppakken naar aanleiding van het rapport-Veerman. We hebben gezegd dat er eerst maar eens een impactassessment moet komen van het effect van het Europees regelen van een en ander. Er is vanuit een belangrijk deel van de lidstaten veel druk om dit wel te doen. De Europese Commissie gaat zich er nu over buigen. Ik wacht even af wat de Europese Commissie doet, omdat daar ook uitrolt of er beweging ontstaat naar het Europabreed introduceren van een dergelijk model. Ik vraag het me af. Ik wijs het niet op voorhand af, maar ik wil eerst zien wat er op tafel komt.

Mevrouw **Agnes Mulder** (CDA):

Wat is er voor nodig voor de Staatssecretaris om wel te steunen dat het Europees wordt opgepakt? We willen natuurlijk wel graag een eerlijk speelveld voor onze bedrijven. Dat is waar het klemmt.

Staatssecretaris **Van Dam**:

De overtuiging dat het helpt. Ik zie het op dit moment gewoon niet voor me dat elk land door Europese regelgeving verplicht wordt om een onafhankelijke ombudsman in te stellen volgens het Engelse model, bij wie je je kunt melden als je vindt dat er iets onoorbaars gebeurt. Partijen hebben verschillende machtsposities in de keten. Waarom melden partijen zich nu niet bij de mededingingstoezichthouders en zouden ze zich wel gaan melden bij een onafhankelijke ombudsman? De mededin-

gingstoezichthouder is immers ook een onafhankelijk orgaan. Ik zie niet meteen wat het extra bijdraagt. Als de keten zelf een geschillenbeslechting gaat organiseren, waar geschillen tussen verschillende schakels in de keten kunnen worden voorgelegd, levert dat volgens mij ongeveer hetzelfde op als wat hiermee beoogd wordt. Alleen is het dan zelfregulering en is het niet de overheid die het regelt.

Ik wilde nog zeggen dat de nota van de heer Geurts overduidelijk de AMTF van de heer Veerman heeft geïnspireerd, of andersom. Ik weet niet of er eerder al met elkaar over gesproken is, maar er is veel gelijkenis. Ik denk dat het goed is dat dit verhaal Europees geagendeerd is via het rapport van de taskforce van de heer Veerman. Op Europees niveau wordt nu een aantal routes verkend die we kunnen bewandelen om de positie van de boer in de voedselketen te versterken. Het zet de boel in beweging in Brussel. We gaan zien wat het oplevert. Een van de belangrijkste dingen is dat verduidelijkt wordt wat er kan binnen het mededingingsrecht. Die verduidelijking moet echt op Europees niveau plaatsvinden. Dat zorgt meteen voor het gelijke speelveld.

De heer Dijkgraaf vroeg of ik aan de slag ga met de punten uit de initiatiefnota. Ik ben er al mee aan de slag. In de laatste Landbouw- en Visserijraad heb ik dat al geëffectueerd met het geven van een reactie op het rapport van de heer Veerman. De heer Graus vroeg hoe het zit met de aangenomen motie-Graus. Die vraag bereiden we bij elk overleg voor, alleen moeten we altijd even kijken om welke motie-Graus het gaat. Ik heb net uiteengezet hoe ik invulling geef aan het verbeteren van het verdienmodel van de boer. Dat verloopt via verschillende sporen.

Mevrouw Koşer Kaya, mevrouw Dik-Faber en mevrouw Mulder vroegen allemaal of ik me wil inzetten voor een versoepeling van de Europese mededingingsregels. Ik heb niet voor niets gezegd dat we eerst verduidelijking moeten hebben. Eerst moet duidelijk worden wat er allemaal al kan en of dat voldoende mogelijkheden biedt. Aanpassing van de Europese mededingingsregels is een veel moeizamer traject. Ik wil dus eerst helderheid over de mogelijkheden binnen de bestaande kaders. Gelet op de uitzonderingspositie voor de land- en tuinbouw die al in het Europese verdrag zit, is mijn verwachting dat er best veel mogelijk is.

De tweede vraag was wanneer de aangepaste regelgeving over mededinging en duurzaamheid komt. De Kamer heeft al een aanscherping gehad op de beleidsregels van de ACM. Ze krijgt nog een wetsvoorstel over het geven van algemene gelding aan duurzaamheidsinitiatieven. De verwachting is dat dit in de herfst van 2017 klaar is. Gezien de brede opvatting in deze Kamer, ga ik ervan uit dat het nieuwe kabinet de wet met dezelfde voortvarendheid naar de Kamer zal sturen.

De heer Dijkgraaf vroeg nog naar de beleidsregels mededinging en duurzaamheid. Het kabinet wilde in eerste instantie wat verder gaan met die beleidsregels, maar we liepen hier wel aan tegen de grenzen van het Europese mededingingsrecht. Daarom hebben we een «lichtere» versie van de beleidsregels opgesteld en bovendien het wetsvoorstel Algemene gelding duurzaamheidsinitiatieven aangekondigd. Dat is eigenlijk mijn antwoord op die vraag.

De heer Van Gerven vroeg een reactie op een aantal verschillende punten en ik begin bij zijn eerste vraag, over het versterken van de marktmacht van boeren. Dat kan via producentenorganisaties, brancheorganisaties en coöperaties. Zoals gezegd is er duidelijkheid nodig over de vraag hoe ver die nu precies mogen gaan in het maken van afspraken. De tweede vraag van de heer Van Gerven ging over productiebeperking. Met het afschaffen van de quota heeft Europa deze lijn van productiebeperking verlaten. De derde vraag ging over risicobeperking. Iedereen is het er wel over eens dat er meer moet worden gedaan aan risicobeperking, en eigenlijk ook aan risicoverzekering. Het is ook een punt in de discussie over het nieuwe gemeenschappelijk landbouwbeleid. De heer Van Gerven vroeg in zijn vierde vraag nog om een reactie op de resolutie van mevrouw Delahaye

die ingaat op die verzekeringen en op die termijnmarkten. Veel van wat daarin staat, zit ook in het rapport-Veerman. Aan de Commissie is gevraagd om uiteen te zetten hoe zij daarmee om zal gaan en er is brede steun vanuit de Raad gekomen om de aanbevelingen van de Agriculture Markets Task Force van Veerman over te nemen.

Mevrouw Koşer Kaya vroeg nog naar meer ruimte voor supermarkten om afspraken met boeren te maken. Supermarkten hebben al veel ruimte om zelf afspraken met boeren te maken en doen dat ook. Zij proberen boeren ook steeds vaker een gezicht te geven. Denk bijvoorbeeld aan de initiatieven van supermarkten om mee te werken aan transparantie in de varkensvleesketen. Wat de tuinbouw betreft zie je al veel vaker dat tuinders met foto en al in de supermarkt terug te vinden zijn. Men mag geen afspraken maken die de consument benadelen, maar men probeert wel vaak de rechtstreekse relatie met boeren te versterken.

Mevrouw Ouwehand stelde in dat kader dat je de supermarkten eigenlijk om bewijslast moet vragen dat de prijs die zij betalen voor boeren ook voldoende is voor een goede boterham. Dat is eigenlijk niet te doen. Het is namelijk ongelooflijk moeilijk om al die prijzen te controleren en te zien hoe die precies worden opgebouwd. Bovendien beperkt dit ook het vrije ondernemerschap en het businessmodel van supermarkten, dat kan inhouden dat bepaalde producten met verlies worden verkocht terwijl op andere producten veel geld wordt verdiend. Daarvoor kiezen betekent dat we heel ver interveniëren in die bedrijfsmodellen, met heel veel uitvoerings- en handavingsproblemen. Ik zie meer in enerzijds meer samenwerking tussen boeren in de vorm van producentenorganisaties en coöperaties en anderzijds investeringen in meer innovatie en onderscheidend zijn, zodat de marktpositie van boeren vanzelf daardoor ook sterker wordt.

Mevrouw Koşer Kaya kwam hier nog terug op het stoplichtenmodel. Zij vroeg zich af of je dat nu weer zou kunnen inzetten en met welke criteria dat zou kunnen bijdragen. Dat stoplichtenmodel is het Britse model en daar hebben we al veel vaker discussie over gehad. Het is niet meteen het model dat wij voor ogen hebben. Wij hebben het vinkje dat ziet op gezondheid en wij hebben een aantal duurzaamheidskenmerken, waarvan ik recent nog Milieu Centraal heb gevraagd om die allemaal te ordenen en duidelijk aan te geven welke nu de meest betrouwbare zijn. Ik denk dat we nu eerst moeten zien hoe zich dat met die keurmerken ontwikkelt in de komende jaren, maar ik denk ook dat dit model beter aansluit bij de manier waarop wij dit in Nederland doen en de Engelsen hebben daar net een andere keuze in gemaakt.

Mevrouw Dik-Faber vroeg nog naar de motie van ChristenUnie en CDA over Tierwohl, een Duits privaat initiatief. Dat heb ik, zoals in de motie ook gevraagd werd, bestudeerd. De ACM heeft aangegeven daar op voorhand geen oordeel over te geven. Omdat het een buitenlandse casus is, kan de ACM die niet beoordelen. De ACM stelt ook dat zij altijd achteraf toetst en dat er niet op voorhand ergens groen licht of rood licht voor wordt gegeven. In het Actieplan Vitalisering Varkenshouderij heeft de POV besloten om het Fonds Duurzaamheid en Kwaliteit op te richten. Er wordt onderzocht of dat op een vergelijkbare manier kan worden ingezet als in Duitsland, dus met opslagen op de prijs om dat fonds te kunnen vullen. Ik ondersteun dat hele actieplan van de varkenshouderij, inclusief dit onderdeel. We moeten zien of dat van de grond komt, of dat lukt.

Mevrouw Dik-Faber vroeg of ik me wil inzetten om de erkenningen van consumentenorganisaties te verbeteren. Die erkenningen zijn gebaseerd op Europese regels. We hebben naast de producentenorganisatie Groenten en fruit ook de POV, de Producenten Organisatie Varkenshouderij erkend. Alle PO-aanvragen die er liggen of er nog komen zullen we zo snel mogelijk afhandelen, binnen die Europese kaders. Ook wat ons betreft gaat dat zo snel mogelijk.

De heer Van Gerven vroeg aan ons beiden naar het Supply Chain Initiative en waarom daar maar twee Nederlandse boeren bij waren geregistreerd. Er zijn in totaal 17 ondernemers in de groep «farmers», boeren, aangemeld, onder wie twee uit Nederland. Nederland doet daar op zich dus goed aan mee. Maar als je kijkt naar het totaal aantal aanmeldingen bij andere sectoren, dan steekt de groep farmers er in dit Europees initiatief sowieso schril bij af. Zoals gezegd hebben we in Nederland een eigen initiatief vanuit de keten om oneerlijke handelspraktijken in beeld te brengen en afspraken te maken hoe daarmee om te gaan.

De heer Van Gerven vroeg hoe ik ervoor ga zorgen dat innovatiemiddelen bij het mkb terechtkomen. Dat gebeurt eigenlijk al. Het mkb en zeker deze sectoren zijn zeer nauw betrokken bij het topsectorenbeleid en maken dus ook gebruik van de kennis die daarmee wordt opgedaan en participeren in pps-constructies. Daarnaast zijn er de algemene innovatiemiddelen die ook voor het mkb beschikbaar zijn. Daar maakt het mkb ook gebruik van. Mevrouw Koşer Kaya vroeg hoe we Nederland als kwaliteitsmerk beter in de markt gaan zetten. Daarover hebt u van mij de exportbrief ontvangen, aan het begin van dit najaar. Die gaat precies daarover. Hoe zetten we erop in dat Nederland vanwege z'n kwaliteit, duurzaamheid en innovatie bekend komt te staan, hoe promoten we dat en hoe zorgen we ervoor dat Nederland internationaal een kwaliteitsmerk wordt? Daarmee heb ik de aan mij gestelde vragen beantwoord.

De voorzitter:

Ik had iedereen twee interrupties gegeven. Sommigen hebben die al gebruikt, maar de heer Van Gerven kan nog een vraag stellen en de rest in de tweede termijn.

De heer Van Gerven (SP):

Ik wil vragen of de Staatssecretaris bereid is gedetailleerder in te gaan op het advies van de begrotingscommissie van Delahaye. Zij doet zestien aanbevelingen. Ik pik er maar een uit. Het zijn er een heleboel. Met de een ben ik het meer eens dan met de ander. Zij dringt aan op grote transparantie in de landbouwmarkten. Het verzoek aan de Europese Commissie is om na te gaan of het haalbaar is een transparant systeem in te voeren voor toezicht op de prijsontwikkeling van landbouwproducten van de productie tot aan de distributie. Dat raakt natuurlijk aan het debat dat wij hier voeren. Er zijn zestien aanbevelingen in grote meerderheid aangenomen door de Commissie. Dat verzoek ligt er nu. Mijn verzoek is of de Staatssecretaris zijn mening zou willen geven over die zestien aanbevelingen.

Staatssecretaris Van Dam:

Ik neem aan dat de heer Van Gerven niet bedoelt dat ik dat nu en op dit moment ga doen. Ik hoor dat hij dat bevestigt. Er is aardig wat overlap met aanbevelingen die in het rapport-Veerman staan. Daarover heeft de Landbouw- en Visserijraad in de afgelopen vergadering conclusies aangenomen waarbij hij veel van die aanbevelingen overneemt en aan de Commissie vraagt om daarmee aan de slag te gaan, onder andere met het punt dat de heer Van Gerven nu omschrijft. Een dergelijk punt zit ook in het rapport-Veerman. Een van de Raadsconclusies gaat juist over het zorgen voor meer transparantie en meer inzicht in de prijzen. In de Raadsconclusie gaat het om de marges die in keten worden gerealiseerd en de Commissie wordt dus gevraagd om daarmee aan de slag te gaan. Als bedoeld wordt dat we in een paragraaf in de brief ingaan op de zestien aanbevelingen van dit rapport, dan ben ik best bereid om dat te doen, maar laten we dat dan wel doen bij de voorbereiding op de volgende Landbouw- en Visserijraad.

De heer Van Gerven (SP):

Voor de verslaglegging: het gaat om het verslag van 16 november 2016 van de commissie voor landbouw en plattelandsontwikkeling.

Staatssecretaris **Van Dam**:

Ik zeg er wel bij dat ik niet zeker weet of het veel toegevoegde waarde voor de Kamer zal hebben ten opzichte van de discussie die we al hebben gehad over het rapport-Veerman. Maar goed, als de Kamer hierom vraagt dan...

De **voorzitter**:

We zijn aan het eind gekomen van de eerste termijn van de zijde van de Kamer en van de eerste termijn van de initiatiefnemer en de adviseur. Ik bedank de Staatssecretaris hartelijk voor de beantwoording van de vragen die aan hem zijn gesteld. We gaan nu voortvarend aan de slag met de tweede termijn.

De spreektijden verschillen nogal van spreker tot spreker en daarom zal ik u die van tevoren even melden. De heer Van Gerven heeft twee minuten. Ik zie dat hij een aantal moties voor zich heeft liggen en gezien zijn spreektijd kunnen dat er nooit meer dan drie zijn.

De heer **Van Gerven** (SP):

Dat komt goed, voorzitter. Ik begin direct met de moties.

Motie

De Kamer,

gehoord de beraadslaging,

overwegende dat uit het EU-onderzoek Study on the Competitiveness of the European Meat Processing Industry van 2011 blijkt dat van de prijs die de consument in de supermarkt betaalt, maar een zeer beperkt deel bij de boer terechtkomt: bij varkensvlees 13% van de supermarktverkoopprijs en 7% van de verkoopprijs bij het kleinwinkelbedrijf;

overwegende dat er geen of weinig vervolgonderzoek gedaan is en dat over de margeverdeling van de Nederlandse agrarische producten bij verkoop weinig bekend is;

verzoekt de regering, een onderzoek te initiëren naar de margeverdeling van een aantal representatieve Nederlandse primaire producten, waarbij bekeken wordt welk deel van de marge en welk deel van de prijs bij verkoop naar de verschillende schakels in de keten gaan en daarbij tevens te bezien in hoeverre prijsveranderingen aan het begin en aan het eind van de keten met elkaar meebewegen,

en gaat over tot de orde van de dag.

De **voorzitter**:

Deze motie is voorgesteld door het lid Van Gerven. Naar mij blijkt, wordt de indiening ervan voldoende ondersteund.

Zij krijgt nr. 6 (34 004).

Motie

De Kamer,

gehoord de beraadslaging,

overwegende dat in het boerenbedrijf grote zorgen leven over de opvolging door de volgende generatie vanwege een onzekere toekomst en de grote financiële bedragen die gemoeid zijn met het overnemen van een boerenbedrijf;

overwegende dat door het gebrek aan opvolgers zowel van binnen als van buiten de familie in het boerenbedrijf ongewenste schaalvergroting dreigt, waardoor het gezinsboerenbedrijf als drager van het platteland onder druk staat;

verzoekt de regering, een onderzoek te doen naar de mogelijkheden om de overname van een boerenbedrijf te vergemakkelijken,

en gaat over tot de orde van de dag.

De voorzitter:

Deze motie is voorgesteld door het lid Van Gerven. Naar mij blijkt, wordt de indiening ervan voldoende ondersteund.
Zij krijgt nr. 7 (34 004).

De heer Van Gerven (SP):

Dan de laatste, voorzitter.

Motie

De Kamer,

gehoord de beraadslaging,

overwegende dat banken geregeld schaalvergroting als voorwaarde stellen voor leningen;

verzoekt de regering, in gesprek te gaan met de banken over schaalvergroting en daarbij voor de Kamer in beeld te brengen in hoeverre het beleid van banken bijdraagt aan schaalvergroting in de agrarische sector;

verzoekt de regering tevens, in kaart te brengen in hoeverre haar eigen beleid bijdraagt aan schaalvergroting en daarbij in elk geval te kijken naar:

- bij wie subsidies terechtkomen;
- fiscaal beleid onder andere rondom bedrijfsopvolging en maximeren van aftrekposten;
- het betalen voor vergunningen voor enkele dieren dan wel voor veel dieren,

en gaat over tot de orde van de dag.

De voorzitter:

Deze motie is voorgesteld door het lid Van Gerven. Naar mij blijkt, wordt de indiening ervan voldoende ondersteund.
Zij krijgt nr. 8 (34 004).

De heer Van Gerven (SP):

Voorzitter, afrondend.

In eerste termijn heb ik al gezegd positief te staan tegenover de initiatiefnota. Ik wacht daarom met belangstelling de moties van met name het CDA af. Waarschijnlijk zullen wij die welwillend tegemoet treden.

De **voorzitter**:

Het woord is aan de heer Bosma, die spreekt namens de fractie van de VVD. Hij heeft nog vier minuten spreektijd.

De heer **Remco Bosma** (VVD):

Voorzitter. Ik bedank de initiatiefnemer en de Staatssecretaris voor de beantwoording.

De inbreng van een aantal partijen laat zich als volgt het beste samenvatten: we belasten de boeren allemaal met onze extra wensen en het is prima dat hij daarvoor zijn prijzen moet verhogen, want wij zijn dan binnen. Of de boer daarmee binnen is, is maar de vraag. Door dit plan komt hij van de regen in de drup, want door de situatie op de wereldmarkt kan hij zijn prijzen niet verhogen. Daarom wil de VVD maximale ruimte voor de boer om te kunnen innoveren, want alleen zo kan hij mee blijven spelen. Klein of groot: de boer moet de ruimte krijgen om de dingen te doen die hij wil en moet doen.

Ik ga door naar een aantal specifieke maatregelen die in de initiatiefvoorstellen van de heer Geurts worden genoemd, en zal ons oordeel daarover geven. De heer Geurts pleit voor het instellen van een extra onafhankelijke toezichthouder en het doen van extra onderzoek bij supermarkten. De VVD vreest voor een toename van administratieve lasten voor de agrarische ondernemers en de consumenten en sluit zich aan bij de argumenten van de Staatssecretaris om daar niet toe over te gaan.

De heer Geurts wil ook een uitzonderingspositie op het mededingingsrecht. Er blijkt veel meer mogelijk te zijn, maar het blijkt vooral onbekend en onduidelijk te zijn. Er is ook angst om het toe te passen. Ik sluit mij aan bij de vraag om dit in de beleidsbrief nader te verduidelijken. Daar zijn wij voor.

De Staatssecretaris gaf al aan dat het investeren in nieuwe voedingsmiddelen en nieuwe ontwikkelingen grotendeels al gebeurt. Wij willen op de lijn blijven zitten.

De heer **Van der Velde** (PvdA):

Voorzitter. De Partij van de Arbeid is van mening dat de boeren zelf of via hun samenwerkingsverbanden, of dat nu coöperatie is, een cv of een bv, een eerlijke boterham dienen te verdienen. Het zou mooi zijn wanneer alle spelers in de land- en tuinbouwketens daarvoor eenzelfde definitie van «eerlijk» hanteerden: streven naar inkomsten die niet ten koste gaan van ondernemer, boer, werknemer, consument en milieu. Zoals in de eerste termijn is aangegeven, staat de Partij van de Arbeid naast de agrarische ondernemer die wil investeren in duurzame landbouw. Dit betekent ook dat inkomenssteun in dezen niet relevant is, maar steun voor innovaties voor verduurzaming en natuurinclusieve landbouw des te meer.

Wat zou de Staatssecretaris, in het licht van deze definitie van «eerlijk» bezien, ervan vinden indien we voor de diverse land- en tuinbouwketens een soort gedragscode gingen hanteren die gebaseerd is op een definitie van duurzaamheid die gekenmerkt wordt door het gegeven dat iedereen in de keten recht heeft op een eerlijke boterham en hier ook naar dient te handelen?

Ik bedank de Staatssecretaris en de indiener van de initiatiefnota voor de antwoorden.

Mevrouw **Agnes Mulder** (CDA):

Voorzitter. Ik dank de initiatiefnemer en de Staatssecretaris voor de beantwoording in eerste termijn. De heer Geurts gaf aan dat hij wat weinig geduld heeft. Dat herken ik wel, want hij is en blijft natuurlijk gewoon een ondernemer. Die willen altijd vooruit. Houd dat vast!

Ik heb een verduidelijkende vraag aan de Staatssecretaris: wat is er binnen de bestaande kaders precies mogelijk, en wanneer? Het CDA zou

dat ook graag nationaal willen zien. Misschien kan de Staatssecretaris daar wat verder op ingaan.
Het is goed dat de aangepaste regelgeving over mededinging en duurzaamheid in de herfst van 2017 naar de Tweede Kamer komt, want daar wordt het wel een keer tijd voor.
Ik heb nog een aantal moties.

Motie

De Kamer,

gehoord de beraadslaging,

overwegende dat concurrentie ons innovatie, keuze en lagere prijzen voor dagelijkse boodschappen heeft gebracht;

overwegende dat maatschappelijke voordelen die voort kunnen komen uit duurzaamheidsafspraken nog onvoldoende kunnen worden meegewogen in het mededingingsrecht;

verzoekt de regering, de Europese Commissie te verzoeken om nadere duiding te geven in welke mate de leer van de inherente beperking, voortkomend uit de aard van de samenwerking, de mogelijkheid geeft om afspraken te maken in de keten ten behoeve van milieu en duurzaamheid,

en gaat over tot de orde van de dag.

De voorzitter:

Deze motie is voorgesteld door het lid Agnes Mulder. Naar mij blijkt, wordt de indiening ervan voldoende ondersteund.
Zij krijgt nr. 9 (34 004).

Motie

De Kamer,

gehoord de beraadslaging,

overwegende dat het er steeds meer op lijkt dat de prijs voor boer, tuinder en visser en de prijs in de supermarkt helemaal van elkaar losgezongen zijn;

verzoekt de regering, de Autoriteit Consument & Markt en de Europese mededingingsautoriteit te verzoeken om sectoronderzoek te laten doen als onder artikel 17, lid 1 van Verordening 1/2003 naar de inkoopmacht in de ketens van agrarische producten en de prijsvorming in de foodretail,

en gaat over tot de orde van de dag.

De voorzitter:

Deze motie is voorgesteld door het lid Agnes Mulder. Naar mij blijkt, wordt de indiening ervan voldoende ondersteund.
Zij krijgt nr. 10 (34 004).

Motie

De Kamer,

gehoord de beraadslaging,

verzoekt de regering, in het Nederlandse mededingingsrecht de uitzondering voor de landbouw van artikel 42 expliciet op te nemen, en te komen met een duidelijkere en ruimere mededingingshandleiding voor producenten- en brancheorganisaties;

verzoekt de regering tevens om te komen met een plan om samenwerking in producenten- en brancheorganisaties actief te ondersteunen met advies, waar mogelijk financieel, en spoedige afhandeling van aanvragen,

en gaat over tot de orde van de dag.

De voorzitter:

Deze motie is voorgesteld door het lid Agnes Mulder. Naar mij blijkt, wordt de indiening ervan voldoende ondersteund.

Zij krijgt nr. 11 (34 004).

Motie

De Kamer,

gehoord de beraadslaging,

overwegende het grote verschil in inkoopmacht in de keten van agrarische producten en overwegende dat negatieve uitwassen hiervan moeten worden voorkomen;

verzoekt de regering, te komen met regelgeving gericht op oneerlijke handelspraktijken in de agrarische sector en een onafhankelijke voedselscheidsrechter, naar het voorbeeld van het Verenigd Koninkrijk, om daar toezicht op te houden,

en gaat over tot de orde van de dag.

De voorzitter:

Deze motie is voorgesteld door het lid Agnes Mulder. Naar mij blijkt, wordt de indiening ervan voldoende ondersteund.

Zij krijgt nr. 12 (34 004).

Mevrouw **Agnes Mulder** (CDA):

Het is maar goed dat ik nog vier minuten had, voorzitter. Ik ga mijn laatste motie voordragen.

Motie

De Kamer,

gehoord de beraadslaging,

overwegende dat in het beleid voor de interne markt voor landbouwproducten en het gemeenschappelijk landbouwbeleid meer nodig is om boer, tuinder en visser een sterke positie te geven in de keten;

overwegende dat de werkgroep agrarische markten adviseert dat er wetgeving komt voor de aanpak van oneerlijke handelspraktijken;

overwegende de Raadsconclusie van 12 december 2016 ten aanzien van een regelgevend kader voor oneerlijke handelspraktijken;

verzoekt de regering, zich in te zetten voor een gemeenschappelijk regelgevend kader voor oneerlijke handelspraktijken,

en gaat over tot de orde van de dag.

De **voorzitter**:

Deze motie is voorgesteld door het lid Agnes Mulder. Naar mij blijkt, wordt de indiening ervan voldoende ondersteund.
Zij krijgt nr. 13 (34 004).

Mevrouw **Agnes Mulder** (CDA):

Ik heb nog een allerlaatste punt, voor de heer Graus, die er nu niet meer bij is. Ik denk dat hij voldoende antwoord heeft gekregen van de indiener van de motie. Mocht dat niet zo zijn, dan kan hij zich altijd bij mij vervoegen en dan kunnen we eens even bekijken of we alsnog een antwoord kunnen geven.

De **voorzitter**:

Het woord is aan mevrouw Faber. Zij heeft nog één minuut staan.

Mevrouw **Dik-Faber** (ChristenUnie):

Ja, voorzitter. Ik ga gelijk met de moties beginnen.

Motie

De Kamer,

gehoord de beraadslaging,

overwegende dat boeren een eerlijke boterham verdienen;

verzoekt de regering, in overleg met de ACM te komen tot een breder toetsingskader, waarbij niet alleen gekeken wordt naar de prijs voor de consument maar ook naar de beschikbaarheid, kwaliteit en veiligheid van ons voedsel,

en gaat over tot de orde van de dag.

De **voorzitter**:

Deze motie is voorgesteld door het lid Dik-Faber. Naar mij blijkt, wordt de indiening ervan voldoende ondersteund.
Zij krijgt nr. 14 (34 004).

Motie

De Kamer,

gehoord de beraadslaging,

overwegende dat uit onderzoek van het LEI blijkt dat supermarkten veel meer op elkaar letten bij de prijsvorming dan op ontwikkelingen in de keten;

verzoekt de regering, nader onderzoek te doen naar de mogelijkheden om te komen tot eerlijke prijsvorming, waarbij ook oog is voor prijsvorming in de keten, in het bijzonder op het boerenerf,

en gaat over tot de orde van de dag.

De voorzitter:

Deze motie is voorgesteld door het lid Dik-Faber. Naar mij blijkt, wordt de indiening ervan voldoende ondersteund.

Zij krijgt nr. 15 (34 004).

Motie

De Kamer,

gehoord de beraadslaging,

verzoekt de regering, mededinging in relatie tot maatschappelijke baten zoals milieu en dierenwelzijn onderdeel te laten zijn van het nieuwe GLB,

en gaat over tot de orde van de dag.

De voorzitter:

Deze motie is voorgesteld door het lid Dik-Faber. Naar mij blijkt, wordt de indiening ervan voldoende ondersteund.

Zij krijgt nr. 16 (34 004).

Mevrouw **Dik-Faber** (ChristenUnie):

Dit was, denk ik, één minuut.

De voorzitter:

Jazeker! U had nog 2,5 seconde.

Mevrouw **Dik-Faber** (ChristenUnie):

Die krijgt u van mij cadeau.

De voorzitter:

Dank u wel.

Mevrouw **Ouwehand** (PvdD):

Voorzitter. Er zitten behoorlijk wat denkfouten in ons voedselsysteem. Dat Nederland de tweede landbouwexporteur ter wereld is, is gek als je bedenkt dat we een van de kleinste landen ter wereld zijn, met helemaal niet zo veel landbouwgronden. Het is ook gek als je bedenkt dat in ons land mensen naar de voedselbank moeten. Het is ook een beetje raar als je naar kwaliteit kijkt. Ik wijs hierbij alleen maar naar het verschil tussen de Nederlandse tomaat en die uit Italië.

Ik dien twee moties in.

Motie

De Kamer,

gehoord de beraadslaging,

spreekt uit dat Nederland zo veel mogelijk in zijn eigen voedsel moet kunnen voorzien;

verzoekt de regering, met voorstellen te komen om Nederland daadwerkelijk zo veel mogelijk zelfvoorzienend te maken in zijn voedselproductie,

en gaat over tot de orde van de dag.

De voorzitter:

Deze motie is voorgesteld door het lid Ouwehand. Naar mij blijkt, wordt de indiening ervan voldoende ondersteund.

Zij krijgt nr. 17 (34 004).

Motie

De Kamer,

gehoord de beraadslaging,

overwegende dat het streven naar gezond en duurzaam voedsel vraagt om een integrale aanpak;

constaterende dat het kabinet werkt aan een voedingsapp die consumenten in staat moet stellen om op basis van objectieve en heldere informatie een bewuste keuze te maken;

overwegende dat voor het maken van een bewuste keuze ook informatie nodig is over de herkomst, de impact op milieu en klimaat en de wijze waarop dieren zijn gehouden en geslacht, alsmede over de vraag of er sprake was van eerlijke handel;

verzoekt de regering, deze aanvullende informatie over voedsel mee te nemen in de ontwikkeling van de voedingsapp,

en gaat over tot de orde van de dag.

De voorzitter:

Deze motie is voorgesteld door het lid Ouwehand. Naar mij blijkt, wordt de indiening ervan voldoende ondersteund.

Zij krijgt nr. 18 (34 004).

Mevrouw **Koşer Kaya** (D66):

Voorzitter. Ik stel allereerst een vraag over de EU-mededingingsregels. Als die minder ver gaan dan de onze, dan moeten we ervoor zorgen dat we aan deze wat gaan doen. Ik vind het dus nogal snel gaan als wordt gezegd: ze hebben een andere en het is wat ingewikkelder, dus doen we het maar hier. Dat begrijp ik niet. De bestaande mededingingsregels op de punten verduurzaming en innovatie zouden daar direct aan gekoppeld kunnen worden. Ik heb eerder zelfs ook een motie ingediend om duurzaamheid en innovatie onderdeel te laten zijn van het GLB. Ik neem aan dat die motie wordt uitgevoerd en uitgewerkt. Ik dien nu drie moties in.

Motie

De Kamer,

gehoord de beraadslaging,

constaterende dat in de landbouwsector behoefte bestaat aan een actievere marktmeester;

overwegende dat hiertoe het beste aangesloten kan worden bij een bestaande toezichthouder;

verzoekt de regering, te onderzoeken of en, zo ja, hoe de ACM op verantwoorde wijze omgevormd kan worden tot een toezichthouder die ook die rol vervult,

en gaat over tot de orde van de dag.

De **voorzitter**:

Deze motie is voorgesteld door het lid Koşer Kaya. Naar mij blijkt, wordt de indiening ervan voldoende ondersteund.

Zij krijgt nr. 19 (34 004).

Motie

De Kamer,

gehoord de beraadslaging,

overwegende dat boeren gebaat zijn bij meer verkoopkracht en het kunnen afzetten van als streekgebonden herkenbare producten;

overwegende dat er meer mogelijkheden moeten komen voor regionale afzet van producten in supermarkten;

verzoekt de regering, de mogelijkheden hiertoe te verkennen en samen met ketenpartners een voorstel te doen hoe dit beter mogelijk gemaakt kan worden,

en gaat over tot de orde van de dag.

De **voorzitter**:

Deze motie is voorgesteld door de leden Koşer Kaya en Dijkgraaf. Naar mij blijkt, wordt de indiening ervan voldoende ondersteund.

Zij krijgt nr. 20 (34 004).

Mevrouw **Koşer Kaya** (D66):

Overigens zijn er heel goede initiatieven zoals Boer Bewust, een club van enthousiaste boeren. Ik hoop dat dit soort initiatieven nog meer kans krijgt en dat de uitwerking ook plaatsvindt als de motie aangenomen wordt.

Motie

De Kamer,

gehoord de beraadslaging,

constaterende dat de consument de sleutel is naar bewuste inkoop van duurzame producten tegen een eerlijke prijs;

overwegende dat kwaliteits- en milieuaspecten daarvoor toegankelijk, eenduidig en herkenbaar op de verpakking vermeld moeten staan via een kleurcodering;

verzoekt de regering, te onderzoeken voor welke productgroep welke kenmerken opgenomen moeten worden in een kleurcodering teneinde dit effect te bereiken en welke bestaande keurmerken daartoe een basis kunnen bieden,

en gaat over tot de orde van de dag.

De voorzitter:

Deze motie is voorgesteld door het lid Koşer Kaya. Naar mij blijkt, wordt de indiening ervan voldoende ondersteund.

Zij krijgt nr. 21 (34 004).

Mevrouw Koşer Kaya (D66):

We zullen nog spreken over rapport van de WRR over voedsel en keurmerken en over veiligheid en voedsel. In dat debat zal ik mijn visie over Weet wat je eet! en de onderdelen daarvan terug laten komen. Ik zal die discussie nu niet voeren met de Staatssecretaris.

De heer Dijkgraaf (SGP):

Voorzitter. Ik begin met een motie.

Motie

De Kamer,

gehoord de beraadslaging,

verzoekt de regering, het verbod op misbruik van inkoopmacht voor de voedselketen aan te scherpen, bijvoorbeeld via een verbod op misbruik van economische afhankelijkheid en toezicht via een voedselkamer,

en gaat over tot de orde van de dag.

De voorzitter:

Deze motie is voorgesteld door de leden Dijkgraaf en Agnes Mulder. Naar mij blijkt, wordt de indiening ervan voldoende ondersteund.

Zij krijgt nr. 22 (34 004).

De heer Dijkgraaf (SGP):

Ik dank de Staatssecretaris en ook de initiatiefnemer, de heer Geurts, voor de antwoorden. Ik dank zeker ook onze Barend van Wonderen, de fractiemedewerker van het CDA. Met die achternaam moet het vanzelf goed komen, zou je denken, en dat hebben wij hier ook wel gezien. Ik heb nog één vraag aan de heer Geurts. Hoe zal het proces volgens hem verdergaan? De Staatssecretaris heeft nu al een aantal dingen gezegd. Ik ben benieuwd naar de reactie van de initiatiefnemer daarop. Wat kan de Kamer in zijn ogen extra doen? Ik heb zomaar het vermoeden dat dit niet het laatste is wat de heer Geurts heeft gedaan aan dit probleem. Dat zou het wat mij betreft ook niet zijn, maar ik hoor graag zijn visie daarop.

De **voorzitter**:

Omdat nog niet alle moties binnen zijn, schors ik de vergadering vijf minuten.

De vergadering wordt van 16.00 uur tot 16.05 uur geschorst.

De **voorzitter**:

Ik geef als eerste het woord aan de heer Geurts. Er is een aantal vragen aan hem gesteld. Daarnaast zal hij een oordeel vellen over een zogenaamde «spreekt uit-motie».

De heer **Geurts** (CDA):

Voorzitter. Ik dank de collega's. Ik loop niet alle moties langs, want in vrijwel alle moties wordt de regering verzocht... Ik laat dat graag aan de regering over. Dat past mij ook niet, tenzij de Staatssecretaris dat aan mij overdraagt. Dan zal ik bekijken hoe wij daarmee kunnen omgaan en hoe het staatsrechtelijk in elkaar steekt, maar dan moet de vergadering worden geschorst.

In de motie op stuk nr. 17 van mevrouw Ouwehand van de Partij voor de Dieren spreekt de Kamer uit dat, conform de initiatiefnota «Een eerlijke boterham, over het versterken van de voedselketen», Nederland zo veel mogelijk in haar eigen voedsel moet kunnen voorzien. Op die uitspraak zijn veel antwoorden mogelijk, maar ik ben van mening dat de landbouwgronden in Nederland tot de beste van de wereld behoren. Dat maakt het in combinatie met onze goede boeren mogelijk om hoge opbrengsten van het land te halen. Wij steunen regionalisering in Europees perspectief, bijvoorbeeld door de bevordering van lokale teelt van voedergewassen zoals soja. Wij hebben dat eerder uitgesproken in een motie die wij samen met de fractie van de ChristenUnie hebben ingediend. Volgens mij staat het ook met zoveel woorden in ons conceptverkiezingsprogramma. Het CDA is van mening dat Europa minimaal in het eigen basisvoedsel moet kunnen voorzien dat op een veilige manier wordt geproduceerd. Dit is de grootste uitdaging van deze eeuw. De voedselveiligheid en -zekerheid in Nederland vragen om een sterke Nederlandse landbouwsector. Deze Hollandse maakindustrie voorziet in primaire levensbehoeften waarvoor wij niet afhankelijk mogen zijn van regio's als Azië en Zuid-Amerika. Het gaat dus meer om geopolitiek en wij spreken op geen enkele manier uit dat wij tegen export zouden zijn. Wij zijn juist een groot voorstander van export. Ik heb in mijn beantwoording al betoogd hoeveel die bijdraagt aan onze economie, sociale zekerheid, zorg en alles wat daarbij hoort. Dus laten wij daarmee alsjeblieft niet gaan rommelen. Daarom ontraad ik de motie ten stelligste.

Mevrouw **Ouwehand** (PvdD):

De initiatiefnota bevat weliswaar een typefout, maar toch lees ik op de eerste pagina, net boven het midden: «Nederland moet in haar eigen voedsel kunnen voorzien». Dat heb ik geciteerd in de eerste overweging van de motie.

De heer **Geurts** (CDA):

Dat klopt, maar daarna wordt in de motie gesteld: verzoekt de regering met voorstellen te komen om Nederland daadwerkelijk zo veel mogelijk zelfvoorzienend te maken in haar voedselproductie. Gezien de opstelling en de bijdrage aan het debat van de fractie van de Partij voor de Dieren blijf ik erbij om deze motie ten stelligste te ontraden. Die zou betekenen dat het aantal dieren met ten minste 70% moet worden teruggedrongen en dat alles wat wij te veel produceren voor ons eigen gebruik, niet meer mag worden geëxporteerd. Dat is de inzet van de Partij voor de Dieren en daarbij kan ik mij absoluut niet aansluiten.

Mevrouw **Ouwehand** (PvdD):

Het punt is wel dat de heer Geurts net deed alsof hij ineens niet meer voor zelfvoorzienendheid is, terwijl dit in zijn eigen initiatiefnota staat. Die nota kan worden aangepast, maar ik viel daarover. Dat de heer Geurts het verzoek niet steunt, verbaast mij niks. Maar ik citeer in mijn eerste overweging letterlijk uit zijn nota.

De heer **Geurts** (CDA):

Maar daarna geeft mevrouw Ouwehand er een uitleg aan over de export. Nu verval ik in herhaling. Dat zal ik niet doen. Nogmaals, ik ontraad de motie ten stelligste.

De SGP-fractie heeft gevraagd hoe ik het verdere verloop van het proces zie. De Staatssecretaris heeft gezegd dat er nog diverse toelichtingen komen van zowel het kabinet als de Europese Commissie op het rapport van de commissie-Veerman. Er is een discussie over het gemeenschap-pelijk landbouwbeleid. Vandaag is al eerder gesproken over mijn geduld, of liever gezegd mijn ongeduld. Het is een van mijn minder mooie karaktereigenschappen dat ik redelijk ongeduldig ben. Als ondernemer bedenk je 's ochtends iets en voer je dat 's middags uit. Toen ik raadslid was, bedacht ik 's ochtends iets en duurde het een paar weken langer. Hier in de Kamer duurt het maanden tot jaren voordat je iets uitgevoerd kunt krijgen. Soms gaat het overigens binnen een week, maar dat terzijde. Ik overweeg om wetgeving op te starten om invulling te geven aan de initiatiefnota. Als de moties die door collega Agnes Mulder zijn ingediend, geen meerderheid halen, zullen wij een andere route moeten bewandelen om snelheid in het proces te krijgen. Ik heb vandaag de inbreng van diverse fracties gehoord, dus ik weet ook de fracties te vinden die daar positief over waren.

Gezien de tijd wil ik het hierbij laten.

De **voorzitter**:

Ik dank u, ook namens mijn collega's, voor uw inbreng en al het werk. Het woord is aan de Staatssecretaris voor de beantwoording en de toelichting op alle moties.

Staatssecretaris **Van Dam**:

Voorzitter. Net als de heer Geurts ben ik niet echt een heel geduldig type, maar in dit geval kan ik hem wel zeggen dat het rapport van de taskforce van de heer Veerman, dat eigenlijk pas in januari klaar zou zijn, naar voren is gehaald en in november is verschenen. De Raadsconclusies zijn al in de Raad van december aangenomen. Het tempo daarvan is voor Europese begrippen ongekend. De voortgang zit er dus wel aardig in, zeg ik ter geruststelling. Er is ook redelijk wat eensgezindheid over het standpunt dat er een vervolg aan moet worden gegeven. De discussies beperken zich tot twee punten, die ook hier niet geheel toevallig op de agenda staan: de noodzaak van Europese wetgeving en de toevoegde waarde van nationale ombudsmannen. Het gaat in Europa wel de goede kant op. Dat zal de heer Geurts ook bevallen.

Ik heb nog drie vragen liggen in deze termijn. De PvdA vroeg om een gedragscode voor supermarkten. Dat is iets wat in het overleg tussen de partijen in de voedselketen aan de orde zou kunnen komen, waarbij het gaat om de vraag of ze daarover met elkaar afspraken willen maken. De overheid legt geen gedragscodes op. Gedragscodes zijn altijd een zaak van het bedrijfsleven zelf. Men kan dan ook afspraken maken over hoe men «duurzaamheid» definieert en hoe men er in de prijsstelling voor zorgt dat het wordt doorvertaald. Dat soort afspraken is eerder gemaakt. Zie de Kip van Morgen, met alle moeilijkheden ten aanzien van mededingingsaspecten. Als je vandaag de dag in de supermarkt komt, ligt er overal een nieuw soort kip in de schappen, dus het kan wel. Maar dit is echt iets waar het bedrijfsleven zelf mee aan de slag kan.

In eerste termijn heb ik het niet gezegd, maar ik wil het volgende hier wel zeggen. We stimuleren het bedrijfsleven om dat soort afspraken te maken. We willen ook commitment organiseren om afspraken te maken over het versterken van duurzaamheid en het versterken van innovatie. Dat is ook precies de reden waarom we als kabinet met vier bewindsleden gezamenlijk op 26 januari de Nationale Voedseltop organiseren. We willen commitment organiseren en afspraken maken met het bedrijfsleven en ngo's over de agenda die helpt om Nederland voorop te laten lopen in de voedseltransitie, waarbij het gaat over het verduurzamen, het verbeteren van de kwaliteit, het versterken van de efficiency et cetera in de voedselproductie, op allerlei vlakken tegelijk. We proberen juist op die manier het bedrijfsleven en alle schakels in de keten aan boord te krijgen. De Kamer heeft volgens mij een uitnodiging ontvangen voor de Nationale Voedseltop. Anders ontvangt zij die uitnodiging op zeer korte termijn. Ook afgevaardigden van de Kamer kunnen daar dus bij aanwezig zijn.

De heer **Van der Velde** (PvdA):

Misschien ben ik niet duidelijk geweest. In de beantwoording geeft de Staatssecretaris aan dat ik het zou hebben gerelateerd aan de supermarkten. Dat zou dan zo uitkomen. In de zinsnede daarvoor heb ik echter aangegeven dat ik de koppeling wil leggen met, althans de wens heb om te komen tot een gedragscode rondom het begrip «eerlijk», met alle spelers die in de keten een rol spelen. In de visie van de Partij van de Arbeid zouden dat producenten, verwerkers, de supermarktketen, natuurontwikkelingsorganisaties et cetera kunnen zijn.

Staatssecretaris **Van Dam**:

Ik denk dat dat in het verlengde ligt van wat we proberen te doen via de Nationale Voedseltop. Ik zeg er wel bij dat het begrip «eerlijk» heel mooi klinkt, maar dat het tegelijkertijd impliceert dat er afspraken worden gemaakt over prijzen in de keten. Dat ligt mededingingstechnisch altijd heel gevoelig. Wij willen dat er juist op het gebied van duurzaamheid en verduurzamen een aantal initiatieven worden genomen of dat er op het gebied van transparantie keteninitiatieven worden genomen die ertoe zullen leiden dat ook schakels eerder in de keten, de boeren, een betere prijs krijgen voor hun product, zonder dat je dat expliciet van bovenaf afsprekt, want dan loop je tegen de grenzen van het mededingingsrecht aan.

Mevrouw Mulder vroeg naar de mededingingskaders, of wij nationaal kunnen verduidelijken wat er binnen de bestaande kaders mogelijk is en wanneer wij die verduidelijking van de Europese Commissie verwachten. Wij hebben er bij de Europese Commissie op aangedrongen dat zij dat spoedig doet. Ik hoop dat dit in een tijdsbestek van een aantal maanden gebeurt, want het is natuurlijk niet de bedoeling dat we hier nog een jaar op moeten wachten. Mocht de Commissie dat tempo niet willen aanhouden, dan kan de Kamer ervan op aan dat ik maar ook veel andere lidstaten bij herhaling via de Landbouw- en Visserijraad bij de Commissie zullen aandringen op spoed. Ik denk echt dat dit iets is wat Europees goed verduidelijkt moet worden en dat het niet veel zin heeft als wij daarvoor nationaal verduidelijking aanbrengen. Het gaat om de Europese regelgeving en het moet voor alle lidstaten scherp zijn hoe die moet worden ingevuld.

Mevrouw Koşer Kaya merkte op dat die EU-mededingingsregels niet van de onze kunnen afwijken. Dat is ook niet het geval. Het is niet zo dat de EU regels heeft en wij regels hebben. Wij vallen onder de EU, dus de Europese mededingingsregels zijn ook van toepassing op ons. Dat stelt het kader ook voor, ook voor de mededinging hier. We hebben ook de eigen mededingingswetgeving, die een invulling is van de Europese mededingingsregels. Bijvoorbeeld de uitzonderingsbepalingen gelden ook hier op de Nederlandse markt. Voor de landbouw wordt heel veel

mededinging geregeld via de gemeenschappelijke marktordening. Daar ging de discussie met mevrouw Mulder ook over.

De voorzitter:

Mevrouw Koşer Kaya, we hebben nog zeventien moties waarover een oordeel moet worden gegeven, tenzij u denkt iets te kunnen oplossen met uw vraag.

Mevrouw **Koşer Kaya** (D66):

Voorzitter, heel kort. Natuurlijk moeten onze regels passen binnen de mededingingsregels van Europa, maar in dit geval zijn de mededingingsregels van Europa veel beperkter. Daar zouden we veel meer de duurzaamheid in moeten terugbrengen. Daar moet de inzet op gericht zijn en dat hoor ik de Staatssecretaris niet zeggen.

Staatssecretaris Van Dam:

Dan wil ik dat graag verhelderen, want de Minister en ik – mededinging valt primair onder de portefeuille van de Minister – zetten ons in voor verduidelijking van de Europese mededingingskaders op het gebied van duurzaamheid. Wij vinden dat de Commissie daar ook helderheid over moet bieden, namelijk welke duurzaamheidsinitiatieven binnen de bestaande kaders genomen kunnen worden. Wanneer wij en ook de andere lidstaten daar duidelijkheid over hebben, kunnen wij het gesprek aan over de vraag of die mededingingskaders voldoende ruimte bieden voor wat we maatschappelijk wenselijk vinden. Ik denk dat we het echt in die volgorde moeten doen.

Dan kom ik op de moties.

De voorzitter:

Graag.

Staatssecretaris Van Dam:

In zijn motie op stuk nr. 6 vraagt de heer Van Gerven om een nader onderzoek. Zo zitten er een paar moties bij waarin een soortgelijke maar niet helemaal precies dezelfde vraag wordt gesteld. In mijn eerste termijn zei ik al dat ik dit een belangrijk politiek debat vind. Het gaat over de manier waarop de markt werkt en wat de rol van de overheid daarin zou moeten zijn. De Kamer zegt behoefte te hebben aan nader onderzoek, nadere feiten, et cetera. Dan moeten we dat ook organiseren. We kunnen bijvoorbeeld de ACM vragen om opnieuw onderzoek te doen, eigenlijk als een vervolg op het onderzoek dat eerder in 2009 en 2014 is gedaan. We kunnen die vraag ook bij het LEI neerleggen, want de ACM legt een dergelijk verzoek ook meestal bij het LEI neer. Omdat er verschillende moties zijn met dat verzoek, wil ik de Kamer een beetje uitdagen. Het zou helpen als de Kamer helder maakt welke informatiebehoefte zij heeft om dat debat te kunnen voeren. Dat kan zij doen door drie of vier moties aan te nemen, maar de indieners kunnen ook proberen, de moties in elkaar te schuiven tot één gezamenlijke motie met een duidelijke opdracht tot dat onderzoek. Het oordeel over een dergelijke motie zou ik aan de Kamer laten, omdat ik vind dat zij de informatie moet hebben die zij nodig heeft om dit debat goed te kunnen voeren. Ik loop de moties langs en daarbij zal ik aangeven voor welke motie dat geldt.

De heer Van Gerven (SP):

Wij worden daartoe uitgedaagd. We zullen bekijken of we één motie kunnen maken met alle facetten erin.

Staatssecretaris Van Dam:

Ik kom bij de motie-Van Gerven op stuk nr. 7. Er bestaat al onderzoek naar overname van boerenbedrijven, namelijk van WUR. Mijn beeld is dat een

nieuw onderzoek daar niet veel extra informatie aan toevoegt. Om die reden ontraad ik de motie.

De motie-Van Gerven op stuk nr. 8 bevat een lastige vraag. De heer Van Gerven verzoekt de regering om in gesprek te gaan met banken over de vraag wat zij doen om schaalvergroting te versterken. Praten kan altijd, maar in een vrije markt bepalen de financiers zelf wat ze financieren. Het tweede verzoek is om in kaart te brengen in hoeverre het eigen beleid bijdraagt aan schaalvergroting. Gevraagd wordt om te bekijken bij wie de subsidies terechtkomen. Dat brengen we al in kaart. Ook wordt naar het fiscale beleid gevraagd. Bij het vormgeven daarvan wordt ook al naar de effecten gekeken. Van het derde punt heb ik niet helemaal scherp wat de heer Van Gerven daarmee bedoelt. Ik neem aan dat hij bedoelt dat vergunningen even duur zijn, of je die nu voor de productie van een kleine hoeveelheid dieren aanvraagt of voor een grote hoeveelheid. Ik zit een beetje met deze motie in mijn maag, omdat ik zoekende ben naar wat de heer Van Gerven precies vraagt. Ik denk dat zijn vraag is of we het beleid eens kunnen doorlichten om te zien in hoeverre het schaalvergroting stimuleert. Als dat een behoefte is van deze Kamer, dan voeren wij dat uit. Het eerste verzoek vind ik wat ingewikkelder, omdat ik niet echt de positie heb om met banken in gesprek te gaan over de voorwaarden die zij aan hun financiering verbinden. Ik geef de heer Van Gerven in overweging om de motie uit elkaar te halen. Als beide aspecten in de motie blijven staan, ontraad ik de motie.

De voorzitter:

De motie op stuk nr. 8 wordt ontraden, tenzij deze wordt gewijzigd.

De heer Van Gerven (SP):

Ik wil nog even scherp krijgen waar het probleem van de Staatssecretaris zit bij de eerste overweging. Ik begrijp dat hij niet op de stoel van de bankdirecteur kan gaan zitten, maar wij willen graag duidelijkheid over de voorwaarden die banken hanteren bij het verlenen van subsidie. Vaak wordt gezegd dat men wel geld kan krijgen, maar dat er bijvoorbeeld een stal bij geplaatst moet worden omdat het anders niet rendabel is. Het gaat mij erom deze voorwaarden in beeld te krijgen, zodat we daar wellicht op kunnen acteren. Dat is de bedoeling van de eerste overweging.

De voorzitter:

De heer Dijkgraaf had ook een vraag. Die nemen we meteen mee.

De heer Dijkgraaf (SGP):

De Staatssecretaris zegt dat hij geen positie heeft, maar het verzoek is gericht aan de regering. We hebben ook een Minister van Financiën die regelmatig met de banken om tafel zit. In gesprek gaan, is staatsrechtelijk gezien natuurlijk geen probleem.

Staatssecretaris Van Dam:

In gesprek gaan kan altijd, maar ik heb geen bevoegdheid om mij er verder mee te bemoeien. Ik hoor hetzelfde als de heer Van Gerven. Ik hoor ook van veel boeren dat ze alleen verder komen met hun bedrijf als ze zouden uitbreiden. De heer Van Gerven vraagt of er vanuit de markt niet te veel druk is op schaalvergroting. Voor mij is het tweede deel een stuk gemakkelijker: in hoeverre draagt het beleid daaraan bij? De bedoeling is dat het dat niet doet. Het beleid zou alle verschillende bedrijfsmodellen in gelijke mate moeten ondersteunen, namelijk op maatschappelijke waarden, zoals verduurzaming en het ondersteunen van innovatie. Met het verzoek om met banken om tafel te gaan om te bespreken of zij niet te veel inzetten op schaalvergroting, kan ik niet zoveel. Dat doen we met winkeliers ook niet, hoewel je daar soms soortgelijke problematiek

tegenkomt. Ik geef het de heer Van Gerven in overweging en dan zie ik wel wat de Kamer ermee doet.

De heer **Van Gerven** (SP):

Even concluderend: als de eerste overweging, het eerste verzoek, er niet zou staan, laat de Staatssecretaris het oordeel over aan de Kamer. Begrijp ik de Staatssecretaris zo goed?

Staatssecretaris **Van Dam**:

Ja. Dan laat ik het oordeel over aan de Kamer.

De **voorzitter**:

Gaat u verder.

Staatssecretaris **Van Dam**:

Dan kom ik op de motie van mevrouw Mulder op stuk nr. 9. De inzet is al om de Europese Commissie een nadere duiding te laten geven van de mogelijkheden die er zijn om afspraken te maken in de keten ten behoeve van milieu en duurzaamheid. Ik weet niet of deze specifieke invulling daarvan heel veel toevoegt. Het zou misschien een klein beetje kunnen helpen. Ik laat het oordeel over deze motie aan de Kamer.

In de motie van mevrouw Mulder op stuk nr. 10 wordt eigenlijk hetzelfde gevraagd als in de motie-Van Gerven op stuk nr. 6: nader onderzoek in vervolg op dat uit 2009–2014. Ik laat het oordeel hierover aan de Kamer. Dan merk ik wel of beide leden erin slagen om er een gezamenlijke opdracht van te maken.

Mevrouw **Agnes Mulder** (CDA):

Het hangt ook een beetje af van de datum van de stemmingen. Als die donderdag zijn, hebben we de tijd om het goed in elkaar te schuiven.

De **voorzitter**:

De Griffie plenair wil de stemming morgen al agenderen in verband met de enorme stemmingslijst van donderdag, maar als de Kamer het wil, kan dat altijd.

Mevrouw **Agnes Mulder** (CDA):

Zullen we gewoon maar donderdag stemmen?

Staatssecretaris **Van Dam**:

Dat zal dan de vroege vrijdagochtend van 23 december worden.

De **voorzitter**:

Nee, dan wordt het bij aanvang van de middagvergadering op donderdag, want er wordt in twee delen gestemd. Ik zal tegen de Griffie deemoedig zeggen dat ik volstrekt overruled ben door de woordvoerders.

De heer **Dijkgraaf** (SGP):

Gezien de lol die de Staatssecretaris heeft over de stemmingen op het late tijdstip, kunnen we hem misschien verzoeken om bij die laatste stemmingen te zijn.

De **voorzitter**:

Dolletjes. Hij ziet ernaar uit.

Staatssecretaris **Van Dam**:

Ik ben blij dat het kabinet daar zo zo'n eigen systematiek voor heeft. Ik zou u dringend willen verzoeken om niet op het allerlaatste moment nog een VAO op mijn terrein aan te vragen, want dat is meestal bepalend.

Ik kom op de motie van mevrouw Mulder op stuk nr. 11. Over het eerste deel heb ik aangegeven dat het niet nodig is om zo'n explicitering op te nemen in het Nederlandse mededingingsrecht. Wat in het tweede deel gevraagd wordt, het ondersteunen van producenten- en brancheorganisaties, doen we eigenlijk al. Er wordt bijvoorbeeld met de producentenorganisaties voor groenten en fruit samengewerkt om een nieuwe GMO op te stellen. Op basis daarvan kan men ook subsidies aanvragen. Dat is dit jaar nog te weinig gebeurd – de heer Geurts heeft daar vragen over gesteld – en dat is zonde, want er liggen echt mooie mogelijkheden. De producentenorganisatie voor de varkenshouderij ondersteun ik zeer actief om ervoor te zorgen dat men het Actieplan Vitale Varkenshouderij kan uitvoeren. Over het tweede deel zou ik zeggen dat we dat al doen, maar het eerste deel is overbodig. Daarom ontraad ik de motie.

In haar motie op stuk nr. 12 verzoekt mevrouw Mulder de regering om te komen met regelgeving gericht op oneerlijke handelspraktijken in de agrarische sector en een onafhankelijke voedselscheidsrechter om daar toezicht op te houden. Dit is een debat dat op Europees niveau gevoerd wordt. De Europese Commissie gaat hiernaar kijken. Ik vind de motie nu prematuur, omdat we niet weten wat de opstelling van de Europese Commissie zal zijn. Ik geef de indienster dus in overweging om haar motie aan te houden totdat het standpunt van de Europese Commissie helder is. Als de motie nu in stemming komt, ontraad ik haar, omdat daarmee op die discussie vooruitgelopen wordt.

In haar motie op stuk nr. 13 verzoekt mevrouw Mulder de regering om zich in te zetten voor een gemeenschappelijk regelgevend kader voor oneerlijke handelspraktijken. Daarvoor geldt iets soortgelijks: ook hiervoor wachten we op het oordeel van de Europese Commissie. In de geannoteerde agenda voor de laatste Landbouw- en Visserijraad heb ik al aangegeven dat ik op dit moment niet zo veel zie in nieuwe Europese regelgeving. Ik zou het meer zoeken in meer ruimte in de regelgeving. Ook hiervoor zeg ik dus: ik wacht af wat de Europese Commissie hiermee gaat doen. Dit is dus niet alleen een procedureel antwoord. Ik ben daar ook inhoudelijk nog sceptisch over. Ik ontraad die motie dus.

De motie-Dik-Faber op stuk nr. 14 gaat over de ACM en een breder toetsingskader. Eigenlijk hebben wij gezamenlijk, de Minister voorop, gezocht naar de ruimte die er is binnen de bestaande mededingingsregels om duurzaamheid in de beleidsregels van de ACM te verankeren. De eerste poging daartoe strandde op het Europese mededingingskader. We hebben dus een lichtere versie van die beleidsregels moeten maken dan we in eerste instantie van plan waren. Daarom komt nu ook die wet over de algemene gelding van duurzaamheidsinitiatieven. Wat mevrouw Dik-Faber in deze motie vraagt gaat evident verder dan we kunnen. Ik moet die motie dus ontraden.

De motie-Dik-Faber op stuk nr. 15 is ook weer een motie over onderzoek. Daarvoor geldt dus hetzelfde als de twee eerdere moties. Ik laat het oordeel aan de Kamer. Ik hoop dat de Kamer het bij elkaar kan brengen. In de motie-Dik-Faber op stuk nr. 16 wordt de regering verzocht mededinging in relatie tot maatschappelijke baten zoals milieu en dierenwelzijn onderdeel te maken van het nieuwe GLB. Ik denk dat dit een ondersteuning van beleid is, omdat dit soort zaken in het nieuwe GLB al meer een plek moet krijgen. Daarbij gaat het ook om het koppelen van de financiering vanuit het GLB aan dergelijke maatschappelijke doelen. Ook mededinging, een goed werkende markt, is onderdeel van de gesprekken over de toekomstige invulling van het GLB. Of die relatie daarin een-op-een gelegd zal worden, moet blijken in hoe die discussies zich ontploffen. Ik laat het oordeel aan de Kamer, maar ik denk niet dat het heel veel wijzigt aan de huidige inzet in de discussie over het toekomstige GLB. De motie-Ouwehand op stuk nr. 17 moet ik ontraden. In de motie wordt gevraagd om zo veel mogelijk zelfvoorzienend te zijn in de voedselproductie. «Zo veel mogelijk» is mooi en ook zeker de inzet van het beleid om

de mate waarin Nederland c.q. Europa zelf kan voorzien in zijn eigen voedsel verder te versterken. Hier zit echter toch een beetje onder dat we er eigenlijk al op korte termijn voor moeten zorgen dat we helemaal onafhankelijk zijn. Dat is gewoon geen realistisch perspectief. We hebben het daar onlangs even over gehad in deze Kamer. Op dit moment is de verwevenheid van de voedselstromen dusdanig dat de voedselproductie zoals die in Nederland c.q. ons deel van Europa plaatsvindt gewoon niet los kan bestaan van de internationale context. Mevrouw Ouwehand doelt ongetwijfeld op veevoer. Daarvoor wordt heel veel soja geïmporteerd. De hele veehouderij in Nederland is op korte termijn niet los te zien van de productie van bijvoorbeeld soja aan de andere kant van de wereld. Kunstmest wordt over het algemeen gemaakt uit fossiele grondstoffen die van buiten Europa komen. Ik ben voor het versterken van zelfvoorzienendheid, maar het is op korte termijn geen realistische ambitie om volledig zelfvoorzienend te worden. Ik heb hier eerder al gezegd dat ik, omdat ik dat kwetsbaar vind, gevraagd heb om een strategische analyse van waar die kwetsbaarheden, met name de internationale kwetsbaarheden, in ons voedselsystemen zitten. Zoals de heer Geurts terecht zei, is dat een geopolitiek vraagstuk.

Mevrouw **Ouwehand** (PvdD):

Ik ken de positie van de Staatssecretaris wel, maar in de motie wordt gevraagd om met voorstellen te komen om zo veel mogelijk zelfvoorzienend te worden. Er is dus ruimte om te schetsen wat er op korte termijn mogelijk zou zijn, wat meer tijd gaat kosten, wat misschien helemaal niet gaat lukken en in hoeverre Nederland dan zelfvoorzienend kan zijn. De motie laat dus eigenlijk alles open wat betreft tempo, haalbaarheid en weging. Dit gaat niet alleen maar over soja, maar bijvoorbeeld ook over palmolie, waar grote problemen mee zijn.

Staatssecretaris **Van Dam**:

De Kamer krijgt de door mij gevraagde analyse van de kwetsbaarheden van ons voedselsysteem. Dat lijkt mij het moment om daarover met elkaar door te praten. Het is overigens de bedoeling dat dit soort kwetsbaarheden daar ook in wordt omschreven. Het gaat daarbij echt om de vraag hoe kwetsbaar we geopolitiek zijn, want bepaalde stromen in onze voedselketen zijn politiek-strategisch kwetsbaarder dan andere doordat we voor die stromen afhankelijk zijn geworden van gebieden die over het algemeen wat minder stabiel zijn en waarmee de betrekkingen minder stabiel zijn dan met andere gebieden op de wereld. Dat wordt allemaal in kaart gebracht en naar aanleiding daarvan kunnen we dit gesprek verder met elkaar voeren, omdat we dan een realistisch beeld hebben van wat er mogelijk is en van wat er moeilijk ligt. Ik zou mevrouw Ouwehand daarom in overweging willen geven om deze motie tot dan aan te houden. Op dit moment moet ik haar ontraden.

Mevrouw **Ouwehand** (PvdD):

Daar denk ik nog even over na. Ik ben blij met de tweede reactie van de Staatssecretaris, want ik zou het jammer vinden dat partijen tegen de motie stemmen omdat ze de lijn van de Staatssecretaris volgen en denken dat in de motie wordt gevraagd om een importverbod op soja volgend jaar. Ik zou het prachtig vinden, maar dat is niet waar in de motie om wordt gevraagd!

Staatssecretaris **Van Dam**:

De motie van mevrouw Ouwehand op stuk nr. 18 gaat over een voedings-app. Ik begrijp de gedachte achter de motie en die is eigenlijk ook in lijn met ons beleid, want ook wij willen de transparantie vergroten. Doelen daarbij zijn het geven van meer inzicht in duurzaamheid en de herkomst. Ik zei daarstraks niet voor niets dat we de boer achter het

product in de supermarkt een gezicht willen geven. Andere doelen zijn het inzichtelijk maken van de impact op milieu en klimaat en van de wijze waarop dieren worden gehouden. Het vergroten van de transparantie is bedoeld om dat soort dingen beter inzichtelijk te maken. Het gaat ons daarbij verder ook om de eerlijkheid van internationale voedselketens. De voedings-app maakt wel gebruik van die informatie, maar als initiatief van de Minister van VWS is die toch vooral bedoeld om snel en eenvoudig inzicht te krijgen in de samenstelling van producten en de gezondheidsrisico's van die producten. Daar is dit soort informatie nou weer net niet op zijn plek. Omdat mevrouw Ouwehand specifiek vraagt om het daarin op te nemen moet ik de motie ontraden, terwijl het eigenlijk precies is wat ik beoog met het versterken van de transparantie. Recent, volgens mij vlak voor de begrotingsbehandeling, heeft de Kamer een brief van mij gekregen waarin mevrouw Ouwehand kan lezen dat het bedrijfsleven hier ook aan meewerkt. Het bedrijfsleven ziet hierin zelfs een kans om internationaal weer voorop te gaan lopen, zoals het dat ooit ook deed met de GS1-database, de database waarin alle barcodes staan. Men ziet een kans om hier de internationale koploperspositie in te nemen door de leiding te nemen bij de transparantie. We willen die kant dus op, alleen niet in het kader van de voedingswet.

Mevrouw **Ouwehand** (PvdD):

Dat begrijp ik niet. De Minister van Volksgezondheid was inderdaad heel enthousiast over de mogelijkheden van die app. Begrijp ik nu goed dat het kabinet eigenlijk wil dat mensen twee barcodes op een en hetzelfde product moeten gaan scannen? Waarom niet één app met een aantal icoontjes waaruit duidelijk wordt wat de ingrediënten zijn en waarin je door kunt klikken naar informatie over dierenwelzijn of voedselkilometers? Veel eenvoudiger kan het toch zeker niet? We gaan mensen toch niet vragen om twee apps te openen?

Staatssecretaris **Van Dam**:

Als u bij de Albert Heijn of binnenkort bij de Jumbo naar binnen loopt, moet u maar eens doorlopen naar het schap met varkensvlees, een schap waar u volgens mij anders nooit komt. Daar kunt u nu al de herkomst van het vlees scannen. U krijgt daar dus al meer informatie over hoe het vlees is geproduceerd en waar het vandaan komt. Dat is een pilot die gebaseerd is op dit hele transparantietraject. Het komt voort uit onderzoek dat ik met het bedrijfsleven heb afgesproken over de vraag hoe we de transparantie kunnen versterken. Toen de Minister van VWS dat onder ogen kreeg, zei zij: dat is mooi, want dan kan ik zo ook iets voor de volksgezondheid ontwikkelen. Dat is een app geworden met een heel ander doel. We hebben er straks dus al twee, maar misschien kun je op basis van al deze informatie wel 20 of 50 verschillende apps ontwikkelen met allemaal interessante informatie voor consumenten.

Mevrouw **Ouwehand** (PvdD):

De Kamer heeft een punt gemaakt over het woud aan keurmerken. Straks zitten we hier te discussiëren over de hoeveelheid apps.

Staatssecretaris **Van Dam**:

Er kunnen ook allerlei mooie private initiatieven ontwikkeld worden voor meer transparantie. Die zijn er nu ook al, ook voor het geven van inzicht in duurzaamheid en herkomst, bijvoorbeeld Questionmark.

De **voorzitter**:

Gaat u snel verder.

Staatssecretaris **Van Dam**:

De motie-Koşer Kaya op stuk nr. 19 gaat over het omvormen van de ACM. Ik weet niet of dit helemaal het geschikte debat is om over de toezicht-houder ACM te discussiëren. Het gaat hier volgens mij over het ontstaan van geschillen in de voedselketen over eerlijke dan wel oneerlijke handelspraktijken. Daarvoor hebben we juist die pilots opgezet met het bedrijfsleven, ook in deze sector. In het kader daarvan beraadt de stuurgroep agrofood zich op een procedure voor geschilbeslechting, om die dus zelf te organiseren. Ik hoop dat dit beraad iets gaat opleveren. Ik wil de aanpak van de problemen vooral langs die route laten lopen. Het tweede traject dat we hebben, is het Europese traject, wat mogelijk ook gaat leiden tot nieuwe stappen. Ik wil daarop wachten. Ik ontraad dus deze motie.

Ik beschouw de motie-Koşer Kaya/Dijkgraaf op stuk nr. 20 over de regionale afzet van producten als ondersteuning van beleid. We doen al veel om dat soort dingen te stimuleren, soms in concrete projecten, zoals green deals en dat soort dingen. Ik laat het oordeel aan de Kamer.

De motie-Koşer Kaya op stuk nr. 21 gaat over het stoplichtensysteem. Over de kleurcodering hebben we al een paar keer met elkaar gediscussieerd. Het kabinet wil de verantwoordelijkheid niet op zich nemen om een dergelijk systeem in het leven te roepen. We houden het bij de bestaande keurmerken en de ordening die we via onafhankelijk onderzoek daarin proberen aan te brengen. Het is ook een discussie die de Kamer al eerder met de Minister van VWS heeft gevoerd, die daarvoor hoofdvantwoordelijk is. Ik ontraad de motie.

Tot slot de motie van de heer Dijkgraaf en mevrouw Mulder op stuk nr. 22 over het verder aanscherpen van een verbod op misbruik van inkoopmacht via een verbod op misbruik van economische afhankelijkheid en toezicht via een voedselkamer. Dat is ook weer een aparte toezichthouder. Daarover hebben we gediscussieerd. Dat is niet de lijn van het kabinet, dus ik ontraad de motie.

De heer **Dijkgraaf** (SGP):

Het is een voedselkamer bij de Autoriteit Consument & Markt. Het is dus geen aparte organisatie, maar een gespecialiseerd onderdeel ervan. Hoe dat organisatorisch vormgegeven wordt, staat me vrij.

Staatssecretaris **Van Dam**:

Dan vraag ik mij wel af of deze motie effectieve instrumenten toevoegt aan het huidige instrumentarium. Het misbruiken van een aanmerkelijke marktmachtspositie is natuurlijk al niet toegestaan. De ACM kan daar al tegen optreden, ongeacht in welke keten dat plaatsvindt. Als de motie ziet op een verruiming of een aanpassing van het mededingingsrecht nu, heb ik eerder gezegd dat ik eerst wil zien hoe de discussie zich in Europa verder ontrolt en wat er mogelijk is binnen de bestaande mededingingsregels. Ik zie niet meteen een noodzaak om het mededingingsrecht als zodanig daarop aan te passen.

De heer **Dijkgraaf** (SGP):

Het gaat mij inderdaad om het woord «aanscherpen». Dat is cruciaal in de motie. Hoe dat precies vormgegeven wordt, laat ik aan de Staatssecretaris. Het woord «aanscherpen» is in ieder geval de essentie.

Staatssecretaris **Van Dam**:

Ik blijf bij ontraden, omdat ik eerst wil zien hoe de discussie binnen Europa verder verloopt.

De **voorzitter**:

Daarmee zijn we aan het eind gekomen van de tweede termijn. Ik dank eenieder die hier hard aan gewerkt heeft. Ik dank de leden, uiteraard de

Staatssecretaris en ambtenaren en de initiatiefnemer met zijn initiatiefnota.

Er is nog een toezegging gedaan. De Staatssecretaris van Economische Zaken zal in de geannoteerde agenda van de eerstvolgende Landbouw- en Visserijraad reageren op het verslag van de rapporteur Delahaye over de instrumenten van het GLB ter vermindering van de prijsschommelingen op de landbouwmarkten.

Over de ingediende moties stemmen we donderdag 22 december 2016 op een nader te bepalen moment.

Sluiting 16.47 uur.